

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 2017

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 2017

Årbog 2017

Udgivet af Historisk Samfund
for Præstø Amt

Redaktør:

Mogens Bak-Hansen (ansvarshavende)

Eftertryk af årbogens artikler må
kun ske efter skriftlig tilladelse fra
forfatterne.

ISSN 0107-6868

Bogen er sat med Times
og trykt hos
Faxe Bogtryk/Grafisk

Forside:

Akvarel venligst udlånt af Pia Thaulov, født 1961,
bosiddende på Møn. Illustratør og børnebogsforfatter.
Kulturministeriets illustratørpris 1993.

Bagside:

Private negativer venligst udlånt af mønbo,
der ønsker at være anonym, men er redaktøren
bekendt, til brug for denne artikel.

Indhold

Lille vejledning for forfattere	4
<i>Bent Jørgensen</i> Marienborgs fald	5
<i>Ebbe Nyborg</i> Valdemar Atterdag og Højerup kirke „på det yderste Stevns“	23
<i>Erik Rønholt</i> En bagerslægt i 100 år	29
<i>Vagn Boberg Nielsen</i> Kulsbjerg	39
<i>Villy Blom</i> De fattige i Øster Egesborg i 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet sat i en historisk sammenhæng	45
<i>Mogens Bak-Hansen</i> Indre Mission på Sydsjælland og Møn	63
<i>Jens Hallqvist m.fl.</i> Årsberetning mv.	75
<i>Boganmeldelser</i> Litteratur om Præstø amt 2016/17	85
Styrelsen	101
Salg af publikationer	101

Lille vejledning for forfattere

Forfatterne opfordres til at aftale omfang samt publiceringstidspunkt af artikler med redaktionen forud for udarbejdelsen.

Artiklernes tekst leveres som digitale filer på cd/usb eller pr. e-mail. Teksten skrives i A4 og ikke i spalter. Mellemrubrikker markeres med tom linie før og efter. Billedtekster skrives i kursiv. Og fotos sættes ikke ind i manuskriptet, men leveres særskilt.

Fotografier/illustrationer leveres digitalt eller som papirbilleder (originale) i farve eller sort/hvid (ikke print eller kopier).

Anvendelse af digitale illustrationer aftales med redaktionen. Vi anbefaler at man ved fremsendelse af billeder digitalt bruger den gratis tjeneste www.wetransfer.com og samler alle billeder i en overførsel til redaktionen.

Marienburgs fald

Historie og refleksioner

Af Bent Jørgensen

Marienburgs oprindelse

I firesædlig karet med 4 heste for tog det familien Tutein to dage at rejse fra Marienburg til København. Lige så lang tid tog det sladdereren at nå fra Møn til København. I 1848 tog Christian d. 8.s hofmaler, Johannes Møller, den samme tur til Marienburg for at male familiens ældste datter, den 18-årige Alice, der var blevet trolovet med jagtjunker Alexander Brun til Palstrup, som skulle have maleriet som forlovelsesgave. Maleren ankom til familiens bolig, dengang en enkel 1700-tals, hvid barokgård, i een etage, der lå det samme sted i parken som det senere slot. Men et kærlighedsforhold opstod mellem model og maler i sommermånederne juli-august; det fik følger, og skandalen var åbenbar. Alexander Brun brød med Alice, efter at der for skams skyld først havde været et meget formelt bryllup, hvorefter ægteskabet straks efter blev ophævet. Familien, især faderen, Peter Adolf Tutein, var chokeret over denne ydmygelse, som hurtigt blev offentlig kendt, og for at komme væk fra sladdereren blev godset bortforpagtet, og familien rejste til Lausanne i Schweiz, hvor de boede de næste 3 år. Her blev Alice gift med en ældre engelsk rigmand, John Cookney, som ejede en stor herskabsvilla i en park midt i byen. Alices søn med kunstmaleren blev adopteret af en familie i København og arvede senere denne villa. Ikke mindre end tre forfattere har i datiden skrevet om skandalen på Marienburg i deres bøger, nemlig Herman Bang, Vilhelm Bergsøe og Gustav Wied, men behørigt omskrevet med ændrede navne og steder, da hovedpersonerne jo stadig levede.¹

Det er nærliggende, at familiens ophold i Schweiz også har ført dem på ture til Italien, og dermed givet inspireret til den italienske stil, som Marienburg blev bygget i. Det er også nærliggende, at Peter Tutein efter hjemkomsten har villet vise, at der er en verden udenfor andedammen, så i takt

med, at kornpriserne tordnede opad, og de mange penge fik små Rosenborg-kloner til at skyde op som svampe på de danske godser, byggede han i trods og triumf sit italienske slot her i den sene Guldalder.

Grundstenen blev lagt på parrets sølvbryllupsdag, d. 3. maj 1853, og et glas med navnene på dem, der var tilstede, blev lagt i fundamentet til køkkenskorstenen. Dertil blev der under opførelsen skjult bag et panel indmuret et „gemme“, som på et tidspunkt blev glemt, indtil en kort notits i Møns Tidende fortalte om et smykkefund, som håndværkerne havde gjort under nedrivningen, et fund som straks blev kørt op på Bregentved.

Den kongelige bygningsinspektør, Wilhelm Th. Walther, var blevet tilkaldt som arkitekt, og byggeriet var med de bedste materialer der kunne skaffes, dyre Flensborg-mursten, selvom Marienburg havde sit eget teglværk, alt træarbejde, døre, vinduer, paneler i egetræ med kunstfærdige udskæringer, samt stenhuggerarbejde og marmorerede vægge. Arkitekt Walther var ikke så ubetydelig, som smagsdommerne gerne ville gøre ham under nedrivningen.² Han har bygget over hele Danmark, i Århus det tidligere museum og flere kirker, samt toldkammerbygninger rundt i landet, blot for at nævne noget; dertil de højeste udmærkelser fra Kunstakademiet i København. Men hans første Italiens-rejse kom, efter sigende, først i 1857, så Peter Tutein har sikkert haft tegninger med hjem, til inspiration for den solide bygning, som en anden smagsdommer, kontorchef Sys Hartmann, i sin udtalelse fra Fredningsstyrelsen, skrevet på genbrugspapir, bedømte således:

„Bygningen er præget af et fremskridende forfald. Som nævnt vil terrassen vanskeligt kunne reddes, og dens hele konstruktion virker skadelig på hovedfløjen. Dersom denne terrasse blev nedtaget, og sidefløjen evt. også fjernet, kunne hoved-

fløjen muligvis bringes til at blive en rimelig bolig, men en istandsættelse må formentlig blive så kostbar, at udgifterne ikke vil være i et rimeligt forhold til hovedbygningens bevaringsværdi. Den har ikke så høj arkitektonisk kvalitet, at den vil kunne fredes efter bygningsfredningsloven“.³

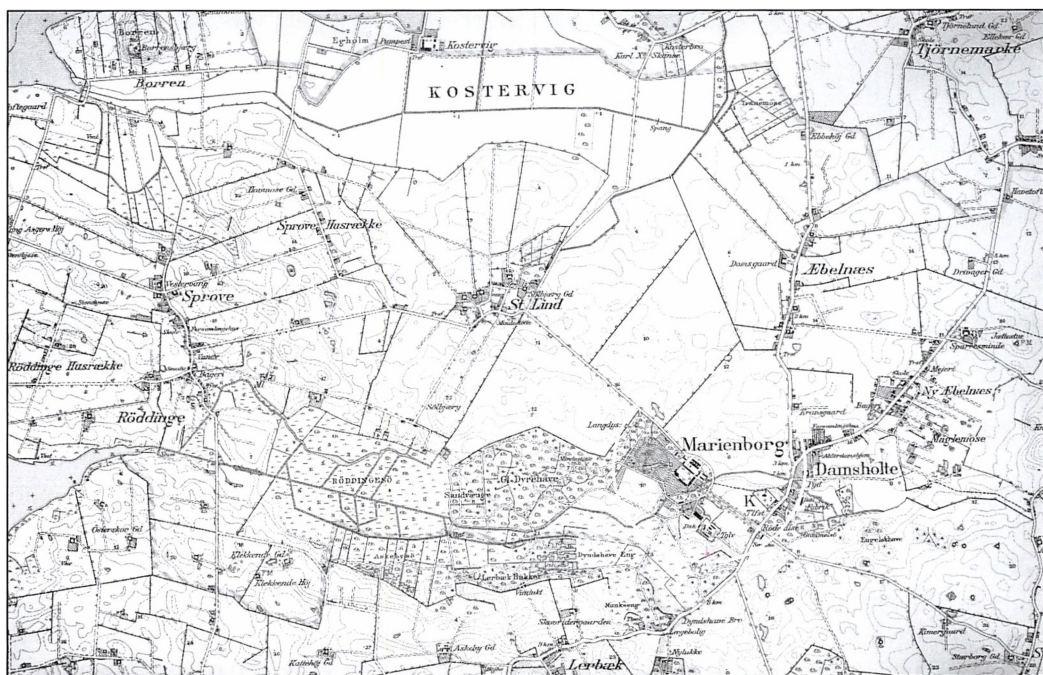
Denne bedømmelse synes udover fredning og et måske snæverfaglig arkitektonisk vurdering mest at tage udgangspunkt i en ren økonomisk vurdering, som familiarvingerne nok også har gjort sig, men derimod helt at udelade at tage bygningens særegenhed og andre benyttelsesmuligheder ude af betragtning - muligheder som kunstnere helt sikkert ville kunne se.

Men selv om det ikke var meningen, slet ikke, så blev Marienborg samtidig et minde og et monument over det kærlighedsforhold mellem model og maler, som faderen fordømte og i sin trods og sorg over omverdenens dom over familien byggede efter sin yndlingsdatters fejltrin. Vi har vist højst en håndfuld ud af de 7-800

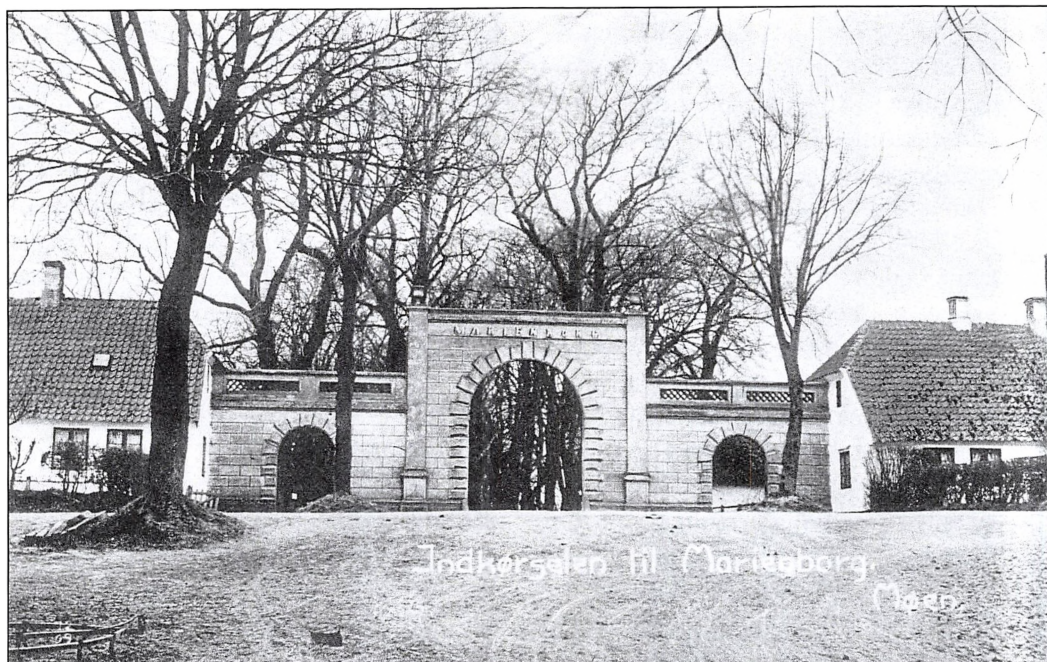
herregårde i Danmark, der er bygget med italiensk inspiration i 1800-tallet, den såkaldte Guldalder i kunstens verden, en tid hvor man har skønnet anderledes på malernes og billedhuggernes flittige besøg i Italien, og hvis værker nyder berømmelse idag. Men Marienborg Slot blev af smagsdommerne betragtet som noget udansk, en pastiche, som et medlem af den mønske bevaringsforening udtalte.

Marienborgs nedrivning. Et tilbageblik, juni 1984.

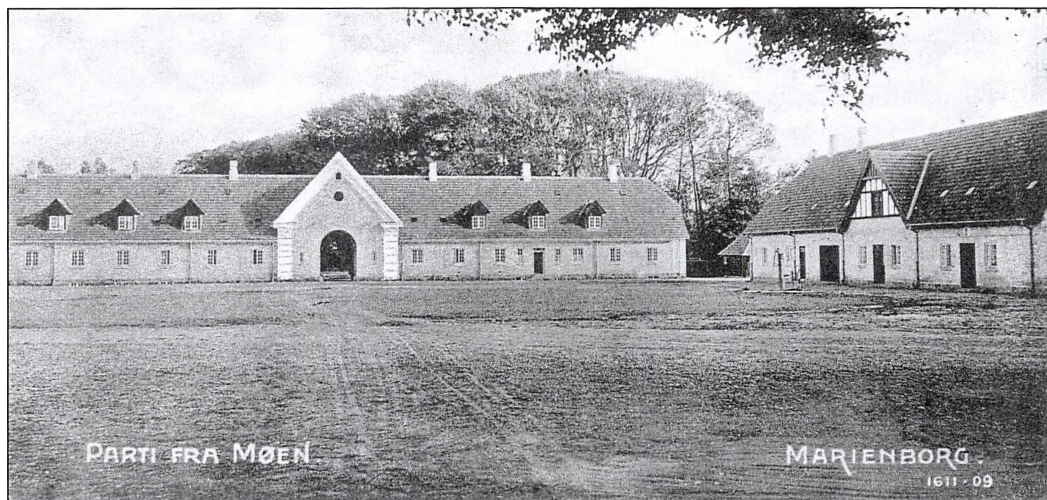
Bent Jørgensen var i sommeren 1984 indkaldt til som suppleant at indtræde i Byrådet på Møn for Liste Ø - en tværsocialistisk liste. Han havde sat Marienborg Slots nedrivning på dagsordenen, bl.a. med henblik på forholdsregler der kunne afværge gentagelser i form af ødelæggelse af andre kulturværdier og som kunne sikre redningen af historisk materiale, men på byrådsmødet 28. juni 1984 nægtede venstreborgmester Verner Rasmussen med det øvrige

Uddrag af Geodætisk Instituts kort 1:20.000 fra 1946.

Postkort med indkørsel til Marienborg Møen udlånt af Lene Duchén.

Postkort med Avlsgården udlånt af Lene Duchén. Fredningsstyrelsen har i 2013 udpeget dele af avlsbygningerne som bevaringsværdige

byråds stiltiende accept at behandle punktet. Vi bringer her **Bent Jørgensens derfor aldrig afholdte tale** i anledning af Marienborg Slots nedrivning med 33 års forsinkelse.

„Mandag d. 20 februar 1984 underskrev formanden for ejendomsudvalget på Møn

nedrivningstilladelsen til Marienborg Slot. Tilladelsen blev personligt afhentet af godsinspektøren, og dagen efter rullede bulldozerne gennem Damsholte.

I 1769 forsøgte Damsholte Sogns bønder at købe godset ved en auktion af Krongodset på Møn, en auktion der ifølge kon-

gens bestemmelse først og fremmest skulle komme bønderne til gode, og det lykkedes dem i første omgang at købe godset, der dengang hed Nygaard, men dagen efter blev det franarret dem ved at manipulere med auktionsvilkårene. En bondeplager, Beringskjold, købte godset for et væsentligt lavere beløb. Den tid, der fulgte, betød regulært slaveri med pisk, træhest og hundehul. Ud over et liv i luksus og overflod for herskabet resulterede de første 100 års udbytning af sognets bønder i pragtbygningen Marienborg Slot, som det altid blev kaldt lokalt. Disse slotte og herregårde, vi finder spredt ud over hele landet, er ikke grevernes og baronernes gaver til eftertiden, men derimod er det de bønder, der måtte døje udbytningen og det sure slid, der her rækker os resultatet, som vi så kan værdsætte i en mere retfærdig eftertid.

Hvorefter vi i 1984, som ydmyge hovbønder på strømpesokker med huen i hånden, modtager den grevelige ordre og smider Marienborg Slot på lossepladsen. Med denne afstumpede handling har kommunalbestyrelsen skruet tiden mere end 100 år tilbage, på trods af at vi i dag har fuldt udbyggede love og hjælpemidler, der kunne have bevaret dette stykke kulturhistorie, som Marienborg Slot repræsenterede, for eftertiden. For det første kunne ejendomsudvalget med loven i hånd have udarbejdet en bevarende lokalplan for Marienborg Slot. Det betyder, at Møn Kommune kunne have overtaget slottet, som en tak for sidst, for auktionen i 1769. Jeg er overbevist om, at inden for det år en sådan lokalplan havde opsættende virkning, ville befolkningens offervilje samt offentlige tilskud til bygningsbevaring betyde, at en restaurering af slottet kunne påbegyndes. Men desværre var det vigtigere for ejendomsudvalget at støtte den grevelige familie på Bregentved i dens bastante demonstration imod arveafgiftens bånd på storlandbruget.

Ligesom ejendomsudvalget ikke ville røre en finger for at redde slottet, så resulterede udvalgets hemmelighedskræmmeri i, at intet kulturhistorisk materiale blev reddet til Møns Museum, da godsarkivet blev brændt få dage før nedrivningen startede. Hermed forsvinder en stor del af Damsbolte Sogns historie, for ifølge en fortegnelse fra Landsarkivet er Marienborg Gods det gods på Møn, der er dårligst repræsenteret i arkivet, på trods af at det har været et af de folkerigeste. Når man med stor kommunal bekostning driver et museum, så er det utilladeligt selvrådigt af ejendomsudvalget ikke at informere den museumsinspektør, der er sat til at varetage Møns Museums interesser. Jeg kræver ikke historisk indsigt, men politisk ansvarlighed. Dette mønske tilfælde har betydet en ny praksis inden for Fredningsstyrelsen, hvorefter man for fremtiden sender besked til de kommunale museer, samtidig med at man sender sine udtalelser vedrørende forestående nedrivninger til de kommunale myndigheder. Landets øverste museumsmyndigheder, Rigsantikvaren Olaf Olsen, Rigsarkivaren Vagn Dybdahl og Statens Museumsnævn, ved Mogens Bencard, har skriftligt over for mig beklaget den sørgelige skæbne, der blev Marienborg Slot og kulturhistorie til del.

Man kan med god grund spørge, hvor den øvrige kommunalbestyrelse og især Kulturudvalget har haft deres tanker i denne sag, Den samlede kommunalbestyrelse er jo blevet informeret om nedrivningsplanen, så tidligt som i oktober 1983, efter at ejendomsudvalget havde behandlet sagen på sit møde d. 17. oktober. Denne sag burde naturligvis også have været behandlet på et møde for den samlede kommunalbestyrelse. Til orientering for de socialdemokratiske politikere i kommunalbestyrelsen, kan jeg da fortælle, at deres folketingskollegaer, deltog i Foreningen Marienborgs Venners protestmøder både

under og efter nedrivningen. Derudover blev der i Folketinget gjort et behjertet forsøg på både at redde slottet samt dets kulturhistoriske materiale. Det var Per Stig Møller, fra Det Konservative Folkeparti, der onsdag d. 13. marts 1984 med forespørgsler både til kulturministeren og miljøministeren forsøgte at standse nedrivningen. Og til orientering til de mønske politikere af, hvilke kræfter på godset de har støttet, kan jeg da fortælle, at den dag der i Folketinget blev rejst krav om at nedrivningen blev stoppet, den dag lød ordren på godset, at ingen telefonopkald måtte besvares.

Man kan spørge, hvad Møn Kommune kunne bruge slottet til? Ja ifølge afdøde Peter Moltke, så var det hans sidste vilje, at det samlede gods skulle overdrages til Danmarks kunstnere i form af en fond. Dette testamente blev omstødt af Landbrugsministeriet, men så kunne Møn Kommune have brugt slottet - det havde Landbrugsministeriet nemlig ikke noget imod -

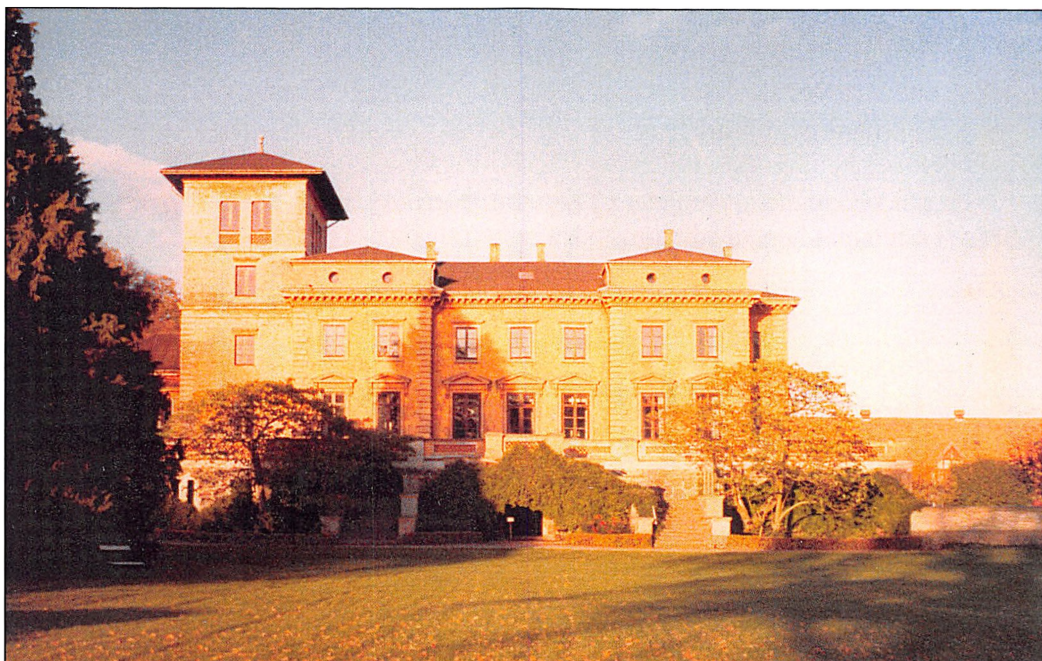
til en bred vifte af tilbud, som uden konkurrence forvridning kunne have givet meningsfyldte arbejdspladser og glædet beboere og turister. Det bliver tålt af mange godsinspektører, at deres hovedbygninger bliver brugt til almene formål. Vi har her en kommunalbestyrelse, der ikke har været sig sin egen historiske rolle bevidst, men som med handlinger, der trækker lange skygger ind i fortiden, har stillet den grevelige familie på Bregentved tilpas i et og alt, på tværs af befolkningens interesser og ønsker“.

En køretur

En sen aften, den 24 februar 1981, rullede taxaen fra København op foran Hollænderriet, det tidligere mejeri på Marienborg, der var blevet indrettet til handicapvenlig bolig efter ejerens sygdom. Et par sygepassere kom løbende ud og fortalte chaufføren om hans passager, der skulle køres til en nærmere bestemt adresse i København, og gav ham ekstra drikkepenge oveni den

Marienborg Slot omkring 1912. Postkort venligst udlånt af Dorthe Feldvoss Møns Museum. Tidsfæstet af Lars Mathiasen, formand for Møns Lokalhistoriske Forening.

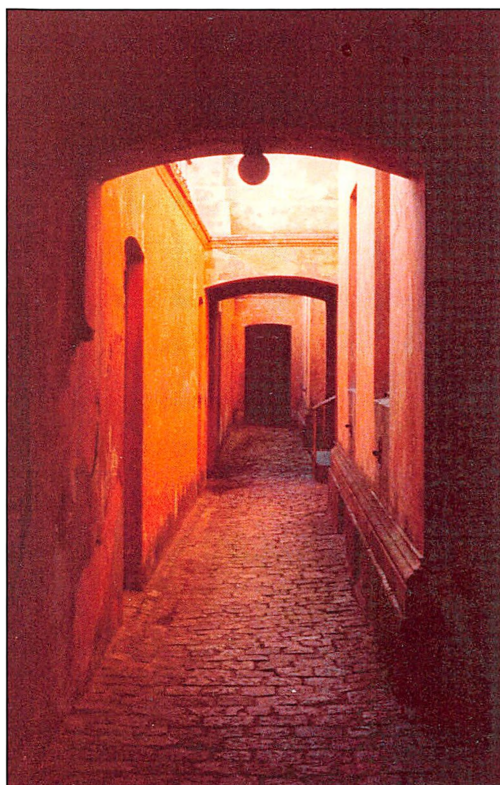

Marienborg Slot ca. 1980 set fra haven. Foto Philip Krabbe.

aftalte pris for den ekstraordinære tur. Sygepasserne forsvandt ind i huset og kom lidt efter ud, bærende den åbenbart syge passager imellem sig. Det var en ældre herre i nydelig habit, som de med lidt besvær fik anbragt med nogle puder i et hjørne på bagsædet, hvorefter taxaen langsomt kørte op gennem den lange allé og ud gennem den store port ved landevejen. Der blev ikke snakket på turen til København, for passageren, Peter Moltke, på vej til Anatomisk Institut, var død samme dag og havde ikke ønsket nogen familieopstandelse ved sit dødsleje.

Det brændte arkiv

En tidlig morgen, i starten af februar 1984, smældede en traktors udstødning mellem murene på Marienborgs store gårdsplads. Godsets fodermester kørte traktoren med en landbrugsvogn op foran hovedbygningen og forsvandt ind i bygningen, der nu kun havde få dage tilbage. Marienborg Slot, som det hed i folkemunde, var bygget 1850-55, i en ren klassisk, italiensk stil.

Den gamle tjenergang. Marienborg Slot ca. 1980. Foto Philip Krabbe.

Testamentet / uddrag

„Underskrevne greve Peter Christian Frederik Gustav Moltke... bestemmer herved som min sidste vilje følgende:

Af min formue fremhæves mine ejendomme på Møn - Marienborg Gods - som jeg i videst muligt omfang ønsker bevaret som et samlet hele, såvel for at sikre godsets økonomiske virke og arbejdspladser som for at bevare områdets landskabelige skønhed og rekreative muligheder... Jeg ønsker endvidere, at udøvende og skabende kunstnere også efter min død skal modtage støtte af min formues midler. Det er min opfattelse, at disse hensyn bedst tilgodeses ved, at der efter min død oprettes en fond... og at denne fond ejer og driver godset.

Jeg er imidlertid bekendt med, at den nuværende lovgivning ikke tillader, at en sådan fond erhverver adkomst på landbrugsejendomme, medmindre de offentlige myndigheder giver tilladelse dertil. Er den nævnte lovgivning fortsat gældende ved min død, pålægger jeg mine executorer at søge tilladelse til, at fonden erhverver adkomst, ejer og driver godset. Opnås sådan tilladelse ikke eller forhindrer andre offentlige forskrifter ved min død, at fonden erhverver adkomst, ejer og driver godset, er det mit ønske, at min broderdatter, komtesse Birgitte Moltke skal arve godset.

Det påhviler mine executorer at udarbejde fundats for fonden, Ved udarbejdelsen skal følgende retningslinier tages i betragtning: Fondens formål skal være: a. at videreføre og udbygge Marienborg Gods' betydning som kunstnerisk center. b. gennem driften af godset og af indtægter af fondens øvrige ejendele at udøve anden form for økonomisk støtte til udøvende og skabende kunstnere indenfor enhver kunstretning i videste forstand. Ad a. Gennem friboliger, arbejds- og udstillingslokaler har jeg søgt at skabe vilkår for udøvende og skabende kunstnere, der tilsigter helt eller delvis at fritage disse for økonomiske forpligtigelser til bolig og arbejdslokaler, samtidig med at gensidig inspiration og udvikling muliggøres. Det er mit ønske, at fonden efter min død viderefører disse aktiviteter“.

...⁵

Fodermesteren var nu kommet ind i det store og velordnede godsarkiv, som det tidligere var blevet beskrevet, i bøgerne om de danske herregårde. De tykke bøger med guldtryk og de mange kort over godsets jorde og bygninger blev nu båret ud på landbrugsvognen, for ingen aflevering til det danske arkivvæsen skulle sladre om, hvad der forestod og dermed øge risikoen for, at planen om nedrivning blev forpurret af nidkære bevaringsfolk. Derfor var fodermesteren også alene på jobbet, så sladderer ikke skulle løbe ud over hele Møn, men han havde det dårligt med opgaven. Efter at have fuldt læs kørte han ud til en mergelgrav og læssede af, hældte dieselolie over og satte en tændstik til. Tænk hvis han havde flygtet med sin last ind til biblioteket i Stege og havde sagt: Her er en foræring fra Marienborg, som I nok kan tage vare på. Så var både job og bolig røget, men han kunne dog ikke lade være med at fortælle om det en dag, da en landmand fra Kalvehave besøgte ham med sin søn, der skulle have en elevplads i kostalden. Landmanden fortalte det videre til den forhenværende museumsinspektør på Møns Museum, Carsten Hess, og så var historien alligevel ude, men da var gløderne i mergelgraven forlængst slukket og Marienborg revet ned.

Uddrag af mit brev til Landsarkivet, 18 maj, 1998

„Som det bl.a. fremgår af det tilsendte, blev godsarkivet brændt, men ved et af skæbnens luner fandt en historieinteresseret en stak arkivalier i et rum på slottet, han havde købt. Man købte nemlig under nedrivningen et eller flere rum, hvor man så gjorde sig tilgode med paneler, døre, gulvbrætter m.m. Et kollektiv havde købt denne underentreprise med salg af inventar af entrepenør Hockerup, der dog selv først havde tømt grundigt ud, med salg for øje. Kollektivet fortalte, at det var den mest

velbevarede og solide bygning, de havde været med til at rive ned. En nærtboende historiker, Kirsten Lütchen-Lehn, har fået lov til at dykke ned i disse papirer og plukke i dem. Resultatet har hun givet mig, som selvfølgelig med det samme skulle have sendt det videre til Landsarkivet. Men her er det altså!“

Uddrag af brev fra Landsarkivet, 18. januar, 2001, vedrørende Marienborg Godsarkiv

„Kære Bent Jørgensen

Som aftalt i telefonen i forgårs sender jeg en fotokopi af det testamente, som du i 1998 indsendte til Landsarkivet. Desuden har jeg fået kopieret en større fortegnelse, (45 sider, red.) over det materiale, som Videnskaberne Selskabs Arkivkommission i 1932-33 registrerede på Marienborg. Det var på det tidspunkt et omfattende og spændende godsarkiv, hvoraf det meste senere desværre er blevet kasseret, hvad der tydeligt fremgår af de oplysninger du tidligere har givet Landsarkivet. Intet af det materiale, som optræder i fortegnelsen fra 1932-33, er afleveret til Landsarkivet, selv om det fremgår af listen, at dele af arkivet er blevet registreret og ordnet i Landsarkivet og derefter tilbagesendt til godset. Landsarkivet har kun skifte- og overformynderisagerne (de offentligretlige dele af godsarkivet).

Med venlig hilsen, Erik Nørr, arkivar“.

Brev til Rigsantikvaren, Olaf Olsen, 27. februar, 1984

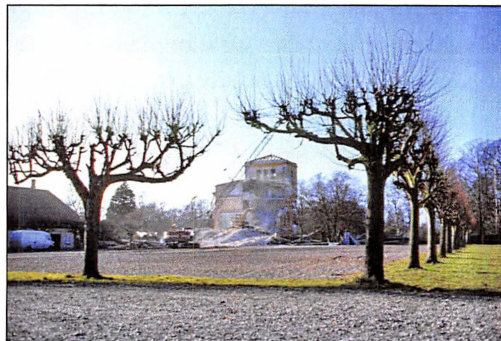
„Det er symbolsk for sagen om nedrivningen af Marienborg Slot på Møn, at de første, der fortalte om det offentligt for en uge siden, d. 20. februar, var nogle børn, der løb og legede på gaden. På det tidspunkt havde hele den mønske kommunalbestyrelse vidst det længe. Ejendomsudvalget havde vidst det siden d. 17. oktober. Når man spørger dem i dag, hvorfor de ikke of-

fentliggjorde planerne om nedrivningen, dækker de sig ind under, at der var tale om en fortrolig sag, fordi den indeholdt personnavne. At sagen samtidig indeholdt den eneste større historiske bygning på Vestmøn, hvis rigdom var skabt af tusindvis af mønske bønder og håndværkere gennem flere hundrede år, det tog kommunalbestyrelsen ikke hensyn til. I nyere tid har vi set skræmmende eksempler på, at folk blindt har adlydt ordrer, uden at tage stilling til ordrens indhold.

Men den endelige afgørelse var også kommunalbestyrelsens. Den kunne have nægtet at give nedrivningstilladelsen. Ting i den størrelsesorden bør være et offentligt anliggende, der ikke kun vedrører en enkelt familie og 19 politikere. Der var ingen på hele Møn, udover de direkte implicerede, der vidste at Marienborg Slot skulle rives ned, før tirsdag eftermiddag d. 21. februar, og da holdt bulldozeren allerede i

slottets park. De næste dage blev et orgie i plyndring og hærværk. Hovedentreprenøren havde overladt underentreprisen til et fynsk kollektiv, der begyndte at sælge ud af inventar og indboester. Hovedparten af slottets møbler var i månederne forinden blevet fjernet.

De eneste, der ikke kom ud på slottet, var Møns Museum. Det ejer kun et billede af Marienborg set udefra. Torsdag d. 23. februar, spurgte museet, om det måtte komme ud og måle op og tage nogle billeder inde i slottet. Det blev først tilladt, men derefter nægtet torsdag aften, under henvisning til at alt det indvendige var brækket ned. Om fredagen tog en af mine bekendte ud på slottet og gik det hele igennem. Hun fortalte, at mange af rummene stadig var intakte, og nogle havde tæper og interiør, som om de ikke var blevet brugt siden århundredskiftet. Hun fortalte også, at hele slottets interiør, vir-

Billeder af nedrivningen af Marienborg Slot 1984 copyright Pia Springborg Ribers, billedkunstner, illustratør og fotograf.

kede meget velholdt, og hvis slottet skulle være faldefærdigt, så var det halve af Københavns bygninger også faldefærdige. Da jeg selv så slottet indvendigt, blev jeg chokeret over, hvor velholdt det var, i forhold til Fredningsstyrelsens rapport om at slottet var præget af forfald.⁶

En tømrer, der hentede gulvbrædder på slottet, fortalte at det indvendige træværk var godt og solidt. Tømrerarbejdet var af en meget høj, håndværksmæssig kvalitet, der ikke bliver lavet mere. Han fortalte, at der var mange fine detaljer i træværket med udskæringer, osv. En murer, der også havde været på slottet, fortalte, at der var nogle udvendige frostskeer efter utætte tagrender, som det ville tage 3-4 murere et par måneder at udbedre. Bortset fra det fandt han bygningerne gode nok.

Dagen efter, lørdag d. 25. februar, tog nogle andre ud og gennemgik slottet. Det så efterhånden kaotisk ud, og de fortalte, at der lå flere løsdele og flød, som ville være revet væk på et loppemarked. Øverst oppe, i nogle loftrum, lå der fodtøj i massevis, som de bedømte til at være fra omkring 1900-tallet. Der lå også broderede duge, små smykkeskrin, osv. Den ene, der havde været på slottet før, fortalte, at det var bedre i stand end Rødkilde Højskole og velegnet til højskoleformål. Da de gik, var klunserne ved at brække hallens stengulv op. En del af fliserne havde smukke stenhuggermønstre og var muligvis mønsk håndværk. Og mens private kørte vognfulde af indbo og inventar væk og bjærgede spændende brændeovne, fliser mm, måtte museet i Stege, der som tidligere nævnt var nægtet adgang, blot sidde og høre på rygterne om orgiet.

For museets leder, husflidseksperter Carsten Hess, der netop var fratrukket stillingen og tiltrådt en ny i Frederikssund, var det bitre dage. Han havde ønsket at gennemfotografere slottets møbler, men havde aldrig fået noget tip om, at det skulle rives

ned. Den registrering, der burde være foretaget af bl.a. mønsk håndværk og husflid, den blev foretaget af gribbe fra hele landet, der strømmede til da rygten bredte sig. Kulturfjendsk er et dækkende ord for hele sagen.

Dette slot burde være bevaret for eftertiden i den afdøde greve Peter Moltkes ånd, som et samlingssted for kunst og kunstnere. Her havde været plads til udstillinger og koncerter for den mønske befolkning. Et folk uden historie er et fattigt folk! Slottet står endnu! Kan vi nå at redde det?*

Fortryk af Folketingets forhandlinger, 14. marts, 1984.

Spørgsmål nr. S 223

Til miljøministeren af: Per Stig Møller (KF)

„På hvilken baggrund og efter hvilke forundersøgelser har ministeren givet tilladelse til nedrivningen af Marienborg, Stege, og kan eller vil ministeren standse den igangværende nedrivning, subsidiært foranstalte en pause i nedrivningen?“

Skriftlig begrundelse:

Marienborg ved Stege er ved at blive revet ned. En standsning af den igangværende nedrivning vil betyde, at Marienborg får en mulighed for at overleve i testators ånd. Subsidiært vil en udsættelse af den igangværende nedrivning betyde, at den fornødne kulturhistoriske indsats kan foretages vedrørende Marienborg.

Miljøministeren (Chr. Christensen)
(uddrag red.):

„Jeg har ikke givet tilladelse til nedrivning af Marienborg. En tilladelse af mig hertil har heller ikke været påkrævet, da Marienborg ikke er fredet“.

Folketinget, Christiansborg,
d. 12. 8. 84

„Kære Bent Jørgensen

Tak for dit brev og dine bilag. Det er ikke rare ting du fremdrager. Det undrer mig, midt i alt det andet, at du ikke kan få sagen på kommunalbestyrelsens dagsorden, men ingen vil altså høre mere om dette kulturslagteri. Jeg tror at det sidste søm blev sat ind i slottets kiste, da Information bragte sagen fra Folketinget frem. Da havde jeg i 8 dage arbejdet med ministrene, men det var vikarierende ministre, eftersom de rette var til Nordisk Råd. Jeg bad Information lade være, fordi det ville sætte gang i sagerne, så hvis de ville hjælpe Marienborg så... men de foretrak altså historien fremfor sagen. Dermed blev mine forsøg på „de indre linier“ umuliggjort, for så var slottet revet ned. Jeg tror til gengæld sagen har fået og får betydning for lovgivningen. Det er allerede sket i den nye museumslov, men det hjælper jo Marienborg fedt.

Mange hilsener, Per Stig Møller“.

Det Per Stig Møller hentyder til er selvfølgelig, hvis man på Marienborg opdagede, at sagen nu kom op i Folketinget, så nedrivningen måske blev stoppet, i hvert fald midlertidigt, så den dag lød ordren på Marienborg, at ingen telefonopkald måtte besvares, internettet var jo ikke etableret endnu.

Hårbølle d.17 august, 1984 (uddrag red.)

„Kære Per Stig Møller

Tak for dit brev. Desværre tror jeg ikke at Informations tavshed havde hjulpet spor. Tirsdag aften. d. 28 februar, talte jeg med en af de håndværkere, der hentede materialer på Marienborg. Han fortalte, at godsinspektøren om mandagen havde beordret dem op og ødelægge loftkonstruktionerne, hvis de fortsat ville hente materialer på stedet. De gik op med motorsave og skar alle spærene igennem. Da jeg fik det at vide,

opgav jeg at redde Marienborg, efter en af de mest bevægende uger i mit liv.

Venlig hilsen, Bent Jørgensen“.

Forfatteren Henrik Stangerup, selv boende på godsets område, udtalte til Henning Nielsen fra Regionalradioen i Næstved ved selve nedrivningen, at mange kunstnere havde håbet at kunne købe slottet fri fra selve godset. De håbede, at de havde haft en uge at gå på, og at kunstnerne kunne købe godset frit af Moltke på Bregentved, så at det blev en slags sydøstdansk Louisiana i „Foreningen Marienborgs venner“ - en hel tværpolitisk gruppe af centrumdemokrater, radikale og SF'ere.⁷

Pressen skrev:

Leder Information, 7. marts, 1984, sign. JaK, (uddrag)

„SLOTTET

Marienborg Slot på Møn, står der nok endnu, før denne dag er gået på hæld, men det ligner en ruin. Dets skæbne er også ruinerende for den opfattelse, at man i et demokrati værner om sine fortidsminder, har rigsantikvar Olaf Olsen fastslået. Men det er en „borgroman“, der er god at få forstand af.

„Det gamle hus skulle gå gode, glade, givende tider i møde. Under et nyt lag italiensk okker og med bronzealderlysnettet udvekslet og de store vinduer skinnende i solen skulle det knejse over avlsbygningerne og parkens store, tohundredårige træer, og musikken skulle strømme ud over terrassen ind i den lyse nat, mens kloge ord udveksledes og frugtbare ideer nedfældedes på lærred og papir i småbygninger, der engang havde huset godsets tjenende ånder“.

Forfatteren til ovenstående henførte, nyromantiske prosa er Elsa Gress, der indtil videre bor i en af de bygninger, der engang husede de mindre ånder. Der skydes med

skarpt fra Skyttehuset, og igår var der rekyl på Bregentved gods, hvorfra hofjægmester, lensgreve Hans Hemming Moltke, affyrede en voldsom salve mod forfatterinden. Hun anklages for at have udtalt sig til den „venstreorienterede smudspressen“. Det er nærmere betegnet de to gode socialdemokratiske organer Ny Dag og Politiken samt nærværende smudspublikation, der har skrevet om den igangværende nedrivning af slottet“.

Leder Politiken, uden dato, usign. (uddrag)
„VANDALISME

Fond må sikre kulturmindeerne.

Uden hensyn til historiske og kulturelle værdier er slottet Marienborg på Møn revet ned. Det er mere end beklageligt, og det er samtidig udtryk for en tendens, som truer andre historisk og bygningsmæssigt værdifulde slotte og herregårde. Det er dyrt at holde de gamle bygninger. Man kan ikke som Marienborgs afdøde ejer forsøgte, testamentere dem til en fond på grund af problemer med landbrugspligten.

Det hverken kan eller bør være sådan at en bygning kun kan bevares, hvis man kan finde et formål at bruge den til, som sikrer økonomien i snæver forstand. Forfatteren fortalte i kronikken igår om de drømme der var knyttet til Marienborg som kulturcenter. De taler for, at forsøget burde være gjort, ja selv uden den mulighed burde slottet være bevaret. Det er, som Elsa Gress også skrev, en del af den fortid, vi må bevare for at leve i fremtiden.

Lad Marienborg blive den sidste bygning, som på den måde går tabt. Ny lovgivning må sikre, at kulturværdierne bevares“.

Fra artikler i Ny Dag, februar 1984, sign. hc (uddrag)

MØNSK SLOT JÆVNES NU MED JORDEN

NY DAG: Et udslag af den topmålte fantasiløshed!

Damsholte - Så er bygningshåndværkere i gang med at fjerne et mønsk slot fra forrige århundrede. Nedrivningsaktionen af Marienborg Slot i Damsholte på Vestmøn startede i går og den begrundes officielt med, at det ville blive alt for kostbart at sætte slottet i stand og med at udgifterne til en eventuel redning alligevel ikke ville stå i rimeligt forhold til stedets værdi.

Men på Vestmøn gør man altså nu med myndighedernes sanktion alvor af truslerne. Og lad os så sige det rent ud: Der er tale om et topmål af fantasiløshed - som forøvrigt forlængst burde have bragt kunstnerkredse i hele landet i harnisk!

DET HELT STORE „TYS-TYS“ BAG SLOTSSANERING

Nedrivnings- projektet er følgen af det helt store „tys-tys“. Møn byråds ejendomsudvalg, har behandlet ejernes anmodning om den totale sanering i hele tre omgange - første gang 17 oktober, 1983. For hermetisk lukkede døre. Til Møns Tidende siger formanden for byrådets ejendomsudvalg, gårdejer Sven Houmann Petersen, (V): Når nedrivningssagen ikke tidligere er kommet frem for offentligheden skyldes det, at der er tale om privat ejendom og at ejeren har ønsket fortrolighed!

Lederen af Møns Museum gennem de sidste 7 år, Carsten Hess hører til de mildt sagt overraskede: "Jeg finder det yderst beklageligt, at en sådan sag om fjernelse af et helt slot kan færdigbehandles af Fredningsstyrelsen og kommunen uden det lokale, statsanerkendte museum bliver orienteret og dermed får mulighed for at foretage en undersøgelse og registrering af dette vigtige miljø, siger Carsten Hess“

Til Ny Dag siger lokale bygningskyn-dige: „Snakken om forfald er helt hen i vejret. Det slot er så fantastisk solidt bygget og gennemsundt, at det for ringe udgifter kunne være bevaret for eftertiden. I virkeligheden drejede det sig kun om nogle spande mørtel og maling“.

Information, d. 29 februar, 1984, artikel sign. JaK. (uddrag)

„AT NEDRIVE SLOTTE UDEN VARSEL ER UFORSTÅELIGT I ET DEMOKRATI

Det mener rigsantikvar Olaf Olsen, der vil hindre, at andre slotte end Marienborg på Møn fjernes i smug.

Rigsantikvaren mener ikke, at det på dette fremskredne tidspunkt af nedrivningen er muligt for ham at skride ind, men han vil i kraft af sit medlemskab af Det særlige Bygningssyn søge at forhindre, at noget tilsvarende nogen sinde vil kunne gentage sig. Rigsantikvaren er oprigtigt ked af det og det er de lokale museumsmyndigheder også. Møns borgmester, Verner Rasmussen, (V), betragter nedrivningstilladelsen som liggende på linje med tilsvarende tilladelser til at fjerne andre bygninger i kommunen. Borgmesteren hævder at bygningen er forfalden og ikke har været beboet de sidste 20 år, hvilket bestrides af Elsa Gress. Verner Rasmussen mener, at „tiden er løbet fra“, den slags bygninger. Det er desuden borgmesterens opfattelse, at eventuelle besøgende på slottet ville udgøre en trussel mod godsets animalske landbrug“.

Forhenværende justitsminister Ole Espersen undersøgte bl.a. sagens gang i Landbrugsministeriet og heftede sig især ved to ting, som mig bekendt ikke har været offentligt fremme. For det første: I Landbrugsministeriets afvisning af, at Marienborg Slot med hele sit tilliggende på 2000 tdr. land testamenteres til en fond til fordel for kunstnere, understreges det, (i modsætning til hvad der tidligere har været hævdet), at ministeriet ikke har noget at indvende imod, at hovedbygningen bliver brugt til ikke-landbrugsmæssige formål. For det andet, hæfter Ole Espersen sig ved, at den sagfører, der vejledte Peter Moltke

med udarbejdelsen af hans testamente, er den samme sagfører der sidder som eksekutor i boet sammen med Peter Moltkes bror, Hans Hemming Moltke, hvis datter var indsat som ønske nr. 2 i testamentet.

Et helt uoplyst spørgsmål, er den pengefond til fordel for kunstnere, der skulle oprettes som erstatning, (for det mistede gods, red.). Der er blevet talt om en startsum på 1 million, der skulle stige til 5 millioner, men „onde“ tunger siger, at denne fond heller ikke bliver til noget. (sikkert fordi, at midlerne til fonden skulle komme fra det mistede gods, red.).

Det skal da også nævnes, at Elsa Gress har udsendt en bog med titlen „Blykuglen“, hvor Marienborg Slot figurerer på omslaget, samt at hendes mand, Clifford Wright har malet et billede af nedrivningen. Elsa Gress skrev bl.a.:

„Nåja, men nu siges der jo fra formentlig ansvarligt hold at huset var "ubrugeligt til institutionsbrug“.

Ubrugeligt efter institutionskrav, måske. Men hvad med menneskekrav, kunstnerkrav især? De har mere med at gøre med om der plads, atmosfære og inspiration på et sted, end med hvor langt der er til nærmeste toilet, og om lofthøjden er korrekt. Kunstnere og tænksume folk af alle arter er eremit krebs med blød bagkrop, som de gerne skjuler i forhåndenværende sneglehus. Forladte bygninger med PLADS og medfødt stemning er langt mere brugelige for dem end alverdens dødssyge kursus- og konferencepaladser og korrekt belyste udstillingssale og teatre. Eremitkrebsene omkring Marienborg, både de nuværende og de eventuelle, ville have haft alle tiders sneglehus i det kvaste lystslot.

Og så havde stedet fortid, uden hvilken ingen anstændig nutid endsige fremtid. Den italienske villa med pragtterrassen ud mod parkens „følsomme landskab“, orange mod en knaldblå sommerhimmel,

rugende tusmørkefarvet under regnskyer, var fortid ovenpå fortid ovenpå fortid. Den generede nogle danskere, der mener at herregårde skal være røde eller hvide, ved at være „udansk“ i sin italienske eksotiskhed. Men hvad der er dansk, eller nogen anden nationalitet, er et smag og tilvænnings-spørgsmål. „Ægte danske“ er kun firlængede gårde mellem et og tohundrede år, alle andre stilarter er importeret europæisk fællesgods“.

„Disse huse savner vi idag“, af arkitekt og forfatter, Steen Estvad Petersen

„Til arkitekturhistoriens synderegister hører nedrivning af utallige smukke og solide bygninger. Oftest rives de ned for at give plads til nye bygninger. Det kan i særlige tilfælde begrundes med, at det, der kommer istedet, er endnu bedre. Men det nedrevne erstattes ofte med nybyggerier af en langt dårligere kvalitet. I andre tilfælde rives bygningerne blot ned, fordi man ikke har fantasi og vilje til at bruge dem til et alternativt formål. Et sådant eksempel er herregården Marienborgs hovedbygning på Møn. Det var et herligt, fabulerende stykke arkitektur i italiensk villastil, som blev bygget i forrige århundrede.. Det var egentlig fremmed for den flade mønske jord, hvorpå det var bygget, men det var solidt kram helt igennem. Elsa Gress hørte til dem der protesterede - og med hende mange andre. Men uden resultat. Huset, der sagtens kunne have stået mange hundrede år endnu, er væk. Og de mange pragtfulde materialer, der indgik i det, er spredt for alle vinde eller destrueret. Det kunne have tjent som lokal institution, museum, kulturhus eller til et kommercielt formål som genbrugsprojekt. Men ned skulle det. Og det er den slag misgerninger, som alene i spild af gode materialer tangerer vandalisme“.

Anden grund end en sparet arveafgift for nedrivning af Marienborg Slot

Forfatteren Barbara Gress har i romanen „Huset og Slottet“ fra 1999 givet en anden årsag til nedrivningen...

„At holde sådan et hus idag er umuligt med de høje lønninger, varmeregninger og skat. Det var derfor greven havde planer om at skabe en slags kunstnerkollektiv i bygningen, men hans familie, og især hans mor var skånselsløse, hvis nogen lagde sig ud med dem. De skulle ikke nyde noget af en trommekonge, der øvede sig både dag og nat, eller en afdanket shakespeareskuespiller, der deklamerede, eller forfattere, der forberedte en verdensrevolution på et af deres slotte. Foruden sin evindelige kamp mod familiens fordomme havde han sit arbejde at passe og var mest i sin frederiksborgske lejlighed“.

Marienborg slot var, bortset fra kirkerne, den eneste større historiske bygning på Vestmøn. Det var en bygning, som af håndværkerne der hentede materialer fra den i de hektiske nedrivningsdage, blev berømmet for dens håndværksmæssige kvalitet og stand. At en kontorchef i Fredningsstyrelsen, Sys Hartmann, der tillige er arkitekt og kunsthistoriker, i sin udtalelse skrevet på genbrugspapir, fandt bygningen „præget af et fremskridende forfald“, endog i en grad, at hun ikke fandt det nødvendigt at orientere inspektøren på Møns Museum, er stadig et mysterium på Møn.

Når museumsinspektør Ole Strandgård fra Odsherreds Museum i en „Kommentar“ i Information, marts 1984, gør den totalt manglende museumsregistrering af Marienborg Slot, til et spørgsmål om kroner og øre, er det helt misvisende. I dette tilfælde handler det helt banalt om, at ingen af de implicerede myndigheder fandt det nødvendigt, at informere den lokale

museumsinspektør om nedrivningsplanerne. Men det er naturligvis også et spørgsmål om moral hos ejerne til at orientere museet så betids, at de nødvendige registreringer kan foretages, i stedet for at læsse slottets gamle arkiv på en landbrugsvogn og derefter køre det til den nærmeste mergelgrav, hvor det blev overhældt med olie og brændt af.

Desværre blev det mig, der måtte fortælle Carsten Hess den sørgelige nyhed på nedrivningens første dag, og da var han lige tiltrådt som museumsinspektør i Frederikssund, uden mulighed for at gribe ind. De øvrige ansatte på Møns Museum forsøgte i den tolvte time at komme ud og fotografere og måle op under nedrivningen, men det blev nægtet af godset. Rigsantikvaren samt seks museumsinspektører modtog meddelelsen om nedrivningen på dens første dag, men havde ikke myndighed til at gribe ind. At ejerne på Bregentved nægtede sig hjemme den første uge under nedrivningen, gjorde jo ikke muligheden for et midlertidigt stop lettere.

Min sorg over Marienborg Slots forsvinden skyldes også de muligheder, der lå i det som kulturcenter. Den historie man kan gå ind i, er den mest levende, og slottet var også en håndværksmæssig præstation af mønboerne, som de skulle have haft lov til at bevare og vise frem. Tilbage på Møn har vi kun et Klintholm Slot under svampeangreb, godset Nordfelt, og så dukkeslottet Liselund. Men lad de smukke tanker fare om koncerter og udstillinger på brede pommerske gulvplanker med parken som ramme, lad dem fare ind i Møns Sportshal og håbe, de overlever der.

Men naturligvis får denne sag konsekvenser. For historie er ikke kun bygninger men også erfaringer. At en familie, der i forvejen ejer 13000 tdr. land af den sjællandske muld - muld med påførte slotte - ønsker yderligere 2000 tdr. land af den mønske muld, er vel forståeligt i krisetider,

men mere end kritisk for de kunstnere, der skulle have levet her efter testamentets oprindelige bestemmelse. At Staten via Landbrugsministeriet nægtede sig denne gave til Danmarks kunstnere, kan måske skyldes, at man i dette ministerium lytter mere til storgodsejere end til kunstnere. Men det er et af de mange mysterier i denne sag, som jeg oprigtigt vil bede juridisk kvalificerede undersøge på kunstnerne vegne for, om muligt, at omstøde denne afgørelse. Kort sagt bør kunstneres organisationer anlægge sag mod Landbrugsministeriet og kræve deres testamentariske ret opfyldt. Som fortilfælde kan nævnes, at Danmarks Naturfond i 1979 blev ejer af det langelske gods Skovsgaard på 700 tdr. land, efter en testamentarisk bestemmelse af godsets tidligere ejer. Ydermere kan Skovsgaards hovedbygning, ifølge testamentet, indrettes til legatboliger til forfattere.

De sørgelige erfaringer, bør også få vågne folk i hele Danmark til at indsende fredningsforslag for de bygninger man ønsker at bevare, Enhver kan indsende forslag, uanset ejerskab til bygningerne. Rekvirer pjecen: „Vejledning om Bygningsfredning“, fra Fredningsstyrelsen.

Og endelig. På Møn var det omkring 1 million i arveafgift - arveafgiften for en brordatter var dengang 574.310 kr. af 1.000.000 kr. og 80% af alt over 1 million kr.!! - i dag er afgiften højest 36.25%, (men til gengæld udgifter til nedrivningen, på næsten lige så meget), som en af Danmarks rigeste familier ønskede at spare ved at nedrive et sundt og stærkt slot, som var hele egnens klenodie og ubetaleligt at genopbygge. Selv hvis vi tilføjer, at der for en ejer af en ejendom dengang var formueskat på 2,2% pr. år og ejendomsskyld (værdi af jord og bygninger), og det ud fra en snæver økonomisk betragtning gør godsejerens handling forståelig, så viser det en meget ringe forståelse for kultur-

værdier og en meget begrænset social forståelse over for et samfund, der årligt begaver de enkelte storgodser med store millionbeløb i direkte og indirekte støtteordninger til landbruget. I Folketinget omtales storgodserne efter sigende som de hvide pletter på Danmarkskortet, hvor man ikke rigtig kan nå ind. Det må være på tide, at give disse hvide pletter farve. Vågne folk i Danmark, der sidder på vigtige poster i forhold til storgodserne, det være sig regnskabsmæssigt, arbejdsmæssigt eller på andre områder, bør naturligvis meddele til et interesseret Folketing, hvis storgodserne udøver noget, der kan vække mistanke om økonomisk magtfordrejning over for Staten. Storgodserne bør ikke tro, at de kan udløse flere støtteordninger ved demonstrativt at ødelægge samfunds-skabte kulturelle værdier.

Uddrag af kildehenvisninger:

Barbara Gress, Huset og slottet, Lindhart og Ringhof 1999

Elsa Gress, Blykuglen, Gyldendal, 1984

Bettina Camilla H. Vestergaard, Space Poetry 2016.

Martin Mulvad: „5 år efter. Marienborg Slot“, Radio Møn, 1989.

Noter

1. Man kan læse mere herom i B. Waage Petersen: „Skandalen på Marienborg“ i Berlingske Tidende 13. maj 1984.

2. Et eksempel på en sådan smagsdommer var overbibliotekar og mag.art. Hakon Lund: „Møns Marienborg. En stor kasse uden betydning“ i Berlingske Tidende 13. marts 1984. Hvor Hakon Lund udviser en hånlige holdning til Marienborg Slot, så påviser han dog samtidig, at midlerne til bevaring af bevaringsværdige ejendomme (også) på daværende tidspunkt var aldeles utilstrækkelige.

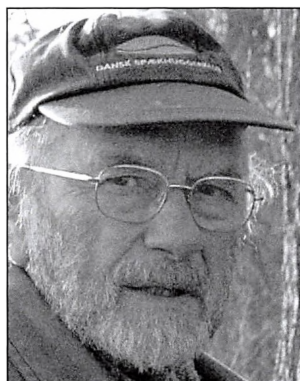
3. Uddrag fra Fredningsstyrelsens skrivelse til Møns Kommune 5. januar 1984.

4. Testamente oprettet i 1977 med identitetsvidne.

5. Bygningssagkyndig Hanne Topsøe Jensen, der foranstaltede sin egen undersøgelse i forbindelse med slottets nedrivning var også af den opfattelse, at slottet var i god stand, jf. indslag i Radio Møn i anledning af 5-året for nedrivningen.

6. Radio Møn udsendelse om Marienborgs nedrivning 5 år efter.

7. Retsassessor Allan Moltke Hansen, Retten i Nykøbing Falster har henledt opmærksomheden på lovgrundlaget, der dengang var „Lov om ændring af lov om afgift af arv og gave“ af 7. juni 1972.

Bent Jørgensen

Født 1936, oprindelig fra Vangede i Gentofte. Uddannet som keramikker på Kunsthåndværkerskolen i København. Siden 1977 bosat med familie på Bøllegården i Hårbølle, Møn, med værksted samme sted, se mere på artguide.dk Bestyrelsesmedlem i foreningerne Land & By, Hårbølle og Omegns Beboerforening og Fanefjord Beboerforening. Medlem af kommunalbestyrelsen for Enhedslisten i den nye storkommune for Vordingborg, Præstø, Møn fra 2006-09.

Valdemar Atterdag
og Højerup kirke
„på det yderste
Stevns“

Af Ebbe Nyborg

Højerup Kirke er et yndet udflugtsmål, kendt for sin spektakulære beliggenhed yderst på Stevns Klint og for et dramatisk klinteskred, der 1928 trak koret med sig dybt ned på stranden. Skibet og dets tilbygninger står tilbage som en malerisk torso. Kirken er fra første færd bygget af klintens kalksten, der bedre lader sig til-danne end vanlige kirkers granit. Smalle lancetformede vinduer og sjældne spir eller „pinakler“ over skibets hjørner (bevaret på nordsiden) viser, at bygningen ikke, som næsten alle sjællandske, er romansk, men tilhører højgotikken efter 1300.

Enestående er det også, at byggeriet med al sandsynlighed kan dateres ret præcist til 1357-58. Det skyldes en nu forsvunden latinsk skrifttavle af kobber bag alteret, der meddelte tirsdagen efter Jomfru Marias fødselsdag 1357 (12. sept.) som dagen for kirkens indvielse. En sådan indskrift med oplysning om indvielsen skulle

ifølge kirkeretten findes i enhver kirke. Men Højerups er den eneste i Danmark, man kender til, og udmærker sig ydermere ved sin omtale af kong Valdemar Atterdag.

Kobbertavlen kendes gennem afskrifter af Peder Hansen Resens store danmarksbeskrivelse, Atlas Danicus, fra o. 1677, der aldrig blev publiceret og hvis manuskript gik til ved Københavns store brand i 1728. Men det kendes i afskrifter. Netop for Højerups vedkommende er vi imidlertid i den heldige situation, at vi har bevaret selve den indberetning, der blev indsendt til Resen af den stedlige præst Mads Rasmussen 1667 som grundlag for atlasets beskrivelse af Højerup sogn. Han har væsentlig mere stof med, end der tydeligvis blev medtaget i Resens færdigredigerede tekst. Og Mads Rasmussen bliver derved en særdeles vigtig og primær kilde til tavlen.

I modsætning til atlasets generelle tekst på latin, skriver Mads Rasmussen på dansk.

Højerup kirke set fra sydøst. Man aner klintefaldet til højre.

Dog gengiver han naturligt nok tavlens tekst på dens latin. Han oplyser, at tavlen fremkom bag kirkens altertavle, da denne skulle renoveres 1599. Videre berettes, at kobbertavlen da blev overtaget af den navnkundige historiker og lensmand på Tryggevælde, Arild Hvidtfeldt, der i stedet lod opsætte en trætavle i kirken med gengivelse af teksten - også den for længst borte. Kobbertavlen må således allerede i renæssancen have været anset for et historisk mindesmærke; men dens videre veje kendes ikke. Teksten indeholder, som det fremgår, en række interessante oplysninger ud over indvielsestidspunktet. Ordlyden gengives således i oversættelse af Mads Rasmussen afskrift: Da Valdemar den fjerde var konge og med stor berømmelse på Fyn havde tilintetgjort holstenernes stærke hær, idet grev Niels blev taget til fange, blev denne kirke på den yderste kyst af Stevns Klint indviet af Roskildebispen, Hr. Henrik Gerhardsøn, til ære for den hellige Johannes Døber og martyren Skt. Klemens i det Herrens år 1357 tirsdagen efter Jomfru Marias fødselsdag.

Der må være tale om slaget ved borgen Brobjerg, der nu synes at kunne lokaliseres som et stort voldsted i Rynkeby sogn ved Kerteminde. Den såkaldte Holstenerpræsts historie (affattet o. 1448) har en længere beretning om kampen og grev Klaus' tilfangetagelse: Mange af holstenerne blev taget til fange. Grev Klaus, der i slaget mistede et øje, blev også taget til fange af en kriger på dansk side. Efter at have afført ham hans panser og taget løfte af ham om at komme tilbage, tillod sejrherren, der havde fanget ham, Grev Klaus at gå, hvorhen han ville. Denne traf en, han kendte, og trak sig, såret som han var, ud af slaget til sit eget (dvs. han undveg). Om aftenen eller den næste dag, da kongen, efter at slaget var vundet, ville vide, hvorledes det var gået i slaget, hvad der var taget, og hvem der var fanget, kom en med grev Klaus' vå-

ben, skjold og panser. Men da kongen så disse tegn, spurgte han, „hvor den var blevet af, hvis panser det var, og hvad han havde kaldt sig“. Han svarede: „Han kaldte sig Klaus holstener fra Rendsborg“. Hertil svarede kongen: „Sit rette navn gav han sig, men hvis du havde holdt ham fast, ville du have været sikrere på ham. Thi det skal være skik, at fyrster, når de tages til fange i slagene, ikke er forpligtede til at vende tilbage, hvis de ikke bevogtes med omhu, selv om de har lovet at komme tilbage“. Grevens tilfangetagelse bekræftes af tavlen i Højerup og til dels også af Yngre Sjællandske Krønike, der taler om tilfangetagelse af hele to grever. Men detaljerne i øvrigt hos holstenerpræsten kan være lidt digteriske.

Tavlens forhold til Brobjerg-slaget er imidlertid ikke uproblematisk. Allerede historikeren P.F. Suhms store Danmarkshistorie undrede sig 1806 over kronologien. Tavlen er som nævnt dateret 12. september 1357, mens slaget først fandt sted nogen tid efter, 11. nov. Værket Danmarks Kirker nøjes 1933 med at konstatere, at tavlen ikke kan være forfattet ved selve kirkens indvielse, men tidligst to måneder senere, efter slaget. Selv om det ikke er sandsynligt, at man ved kirken har været i tvivl om sin indvielsesdag, må det vel være en mulighed, at Mads Rasmussen har skrevet forkert (en streg for lidt i romertallet) og at årstallet i stedet har været 1358. Dette må dog, som kilderne står, være spekulation.

Hvornår end pladen skal dateres nærmere, må dens indhold tyde på et særligt forhold til kongen. Kirken er placeret atypisk, med afstand til sin eneste landsby Højerup, og den har kun fået et ganske lille nyt sogn. Hvad har den skullet leve af? - måske af en form for valfart, som dens markante natursceneri kunne tale for. Ser man på pladetekstens direkte sammenkædning mellem slaget og kirkeindvielsen, antyder det, at der kan have været tale om en

så kaldt „votivkirke“, opført af kongen som tak til Gud for sejren. Et løfte om et sådant kirkebyggeri kunne udmærket være afgivet før slaget. I så fald ville det dreje sig om en sjælden „lovekirke“. Det vil sige, at en højtstående person, f. eks i havsnød eller før et slag, lovede Gud, at han, hvis udfaldet for ham viste sig gunstigt, vil lade bygge en kirke. Valdemar kunne, før slaget ved Brobjerg, have afgivet sådan et løfte. Vi kan kun gætte på, hvorfor man da skulle have valgt det yderste Stevns til kirken. Stedet er jo som sagt spektakulært. Og havde det mon lidt at gøre med, at beligheden pegede over imod det næste mål i kongens samling af landet: Skånelandene, som han erobrede 1360.

Der er ikke hidtil set nogen forbindelse mellem skrifttavlenes årstal og Højerup Kirkes udsmykning og udstyr. Der må være al grund til at opfatte kirkens interessante men fragmentariske kalkmalerier som oprindelige. Her skal interessen imidlertid rettes imod en sjælden og interessant figur af kirkens værnehelgen Skt. Klemens, der allerede af Mads Rasmussen nævnes som Skt. Clementis billede, sidendendis paa en stool og holdendis et anker i den venstre haand. Figuren, i sit formentlig oprindelige alterskab, fandtes i kirken indtil 1999, da begge dele blev stjålet under meningsløse omstændigheder.

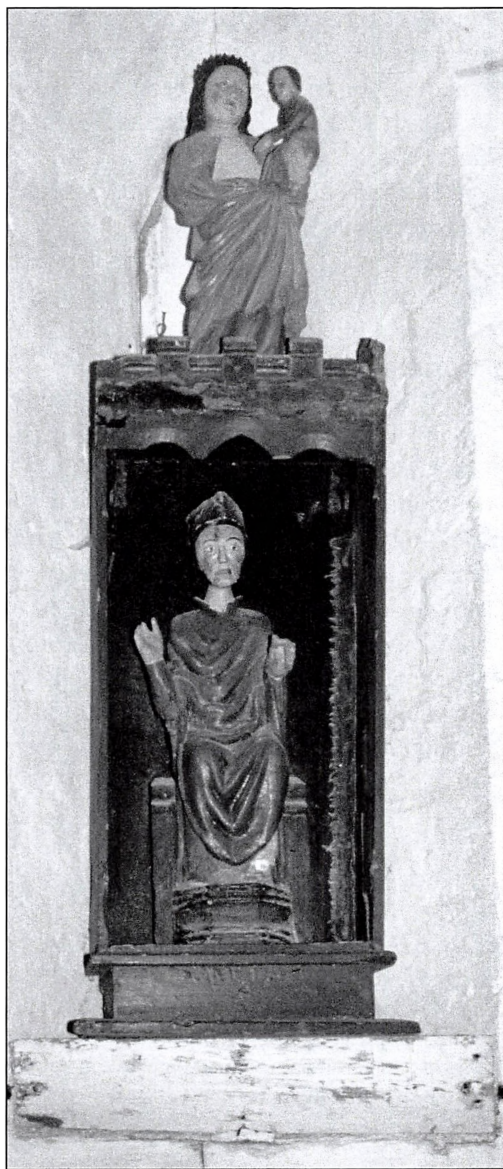
Skt. Klemens var en tidlig pave, som kejser Trajan forviste til Krim, hvor han led martyrdøden ved at blive kastet i havet med et anker bundet om halsen; deraf ankerattributtet. Danmarks Kirkers beskrivelse 1933 og et par fotografier er nu de bedste kilder til Sct. Klemensskabet. Den spinkle, nærmest udsultede figur, 70 cm høj, sad let ubekvemt på et tronsæde med profileret sokkel. Højre hånd var hævet velsignende, mens den venstre ligeledes var løftet og havde holdt ankeret, der omtales senest 1755, og som var borte ved Danmarks Kirkers undersøgelse. Figuren

var ikklædt messeskrud, en hue og en messehagel, der faldt ned foran i grove, knækkende v-folder. Alterskabet havde plint og en øvre krenelering („skydeskår“) samt et smalt baldakinbræt med tre buer. Dets glatte sider havde hængsler efter nu manglende, bevægelige fløje (med malerier?). De grelle farver var fra 1800-tallet. Oven på alterskabet stod en lidt yngre figur af

Skt. Klemens alterskab med en senere Maria med Barnet ovenpå, Fotograferet 1929.

Maria med barnet, fra o. 1400-1450, der stadig er bevaret, og som må stamme fra et andet sidealter. Opstillingen fandtes indtil 1999 i skibets blændede nordvindue som et sjældent intakt eksempel på kuriøs opsætning af katolske billeder i tiden efter reformationen. Næsten overalt i landets kirker er sådanne figurer ellers restaurerede og gjort „museale“.

Skt. Klemens Alterskab med mariafiguren, fotograferet o. 1990.

Tyveriet fandt sted i januar måned, da tyven(e) kom ind ved at bryde sakristidøren op. Foruden middelalderfigurerne, som man må have tillagt en urealistisk penge-værdi, blev også andre historisk værdifulde effekter bortført. Efter nogle måneder blev Selskabet Højeruplund, der ejer kirken, kontaktet og igennem en advokat sat i forbindelse med en anonym person, der kendte til tyveriet og vidste, hvor tyvekosterne var gemt. Han udbad sig en dusør, som han også blev tilbudt. Men en tid efter har han åbenbart fået kolde fødder. For en morgen fandt politiet ved en af sine stationer i København tyvekosterne i to sække foran indgangen. Klemensfiguren og hans skab manglede dog. Den daværende formand for Selskabet Højeruplund, Steffen Nordgaard, iagttog efter tyveriet drys af smuldret og frønnenet træ på vejen ud til sakristiet og formoder, at den skrøbelige figur kan være faldet fra hinanden under håndtering og transport.

Der eksisterer kun få alterfigurer og endnu færre med deres gamle skabe fra 1300-tallet. Hvis vi fastholder kirkens datering til 1357-58 og opfatter vore alterskab som hørende til kirkens oprindelige udstyr, er der tale om den tidligste danske altertavle, der er dateret via en indskrift. Søger vi samtidige sidestykker til bispefiguren, finder vi dem bl.a. i bronzeskulpturen. Og her støder vi igen på Valdemar Atterdag. Han lod midt i 1300-tallet udføre et prægtigt gravmonument over sine kongelige forældre, Cristoffer 2. og Euphemia, i Sorø Klosterkirke - efter al sandsynlighed udført af en lybsk bronzestøber. På siden af monumentet, hvorpå de døde legemsstore figurer hviler, ser man bl.a. tre ens, tronende helgenbisper, der minder ganske meget om Højerupfiguren. Her genkender vi således den gammeldags, ranke holdning og mønstret af grove, knækkende folder. Der kan næppe være tale om nogen direkte forbindelse mellem de to næsten

samtidige figurer, men bronzestøberen og billedskæreren har vel arbejdet efter et fælles (tegnet?) forlæg.

Ikke blot via indvielsestavlen går der altså en tråd fra Valdemar Atterdag til Højerup Kirke. Det gør der således også - om end noget tyndere - via Klemensalteret. Kongen har sikkert ikke blot ladet kirken

opføre - måske som opfyldelse af et løfte. Men han har måske også bekostet dens kalkmalerier og øvrige udstyr. Selvom kilderne taler uklart og til dels modsigelsesfuldt om Valdemars forhold til kirken „på det yderste Stevns“, er der dog brikker nok til at ane særegne mønstre i tilkomsten af den underfulde og svært hjemstøgte kirke.

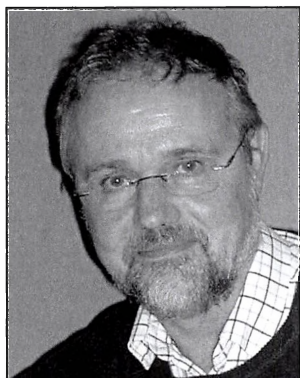
Bronzestøbt bispefigur på Christoffer 2. og Euphemias gravmonument i Sorø klosterkirke.

Litteratur

For en udførligere udgave af artiklen med oplysende noter henvises til forfatterens artikel af samme navn i bogen *God Latin*. Festskrift til Peter Zeeberg i anledning af hans 60-årsdag 21. april 2017.

Renæssanceforum. Tidsskrift for renæssanceforskning 12, s. 35-44.

Andre artikler, men ikke med denne artikels baggrund om kirkens tilblivelse er tidligere udgivet her i årbogen: A.R. Idum: „Højerup Kirke på Stevns“, 1926, s. 137-40 (særligt overvejelser om indvielsen af kirken 1358), Otto Langballe: „Højerup kirke“, 1932, s. 107-11 (kirkens inventar, nedstyrning og sikring af resten af kirken), og Agnete Jensen: „Højerup gamle Kirke“, 1987, s. 7-30 (om sagn om kirkens tilblivelse, forskellige dele af kirkens tilblivelse, myndighedernes ageren i forbindelse med lukning af kirken og nedstyrningsfaren, nedskridningen af koret og sikringen af resten af kirken).

Ebbe Nyborg

Redaktør ved Nationalmuseets storværk *Danmarks Kirker*, hvor han i mange år har undersøgt og skrevet om jyske kirker. Han er uddannet i historie, kunsthistorie og middelalder-arkæologi ved Aarhus Universitet og er bl.a. kendt for sin ungdomsbog *Fanden på væggen* (1978). Har skrevet et stort antal artikler om kirkearkitektur og kunst i danske og især udenlandske publikationer.

En bagerslægt i 100 år

Forfatter og hyggekonsulent
Erik Rønholt fra Vester Egede fortæller
her om sin slægts mange bagere
i det sydsjællandske.

Af Erik Rønholt

Min farfars far, altså min oldefar, hed Hans Christian Clausen, var en fattig husmand i Atterup lidt vest for Faxe. Han boede i „Rønholtshuset“ i et lille område med navnet „Rønholt“, og det er herfra vores familienavn kommer. Vi ved meget om ham, for han skrev fra 1895 - på opfordring fra sin ældste søn, Peter - alt det ned, han vidste og havde hørt om slægten - en guldgrube af familiemæssige og lokalhistoriske oplysninger. Han var født i 1833, så han var altså 62, da han begyndte på dette arbejde. Hans sidste ajourføring er fra 1910 - året før han døde.

Han blev ikke udlært bager, men i 1851 kom han dog i bagerlære hos bager Splith i Faxe. Det var et umenneskeligt arbejde, hvor han ud over at arbejde i bageriet, skulle hjælpe avlskarlen i mark, lo og stald, og som han skriver:

„Her var unægtelig en meget travl Plads at udfylde både tidlig og silde, da jeg ikke så sjælden en Vinteraften stod og flakte og savede Brænde til Bageri og Kjøkken ved Løgte til silde Sengetid, og op igen kl. 3 om Natten for at begynde at bage; og tilmed var samme Bager en streng, ja næsten umenneskelig Herre, hvis ikke enhver Ting, selv den ubetydeligste var i Orden og på Plads“.

Han blev da også kun et år hos denne bager. Siden ernærede han sig som hjulmand på Jomfruens Egede, men også indimellem som tømrer og som danselærer, hvor han om vinteren underviste egnens unge i „Langsjee“, „Kjædedands“ og „de mest vidtløftige Dandse“.

Hans Christian Clausen fik ikke færre end fjorten børn, dog nåede kun de ni af dem at blive voksne. Heraf var de seks drenge, og fem af dem blev bagere - den sidste blev af en eller anden grund murer. De hed Hansen efter faderens fornavn Hans, men de blev nok kaldt for Rønholt, for efterhånden blev det dette navn, man mest brugte. Jeg selv og en del andre af ef-

terkommerne har fået droppet Hansen, men man kan altså både støde på Rønholt og Rønholt Hansen i familien.

Den ældste af hjulmandens sønner, Peter Hansen [1], var den første, der gik bagervejen. Han kom i lære hos ovenfor nævnte bager Splith i Faxe, hvor han blev udlært i 1878.

Peter Hansen som nyudlært bagersvend i 1878.

Peter Hansen arbejdede videre hos bageren i Faxe kun afbrudt af indkaldelse til værnepligtig konstabel i flåden, og i 1885 giftede han sig med Fransiska Clausen fra Næstved, købte en byggeplads ved Karise Station og byggede Karise Bageri, som endnu eksisterer, selv om det for nogle år siden flyttede til SuperBrugsen i Karise.

På den meget store grund „bagergrunden“ byggede hans far (hjulmanden) et hus, hvor han levede sine sidste år. I 1915

Rønholtsborg i Faxe. Det er formodentlig bagermesteren selv, der står på taget ved flagstangen. Og mon ikke, det er bagerfruen i døren?

byggede Peter Hansen selv et andet hus, „Rønholt“, på Bagervej (nu Drosselvej), hvortil han og konen flyttede, da sønnen Ove overtog bageriet.

Peter Hansen var en meget driftig mand, som klarede sig rigtig godt, han var Odd-Fellow broder og medstifter af Karise Håndværker- og Borgerforening og skænkede en grund til „Stiftelsen“, hvor enker af byens borgere kunne få lejlighed.

Peter Hansen fik i perioden 1886 til 1899 syv børn: Thyra, Karl, Ove, Dagmar, Olga, Axel og Marie. Thyra og Ove vender jeg tilbage til senere.

Nummer to i rækken af hjulmandens sønner, Jens Christoffer Hansen [2], kom i lære hos Bager Splith i Dalby. Jeg tvivler

på, at det er den samme som førnævnte bager Splith i Faxe, men nok snarere hans søn, men „efter et par år solgte han bageriet til en Bøhmer og rejste til Amerika“. Den nye mester misligholdte kontrakten, så Jens fuldendte sin læretid hos en bager Carl Olsen på Vemmetofte. Han arbejdede hos Carl Olsen i halvandet år, var et par andre steder, aftjente sin værnepligt, og i 1888 lærte han konditori i Næstved, hvorefter han åbnede eget bageri i Faxe. Det gik ham vældig godt, og han må have været en dygtig bager, for når man kommer til Faxe, lægger man straks mærke til den ejendommelige og pompøse bygning, Rønholtsborg, over for kirken - den byggede han i begyndelsen af 1900-tallet. Den

Høng Konditori og Afholds=Kafé, som det så ud omkring 1920.

ligner sig selv nu mere end hundrede år efter. Der var bageri og konditori her i mange år, men nu er der en bodega.

Den tredje af hjulmandens sønner hed Hans Rønholt Hansen [3], Da han var 11 år kom han til storebror Peter i Karise, hvor han arbejdede i bageriet. Her blev han til 1893, hvor han kom i lære hos bagermester Carl Olsen i Faxe.

Her blev han dog ikke længe, for allerede samme år i maj rejste han til en Bagermester Nehls i Store Heddinge. I 1894 aftjente han sin værnepligt som infanterist, men vendte atter tilbage til bageren i Store Heddinge.

Siden rejste han til Ålborg og blev bager i Jomfru Anegade og senere i Kolding, hvor han døde kun 36 år gammel.

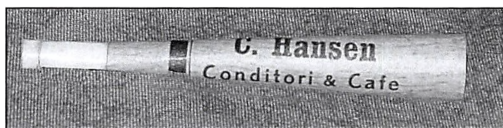
Hans Christian Marius Hansen [4], var den næste af brødrene, som gik bagervejen. Han blev udlært bager hos sin bror Jens i Faxe. Fik senere egen forretning i København, først på Strandvejen og senere i Borgergade.

Den yngste i flokken hed Karl Claus Christoffer Hansen - kaldet Christoffer [5]. Han var min farfar, men jeg nåede aldrig at kende ham, da han døde i juni 1943, et halvt år efter, jeg blev født.

Han blev udlært hos storebror Hans i Ålborg, og da han blev gift i 1920, købte han Høng Bageri, Hovedgaden 29, som blev til: „Høng Konditori og Afholds=Kafé“. De fik syv børn, hvoraf de to blev bagere. Dem vender vi tilbage til. Min farfar har jeg hørt mange historier om. Han gik altid og sang i bageriet, men han kunne være en drillepind - fx kunne han finde på at sætte sig i en lænestol i stuen med sine meledede bukser. Så blev min farmor stiktosset. Han kunne være meget temperamentsfuld. Det fortælles, at han kunne finde på i raseri at kaste en stak bageplader ned i gulvet med et øresønderrivende brag - men fem minutter efter gik han igen og fløjtede og sang. Han elskede at fiske, men i sin sidste tid, kunne han slet ikke bevæge sig for gift, så han blev båret ud til guldfiskebas-

Konditor Carl Claus Christoffer Hansen, Høng.

Cigaretrør fra caféen.

sinet i haven, hvor han sad i en stol og fiskede guldfisk, som han naturligvis smed ud igen.

Nu går vi til den næste generation af bagere

Vi begynder med Karisebageren, Peter Hansens søn, som hed Ove Gustav Hansen [6].

Han var indkaldt til sikringsstyrken under 1. Verdenskrig.

Han blev udlært bager og overtog Karise Bageri efter sin far. Han og konen boede de første år sammen med hans forældre, men da de fik børn, flyttede forældrene, Peter og hans kone Fransisca til hu-

set „Rønholt“ tæt på. Ove fik otte børn: Aase, Ib, Olav, Tove, Margit, Vibeke, Frank og Elin.

Ove var bl.a. medlem af skolekommissionen, men han blev syg med dårligt hjerte i 1937. Efter hans død videreførte hans kone, Ellen Margrethe bageriet sammen med sønnen Ib [10], der var udlært bager, og Olav [11] da denne blev udlært. Datteren Tove hjalp med regnskaber m.m., og den mindste søster, Elin (kaldet Søs) hjalp i butikken.

Efter 2. Verdenskrig arbejdede Ib, Olav og lillebroderen Frank [12] sammen i bageriet.

Ellen Margrethe døde pludseligt i 1955, hvorefter Ib overtog bageriet.

Så kommer vi til bageren i Høng, min farfar. Han og min Farmor, som var datter af en skrædder og cyklende assurandør i Karise, fik syv børn: Roma, Ruth, Steffen, Knud (min far), Asger, Rita og Flemming.

Steffen Rønholt Hansen [7] overtog bageriet, da hans far døde. Min farmor blev boende der i en årrække, så jeg er kommet meget i bageriet som barn. Jeg syntes, det var spændende, og holdt meget af „lugten i bageriet“. Det var ikke store forhold, de havde; små stuer og en lille butik, men det tænker man jo ikke på som barn. Hans søn, Flemming, har fortalt, at faderen ikke gad lave alle mulige farver glasur, så han brugte gul glasur til det hele. Steffens store hobby var lystfiskeri. Han vandt utallige præmier, og jeg husker, at jeg som barn engang til middag fik friskfanget gedde fra Tissø. Det var jeg nu ikke vild med dengang. Han fik to børn med sin kone, Inge, nemlig Flemming og Ingelise, De arvede ikke bagerinteressen, men derimod hans lyst og evner som lystfiskere.

Bageriet blev afhændet i 1972, men det eksisterer endnu.

Asger Rønholt Hansen [nr. 8] arbejdede først hos storebror Steffen i Høng, men

købte omkring 1950 eget bageri, Rengegade 9 i Store Heddinge (Renge var egen landsby, der senere voksede sammen med Store Heddinge). Han købte det af en bager, Hannibal. Her kom jeg ofte som barn, og jeg elskede at holde ferie her. Hjemme var der altid en kage til hver, men her gik min tante Rita bare ud i den lille forretning og kom tilbage med et bugnende fad kager. Det var vild luksus.

I begyndelsen af firserne afhændede Asger bageriet og flyttede til Faxe, hvor han døde af kræft i efteråret 1984.

Bageriet eksisterer ikke mere.

Asger Rønholt Hansens bageri i Store Heddinge 1952.

Nu er vi nået til den tredje generation af bagere

Karisebageren, Peter Hansens ældste datter Thyra blev gift Juul Petersen, og fik bla. sønnen Ivan Juul Petersen [9].

Han blev uddannet konditor i Faxe og tog til USA med et ØK-skib som konditor.

Senere blev han ansat på Rubows Fabrikker i København, og derefter var han i mere end 25 år ansat hos konditor Klenz i St. Kongensgade, København.

Ib Rønholt Hansen [10] hjalp som tidligere nævnt sin mor med at drive Karise Bageri videre, da faderen døde i 1938. Da moderen døde i 1955 overtog han bageriet. Han var bagermester til 1973, hvor han pga. sygdom måtte stoppe. Han var en ivrig spejder, jæger, fisker etc. Jeg husker engang, jeg besøgte dem, at han demonstrerede sin schæferhunds færdigheder. Den kunne blandt andet snuse sig rundt i haven og finde skjulte ting. Jeg var meget imponeret. Fra 1973 boede de Liden Kirstens vej 3, Karise.

Ibs lillebror, Olav [11] blev udlært bager og hjalp til i bageriet i Karise. Han var frihedskæmper under anden verdenskrig.

Han druknede i 1948 28 år gammel ved en kæntringsulykke med en kajak kun 50 meter fra kysten, skønt han var både en meget habil kajakroer og svømmer. Han skulle lave en „grønlandervending“, som han havde gjort masser af gange, men han kom aldrig rundt. Hans unge kone med et ganske lille barn sad på stranden og så den tragiske ulykke.

Den yngste i Kariseslægten, Frank Rønholt Hansen [nr. 12], aftjente sin værnepligt ved marinen. Sejlede med ØK's skibe Selandia og Malacca til Østen som bager i 1950.

Arbejdede i Karise Bageri fra 1952-1957, derefter Lyngens Bageri ved Køge. Fra 1961 var han bagermester i Benløse Runding, indtil huset blev eksproprieret i 1970 i forbindelse med motorvejsbyggeri.

Han boede Østre Parkvej 126 i Ringsted.

Han sluttede sit arbejdsliv som indkøbschef og faglærer på Bager- og Konditorfagskolen i Ringsted.

Så er vi nået til den sidste af rækken af bagere i Rønholtslægten, nemlig Ove Rønholt Hansen [13], fjerde generation i Karise bageri.

Han begyndte som bager, men fik allerede som 28-årig en blodprop samt melal-

lergi, så han måtte opgive bagerfaget. Han blev omskolet til levnedsmiddeltekniker, og ansat som produktionsleder i levnedsmiddelfirmaet Blauenfeldt og Tvede. Senere i Bäncke og til sidst produktudviklingschef i Nutana.

I 1966 byggede han hus bag Karise Bageri; det hed tidligere Bagerstræde men er nu omdøbt til Karl af Rises vej. Der ligger kun ét hus mellem dette og det hus, Hans Christian Clausen (hans tipoldefar) byggede og boede i til sin død i 1911.

Ove døde af cancer i kæben og halsen i 2003 kun 61 år gammel.

Om der skulle være andre bagere i den vidtforgrene slægt, tror jeg ikke; jeg har i hvert fald ikke kendskab til flere. Det var et hårdt og opslidende arbejde at være bager, så efterhånden som de unge fik andre muligheder for uddannelse og arbejde, var der mange andre ting, der var mere attraktive. Jeg husker, at som barn syntes jeg, min far nærmest alle vegne på Sjælland kunne udpege et „Rønholts bageri“; men jeg husker også, hvad min farbror Asger (bageren i Store Heddinge) sagde til mig på sit ægte sjællandske, da jeg var 14-15 år: „Erik, du må love mig aldrig nogensinde at blive bager!“

I indledningen nævnes Hans Christian Clausens erindringer skrevet i perioden 1895 til 1910. De er i 2012 udgivet som en lille bog med kommentarer og billeder. Den kan bestilles hos boghandleren og koster 80,- kr. Erik Rønholt: Hjulmanden fortæller.

Hjulmanden fortæller.

Opskrift på den ultimative småkage: Rønholtere

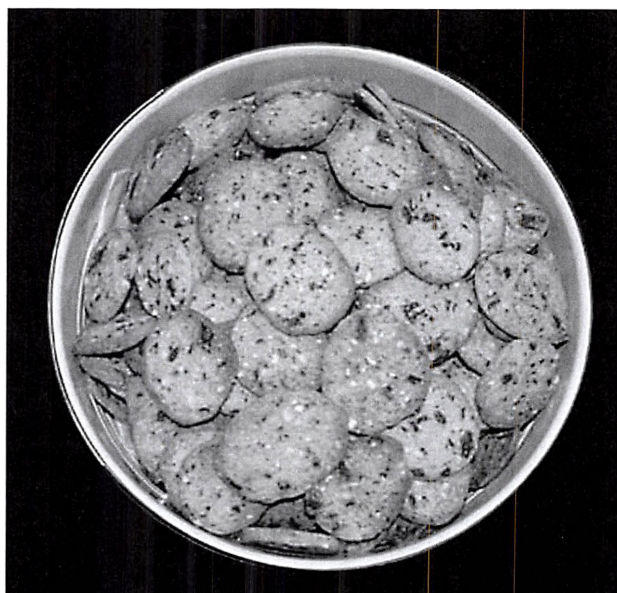
Denne opskrift stammer fra Peter Hansen i Karise [1], den er mere end 100 år gammel, og i Rønholtfamilien er der stadig mange, der bager denne vidunderlige småkage.

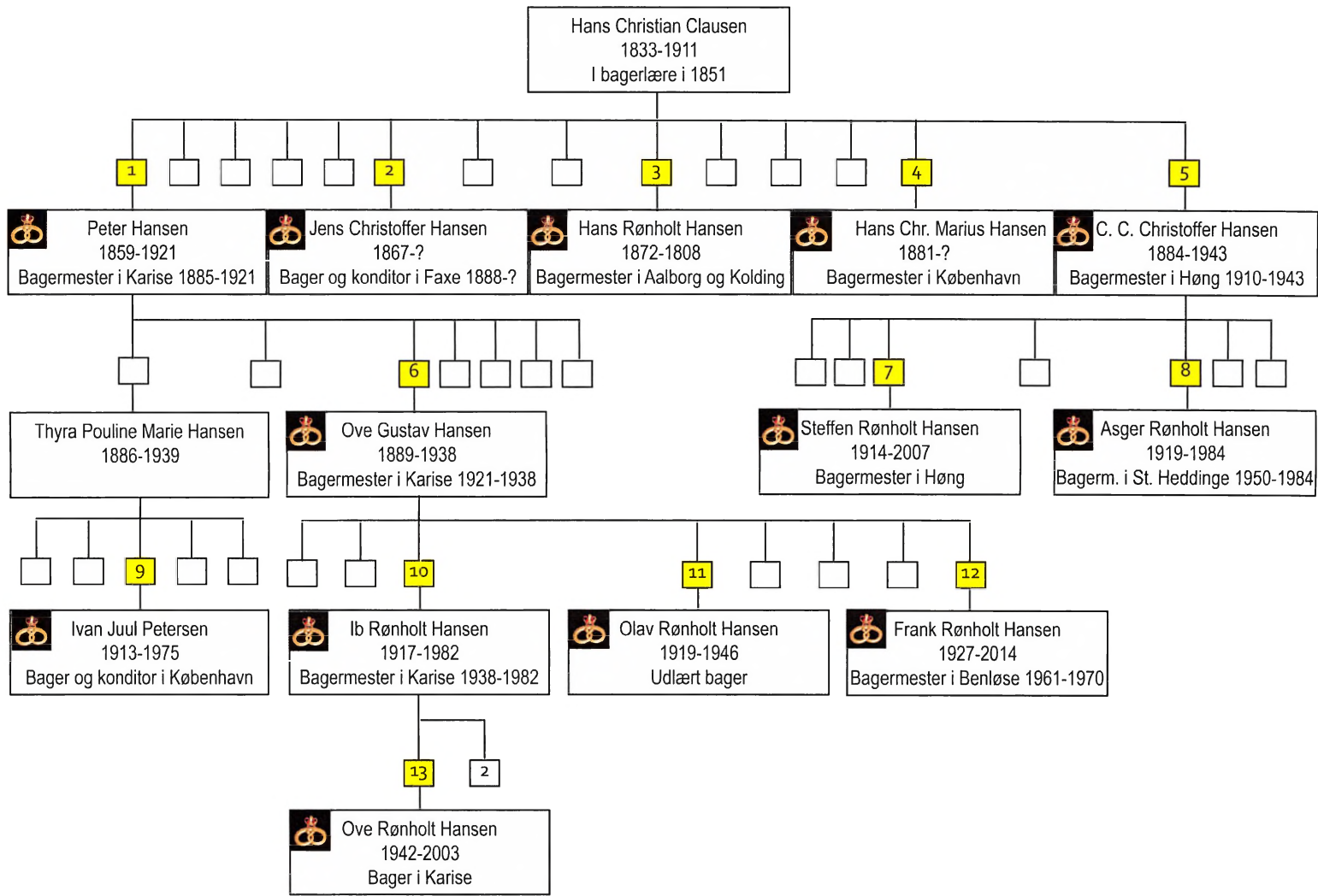
Ingredienser:

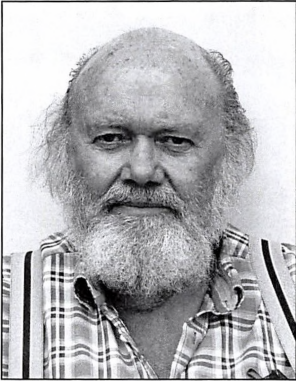
425 g smør
270 g melis
150 g farin
2 store æg
1/2 kg mel
5 g bagepulver
5 g fint salt
100 g grofthakkede mandler
150 g hakket chokolade
15 g vanillesukker

Fremgangsmåde:

1. Bland alle ingredienserne.
2. Ælt godt og tril dejen ud i pølser, der hviler i køleskabet i en time.
3. Skær pølserne i tynde skiver og bag småkagerne i 8 minutter ved 200°.

Erik Rønholt

Bl.a. forfatter til en lang række bøger især om papirfoldning, spil, lege og traditioner, frontmedarbejder og omviser ved Haslev Museum og foredragsholder. Se nærmere på www.hyggekonsulentten.mono.net/

Kulsbjerg

Af Vagn Boberg Nielsen

Kulsbjerg området blev eksproprieret af Forsvarsministeriet i 1969 til øvelsesplads.

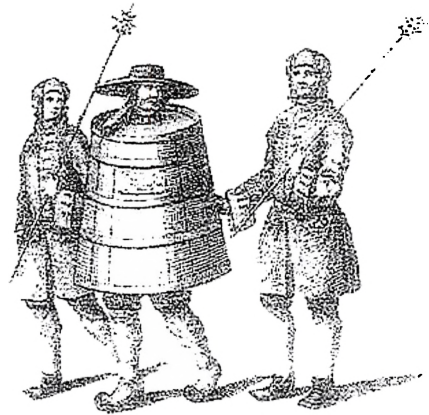
Det drejede sig om et 485 ha stort område. Der var lavet forslag om yderligere, at ekspropriere 95 ha; men arealet landede på 485 ha.

Hele Kulsbjerg området var i år 1800 ubeboet og en del af Stensved Overdrev. Det strakte sig helt til Viemose, Mern og Ørslev.

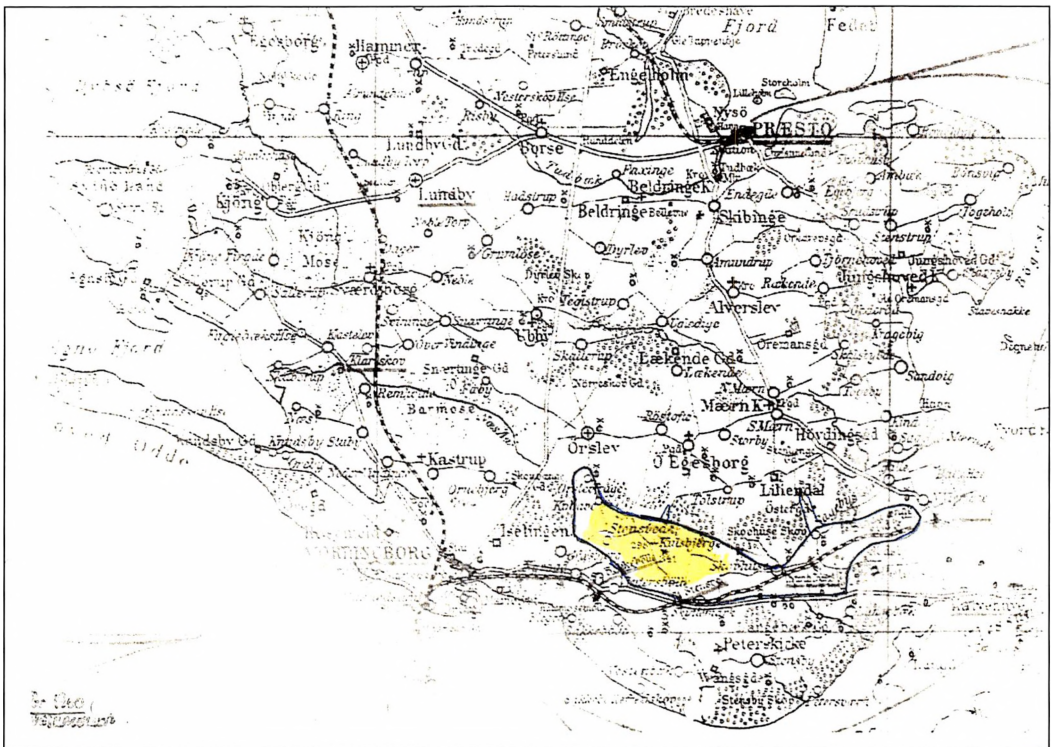
Der kunne være op mod 10.000 dyr på græs på Stensved Overdrev. 5000 af dem var dog tamme gæs. Så var der en masse ungkreaturer og ungheste. Der var også malkekvæg på overdrevet. Det var ikke så sjovt, hvis malkepigerne fra Vintersbølle skulle gå helt til Viemose for at finde og malke deres ko.

Malkepigerne fandt somme tider deres kommende gemal ude på overdrevet. Det skete også, at pigerne blev voldtaget der

ude. Bagefter var det pigerne der blev anklaget for lejermål. Så måtte de stå i den spanske kappe (en tønne med hul til hove-

Den spanske kappe i funktion. Billedet er fra J. C. Schmidthammer: *Kjøbenhavnske Klædedragter*. Schmidthammer menes at være identisk med kunsthandler og kobberstikker Johan Christoph Smidthammer, som boede i Nürnberg omkring 1750.

Det indringede område svarer til Stensved Overdrev. Det gule område svarer til Kulsbjerg militære område. Kortet er et kort over vejrmøller, dvs. vindmøller fra år 1900.

det) en time før kirketid og en time efter. Bagefter havde de svært ved at blive gift.

Overdrevet var på ca. 1000 ha (1800 fodboldbaner), og så var der vel næsten 800 ha skove rundt om overdrevet. Græsningen var af afgørende betydning. Fra det tidligste forår til sent efterår var græs og løv næsten det eneste foder gårdenes husdyr fik. Det gjaldt køer, heste, svin, får og gæs.

I græsningstiden skulle de indhente hvad der var sat til i huld og sundhed i vinterens løb. De skulle også opbygge et nyt forråd til at stå den kommende vinters kulde og smalkost igennem. I bedste fald ventede dem et ringe foder af hø og halm. - I værste fald tækkehalmen fra udhustaget - eller sultedød.

Græsningstiden følte rundt om på gårdene som en befrielse af alt levende. Nu var livet sikret for en lang sommer. Alle kom på fode igen.

Sådan beretter Holger Munk, i sin historie om det store Stensved Overdrev. Vi-

dere skriver han: Det kunne godt give splid mellem de forskellige landsbyer med tvist afgjort ved Birketinget med afgørelse af 12 til 18 „gode mænd“. Jagten og skovene var Kongens; men græsset og båndkæppene (hasseltræerne i underskoven) i skoven havde bønderne vundet hævd på. Det gav også sammenhold byerne imellem.

Der var slet ikke nogen beboere i Stensved på det tidspunkt, bortset fra en enkelt skovløber og om sommeren en vogter.

Vordingborg Ryttergods, der var en lille smule større end den sjællandske del af Vordingborg Kommune, blev solgt på auktion i 1774 og opdelt i 12 godser. Efterfølgende blev Stensved Overdrev opdelt mellem de omliggende sogne.

I 1796 gik landinspektør Unsgaard i gang med at opdele overdrevet mellem de 17 omkringliggende byer og derefter til ejendomme. Den første udflytning startede i 1805 på Kalvehaves part, den vestligste del af Kalvehave sogn.

Køerne drives på græs. Maleri af Rasmus Christiansen senest fra 1931 her gengivet efter Landbrugets Informationskontor, Landbohistoriske billeder, Akvarelsamlingen på Tune Landboskole, 1978.

Her fik 24 husmænd hovedsagelig fra Kalvehave by hver en parcel på 1,5 ha. De fik også et læs tømmer, så de kunne bygge stald og beboelse. Det blev kaldt Kalvehaveskoven eller Kallehauge Overdrev. Det var Kongen („Kronen“), der stod for denne udparcellering.

Da Peter Johansen på Petersgaard døde i 1798 gik godset tilbage til Kronen. I 1805-07 blev alle gårdene i Kalvehave, Viemose, Langebæk, Stensby og Vestenbæk solgt til fæsterne- Ligeledes mange af husene.

Kronen beholdt skibsværftet, Petersværft, og skovene. En del af skovene var Stensved Overdrev, hvor der var lidt spredt skov og store græsarealer. Stensby Skov og Stensby Mark blev udstykket sammen med resten af Stensby.

5 gårde og nogle huse blev tillagt Stensbys andel af overdrevet. Stensvedgården var den største af de 5. Det var den eneste der lå nord for Vordingborg-Kalvehavevejen. De 4 andre lå syd for landevejen. Stage Fritsen-familien havde og har den østligste af dem.

Vestenbæk fik ligeledes tillagt overdrevsjordparten til 1 gård og et par huse.

Petersgård beholdt Langebæks Overdrev, Skyttemarken, i første omgang som hovmark. Den havde mange navne: Hovmarken, Hovskoven og senest Skyttemarken.

Kalvehaveskoven og de øvrige overdrevsparter, også dem i Øster Egesborg Sogn blev udstykket i 1807; men Skyttemarken blev først udstykket i 1859 i 17 ejendomme. Nogenlunde samtidig i 1860 blev Stensby Skovs skole etableret på Vordingborgvej 7.

Indsættes illustration 43. Stort sort hvid billede af hvid bygning med stråtag. Stensby Skov Skole. Den skiftede senere navn til Stensved Skole og blev nedlagt i 1960, hvor den nye Stensved Centralskole blev bygget. Den ligger også på det der

blev kaldt Stensby Skov og bliver nu kaldt Kulsbjergskolen.

Kalvehaveskovens 24 ejendomme blev i 1807 sat til salg. De fleste var på 2½ tønderland. Svarende til 2½ fodboldbane. Halvdelen af dem var jordløse husmænd i Kalvehave. Den anden halvdel kom fra de andre landsbyer i omegnen. 2 kom fra Sværdborg Sogn. 7 af dem var vævere. Der var også andre håndværkere, huggere (tømrere), træskomagere og skomagere.

De var selvforsynende med mange ting. De havde som regel 1 ko med afkom, 1 so med afkom, høns, ænder og gæs. De havde også en del frugttræer, 1 kålgård og køkkenhave i øvrigt. Nogen af dem havde også bier. Hvis manden var håndværker passede konen som regel landbruget.

På den nordligste del af Kalvehaveskoven op mod bjerget Kulsbjerg var der en fælles græsgang. Den blev senere delt op i enkeltmandsparter. De havde en fælles orne, som gik på omgang. De havde også en tørvegravspart hver.

De første 10 år kom der nye til på 7 ejendomme; men der var 7 af de oprindelige, der var på ejendommen i mere end 40 år.

Hen ad vejen blev nogen af ejendommene delt i 2, og nogen blev solgt til naboen.

Vi har lagt beboerlisten frem på Langebæk Lokalarkivs hjemmeside www.la-loar.dk for perioden 1807-1970, da alle 24 ejendomme blev eksproprieret til Forsvarets øvelsesplads.

Ved ekspropriationen i 1969 blev i hele området eksproprieret 86 ejendomme og 1 lergrav. Arkivet i Langebæk har en liste på hjemmesiden med de fleste af ejerne af disse for perioden 1927-69.

Da man begyndte at omtale ekspropriationen vakte den ret stor bestyrtelse, og beboerne håbede, at den blev andre steder. Den gik egentlig forholdsvis glat; men det var selvfølgelig ikke alle der sagde ja til det første tilbud.

Den skulle egentlig have været 1. januar 1970, Men den dato blev, der indført kapitalvindingsskat, så ved at fastsætte datoen til 31. december 1969, slap sælgerne for skatten, og de fik dermed en lille skattefri pension. Det var medvirkende til at ekspropriationen gled lettere igennem. Der var en del pensionister imellem sælgerne. De købte sig et hus i omegnen, og der var også nogen, der benyttede lejligheden til at gå lidt tidligere på pension. Der var også nogen der købte en anden gård eller en mindre landejendom; men det var nu egentlig ikke så mange. Mange klarede sig med småjobs; men nogen arbejdede selvfølgelig på fuld tid; men det havde de også gjort mens de havde deres landbrug.

Vestenbæks andel af Overdrevet blev også eksproprieret. Det var kun 1 gård og nogle få huse. Af Stensbys jord var det kun jord til Stensvedgården.

Hele Tolstrups andel af overdrevet blev eksproprieret. Det drejede sig om 4 gårde og en del parcelliststeder. Det meste af de 3 Kulsbjerge hørte til Tolstrup. En del af Tolstrup kaldtes Braskeskoven.

Tolstrup Skole blev i 1891 lagt ude ved overdrevet. Den blev forøvrigt lagt på Øster Egesborgjord. Der gik børn fra Røstofte Skov, Tolstrup og Lilliendal.

Den eneste gård, der er bevaret er Stærgården, hvor hjemmeværnet har depot. Vallebogården blev nedlagt og revet ned. Den havde ellers eksisteret siden 1370, hvor den blev nævnt i Roskildebispens jordebog.

Overdrevene kaldtes ofte skov, f.eks. kaldtes Røstofte overdrev for Røstofte Skov, hvorimod skoven ved Røstofte Skov kaldtes Røstofte Kohave. De 12 gårde i Røstofte havde frem til 1847 fælles part i overdrevet; men så fik de hver sin tilhørende parcel. De 11 parceller blev lagt ud til øvelsesplads.

Den østlige del af overdrevet ud mod Viemose, Balle og Langebæk forblev land-

brugsjord. Forsvaret bruger ikke øvelsespladsen så intenst mere, så den er nu blevet indhegnet, så der er kommet 200 stykker gallowaykvæg ud på arealet, der faktisk er genopstået som overdrev med mange søer, løvfrøer, orkideer og småskov.

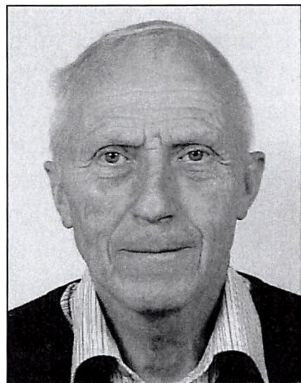
Så er der selvfølgelig også de 3 Kulsbjerge med Store Kulsbjerg på 107 meter, som det gode udsigtspunkt. Det er blevet et naturområde alle kan besøge og få en oplevelse ud af. Man må næsten altid gå på de asfalterede veje og følge vejen op til Store Kulsbjerg med udsigt til Møn, Farøbroerne, Storstrømsbroen, Kastrup Kirke med mere. Der er årligt Kulsbjergmotionsløb. Der er også mountainbikeruter for mountainbikeløb.

Der opstod også et andet militært område på kanten af overdrevet: „Radarstationen“ i begyndelsen af halvtredserne. Den benyttes nu af hjemmeværnet. Ved siden af Radarstationen ligger „Dødkogeri“, der forarbejdede døde dyr til sæbe og kød- og benmel.

Min skolevej til Vordingborg gik i 5 år gennem Kulsbjergområdet. Det har givet en del minder. Mine forældre var med i Luftmeldekorpsset, der havde en lille station på Store Kulsbjerg, der lærte jeg alle flyvemaskinerne fra begyndelsen af halvtredserne: Splitfire, DC 3, DC 5 o.s.v. at kende.

Kilder

Holger Munks notater (notater til de 5 bøger Holger Munk har skrevet 1950 - 70), folketællinger og ekspropriationsmateriale. Holger Munk var læreruddannet fra Vordingborg Seminarium og lærer i Jægerspris. Han var den første ikkeakademiker, der fik en filosofisk doktorgrad i 1955 med baggrund sin bog Rytterbonden, hovedsagelig omhandlende Vordingborg Rytterdistrikt.

Vagn Boberg Nielsen

Født i 1944. Opvokset på Tolstrupgård. - Havde Lerbakkegård i 40 år. - Begge ligger ved Mern. Arbejder nu med lokalhistorie: „Vordingborg Ryttergods’ historie“ og slægtshistorie. Har til Historisk Samfund for Præstø Amts årbog 2015 skrevet artiklen: „Malaria i Danmark og stormfloderne“. Har desuden skrevet 118 gårdhistorier til Landbrugs-Nyt. De fleste ligger på www.Mern-by.dk

De fattige

- særligt i Øster Egesborg
i 1800-tallet og begyndelsen
af 1900-tallet

Af Villy Blom

De fattige i Danmark

Før Reformationen

Inden Reformationen (i Danmark 1536) varetog kirken, altså den katolske, i det store hele fattigforsorgen via uddeling af almisser og oprettelse af institutioner, hvis primære mål var fattighjælp. I den katolske kirkes forkyndelse blev det fremhævet, at gode gerninger lettede adgangen til paradiset, men også at tiggere, herunder trængende, krøblinge, syge og børn, var nærmere himmeriget end andre og derfor 'gode mennesker', der burde hjælpes.

Reformationens indførelse

Efter Reformationen, hvor kirkens magt og økonomiske formåen reduceredes, opstod en fortvivlet situation for de fattige, da de øvrige magthavere - konge, adel, detroniserede biskopper (overtog en del nedlagte klostre), højststående officer og det velstillede borgerskab - ikke havde samme interesse for de fattige, og da den protestantiske kirke¹ prædikede at vejen til himmeriget ingenlunde gik via gode gerninger, men via tro. Og selvom Sjællands biskop Peder Palladius (1503-1560) via sin jordbundne veritable prædikenturné formandede sognebørnene: „Den sidste gruppe fattige er jeres egne husvilde og andre fattige her i sognet hos jer... Når I sidder hjemme i jeres hus ved bordet, og retterne står for jer i række, så væn jer til at have et lille fad stående ved siden af jeres store fad, og læg så en skefuld varm mad i den og et stykke brød eller fisk, eller hvad Gud har undt dig...“ blev hans ord kun i begrænset omfang efterfulgt af handling. Som følge af de besiddendes lunke holdning til at give almisser forøgedes tiggeriet i enorm grad - tiggerne blev en plage i by som på land. Man prøvede at styre tiggeriet ved at fastsætte nogle rammer: tiggeri måtte kun finde sted i et begrænset område, i det sogn eller herred, hvor tiggeren

hørte til. Såfremt øvrigheden kunne godkende én som tigger, fik tiggeren et tegn som skulle bæres synligt. Tiggeri uden godkendelses-tegnet blev straffet hårdt. Man blev sendt til fæstningsarbejde eller tilsvarende tvangsarbejde under fængselslignende forhold.

1700-tallet

I 1708 blev fattigdomsforsørgelse lovfæstet. I kirker og på værtshuse/kroer opsatte man „bøsser“. Alle civile betjente og præster i købstæderne skulle give 1% af deres løn til de fattige. Alle øvrige i købstæderne skulle optegne hvad de ville yde, og forekom det øvrigheden for lidt, kunne den pålægge dem en passende afgift. Men generelt saboterede de besiddende klasser så vidt som muligt lovens påbud om fattigforsørgelse. Frem til slutningen af 1700-tallet var der i det store hele en god symbiose mellem godsejer og tilknyttede husmænd og fæstere. Der findes eksempler på at godsejere hjalp med materiale til bygninger i nødstilfælde (brand) og anden hjælp ved sygdom m.v. Efter landboreformerne forsvandt denne symbiose, også fordi 'rigmænd' overtog en del godser som investering. På landet blev (til skam for landets brede befolkningslag) den dybt nedværdigende omgangsforørgelse (= fuld kost i et varieret omfang, i et varieret antal dage på skiftende steder) ret udbredt. Det er uvist i hvilket omfang logi var indbefattet; men i flere tilfælde blev logi anvist i stald eller lade... En del steder så man en anbefaling af 1732 om omgangsforørgelse overhørig og foretrak naturalieforsorg = afhentning af naturalier til livets opretholdelse hos gårdmændene eller hos præsten, der samlede naturalierne og fordelte dem. En del steder gik man op gennem 1700-tallet over til at yde penge frem for omgangsforørgelse eller naturalier. Med landboreformerne og den følgende udskiftning (udflytning af gårdene

fra landsbymidten til det tilhørende land-område) blev en omgangsforørgelse vanskelig at anvende, omend de mest begærlige sogne/kommuner anvendte den langt ind i 1800-tallet.

Nye regler for fattigvæsenet fra 1803

I 1803 blev fattigloven publiceret.² Med denne lov skulle alle sogne nedsætte en fattigkommission bestående af sognepræsten, politimesteren/herredsfogeden samt en af de største grundejere som 'fødte' medlemmer samt sædvanligvis tre ansatte sognemænd udpeget af førstnævnte gruppe.

Hovedpunkterne i 1803-loven var en definition af hvem der kunne få understøttelse og hvem pligten påhvilede. Understøttelse kunne de få „der ei ved egne Kræfter, paa lovlig Maade, kan erhverve sig nødtørfdig Underholdning, og saaledes uden anden Hielp, enten ganske eller for en Deel, maatte savne den Føde, Klæde, Huuslye, Varme og Pleie i Sygdoms Tilfælde, som er dem uundværlig til at vedligeholde Liv og Helbred“ (fra § 5-10). Man kunne dog ikke få hjælp overalt; men kun i det sogn/den kommune, hvori man havde forsørgelsesret. Den ret havde man hvor man var født og opdraget eller man i 3 år „enten bestandigt, eller dog i længere Tid, end noget andet Sted har holdt til dér og ernæret sig på lovlig Maade“ (fra § 3). Denne bestemmelse gav anledning til utallige stridigheder sognene imellem; man søgte at slippe af med de fattige ved at henvise dem til hjælp i andre sogne, som man skønnede burde bære forsørgelsespligten. Mange forsøgte at få gennemført bestemmelser, der begrænsede de fattiges mulighed for at indgå ægteskab og dermed sætte uforsørgede børn i verden; men centraladministrationen, præget af oplysningstidens tænkning, fastholdt i vid udstrækning de fattiges menneskerettigheder.³

Men gruppen af fattige steg op gennem 1800-tallet.

I 1810 udkom en udstykkelseslov der tillod at udstykke parceller (=jordstykker) til bebyggelse. Det medførte godt nok boligmulighed; men ikke underhold via parcel-lens drift. I 1819 havde man indset parcel-udstykningsens svaghed, og man udstedte en lov der fastslog at ingen parcel måtte være under 1½ tdr. land (ca. 8300 m²), hvilket indebar at man på velpassede parceller ikke var fuldt afhængig af arbejde hos gårdmand/godsejer.

Da hoveriarbejdet⁴ blev afskaffet, opstod der på godserne stor efterspørgsel efter arbejdskraft: Selvstændige daglejere og landarbejdere. Vel havde husmændene med egen, beskeden jord generelt brug for supplerende indtægter via arbejde på gårde og godser; men de dækkede langt fra behovet for arbejdskraft. Landarbejdere dækkede behovet for periodisk arbejdskraft og mange af dem fik et lille hus og blev daglejere. Mange fik en stor børneflokk, og en hel del endte som almisseberettigede.

For de i 1834/35 valgte til Stænderforsamlinger blev fattiglovgivningen en stor sag. Man var i det store hele ikke særligt venligt indstillet overfor de fattige, hvis antal øgedes op gennem 1800-tallet. De 'oplyste' påberåbe sig Malthus' teorier,⁵ der advarede mod en eksplosion i befolkningstilvæksten, og de øvrige 'ydende' klagede over de byrder som de fattige forårsagede. Med etableringen af det kommunale selvstyre i 1841 blev det pålagt kommunerne at nedsætte et sogneformandskab, der skulle styre vej-, skole- og fattigvæsenet.

Grundloven af 1849 videreførte i det store hele fattiglovgivningen af 1803. Orla Lehmann var bannerfører for at indføre de fattiges rettigheder i grundloven, mens andre (bl.a. Grundtvig) forsøgte at modsvare dette, og i det store hele fik de medhold. Valgretten var ikke for folk der „nyder eller har nydt Understøttelse af Fattigvæse-

net, som ikke er eftergivet eller tilbagebetalt“.⁶ Men heller ikke valget for kvinder, for alle under 25 år og personer der havde været straffet for en i den offentlige mening vanærende handling samt alle der ikke havde rådighed over eget bo! - Herved havde den grundlovgivende forsamling medvirket til i den almene bevidsthed dels at skabe begrebet „Fattiglem“, dels at fastslå kvinders og unges sekundære placering i samfundet.

Fattighuse og fattiggårde

Op gennem 1800-tallet indrettede man mange steder fattighuse for at skaffe husly til de fattige - omgangsforplejelse var for såvel ydere som nydere uacceptabelt og blev i 1891 direkte forbudt. Fattighuse var ofte til rådighed i sognene fordi en del af de trængende ejede eget hus, som efter deres død overtoges af sognet og derefter anvendtes som fattighus.

Man havde dog i ministeriet en mistanke om fattighusenes elendige standard, og Cirkulæret af 3. december 1856 angav nogle minimumskrav til fattighuses indretning. For en nutidig betragtning var disse krav yderst beskedne; men cirkulæret blev unødigt optaget: Her stillede man krav som mange husejere, husmænd og mindre gårdmænd slet ikke kunne leve op til i deres egne boliger. Men med det stigende antal fattige måtte man finde andre løsninger. Man oprettede derfor „Arbejds- og Forsørgelsesanstalter“, kaldet Fattiggårde.

En fattiggård var en ejendom/gård der blev købt af sognet og var beregnet for sognets fattige der her fik forplejning og logi. Ledelsen skulle lede driften af gården, pålægge lemmerne arbejdsopgaver og om fornødent idømme straffe, såfremt lemmerne var opsætsige eller brød reglerne. Straffen kunne omfatte nægtelse af udgang, begrænsning i madrationen og evt. en kort indespærring der dog skulle have godkendelse af tilsynsmyndigheden.

De 'indlagte' fattiglemmer skulle i videst muligt omfang sættes til arbejde der dels tjente til stedets selvforsyning, dels kunne sælges og derved skaffe en indtægt til fattiggården/sognet. Fattiglemmerne havde ikke lov til at beholde deres ejendele når de kom på fattiggård - dog undtaget dagligtøj og sengetøj. Hvad der ikke direkte kunne tages i anvendelse på fattiggården blev solgt. Det gjaldt dog ikke yngre mennesker, der kunne forventes at komme ud af forførelsen og skabe sig en tilværelse i samfundet. Selv om placering af børn på fattiggårde var imod indenrigsministeriets holdning, forsøgte kommunerne i vid udstrækning at få samlet kommunens fattigbørn på fattiggården. I alle reglementer findes der påbud til forstanderen/opsynsmanden om at sikre børnenes skolegang og deres oplæring til nyttige samfundsborgere. Pigerne skulle lære at sy, væve og strikke, drengene at bruge sav og høvl samt deltage i lettere have- og landbrugsarbejde. Nogle steder gik man så vidt, at man placerede børnene under forstanderens/opsynsmandens myndighed således at forældrene ikke havde myndigheden over deres børn. I nogle tilfælde kunne det måske også være hensigtsmæssigt. Omkring 1870-80 anslås det at landet havde ca. 350-370 fattiggårde; men fra 1890'erne fremkom flere og flere ønsker om at nedlægge fattiggårde.

En del fattighuse blev betegnet som „kommunehuse“ - herved kunne kommunen undgå at dens fattighuse blev underlagt de krav, som indenrigsministeriet stillede til fattighuse. En del huse har helt op til vor tid bevaret betegnelsen „kommunehus“.

Børnene

I vid udstrækning fulgte børnene deres forældre gennem deres deroute. De måtte følge forældrene som (nyttige!) tiggere op gennem 1500- og 1600-tallet. Senere i

1700-tallet fulgte børnene deres forældre (moderen) på omgangsforfølgelse og/eller naturalieforsørgelse.

Gik det helt galt, blev børnene 'udlicite-rede' til pleje, indtil de kunne sættes i arbejde, „komme i plads“. Udlicitering kunne være en grov sag: Den plejefamilie, der ville tage/pleje barnet for den billigste pris, blev ofte foretrukket af sognet. Fra ministeriet indskærpede man sognemyndighederne om at føre omhyggeligt tilsyn med de anbragte plejebørn for at undgå åbenbar udnyttelse af plejeindtægten til druk m.v. Men 'gode' plejehjem har utvivlsomt også eksisteret: Hjem, hvor man ikke selv havde sønner til at hjælpe, når plejefar ældedes eller døde, og evt. overtage hjemmets drift, eller døtre til at hjælpe, når husmor ældedes/faldt fra - eller plejehjem, hvor man ikke selv havde børn og ønskede børn omkring sig!

Litterære skildringer fra århundredeskiftet (Skjoldborg, Knudsen, Nexø, Pontoppidan m.fl.) med beskrivelser af landalmuens liv er næppe overdrevet - omend ofte ubærlige.

En undersøgelse af Danmarks lærerforening i 1897 viste, at 37% af de 11-14 årige børn på landet havde arbejde hos fremmede, og at 70% af disse børn kom fra husmands- og landarbejderfamilier.

Børnearbejde på fabrikkerne i byerne blev ved Fabrikloven af 1873 og efterfølgende revisioner i 1901 og 1913 begrænset; men begrænsningen var ikke gældende for børns arbejde i landbruget.

I 1727 blev der af Fr. IV i København oprettet et vajsenhus,⁷ svarende til et børnehjem; men ideen om særlige hjem for uforsørgede børn vakte dengang ikke genklang i de større byer - det var vel billigere at sende børnene i pleje.

Skulle børnehjem oprettes på landet, måtte flere sogne slå sig sammen om op-

rettelsen, og det samarbejde var der vist ikke interesse for. Og plejefamilier var nemme at få fat i. Først med de nye opdragelsestanker i slutningen af 1700 og gennem 1800-tallet⁸ kom der fra midten af 1800-tallet lidt gang i oprettelsen af børnehjem ud over landet.

I Vordingborg oprettede en flok damer i 1837 et 'asyl' for børn. Formålet var at tage sig af de mindre børn der enten forhindrede forældrene/ubeskæftigede mødrene i at passe et arbejde eller i værste fald var overladt til sig selv. Men asylet var ikke beregnet for forældreløse eller de ubeskæftigedes børn. Det var nærmere en 'daginstitution' og slet ikke et børnehjem.

Ny tiltag i slutningen af 1800-tallet og op mod vor tid

I sidste del af 1800-tallet opstod - ofte i tilknytning til fagforeningerne - arbejdsløshedskasser, ofte med nær tilknytning til sygekassernes opståen. Med fattigloven af 1881 blev forsørgelse i hjemmet den foretrukne form for fattigunderstøttelse og omgangsforfølgelse forbudt. Man udnyttede i vid udstrækning muligheden for kommunalt at betale for de fattiges kost, enten ved at anvise dem et spisested eller ved at betale dem en sum penge, så de selv måtte købe, hvad de behøvede. I 1892 blev sygekassernes forhold lovfæstet, hvorved medlemskab betingedes af en minimums årlig indkomst. De fattigste var dermed udelukket! De gamle var i den løbende og ofte hede debat om hvem der var 'værdige trængende' og hvem der var 'uværdige trængende', såfremt de kun p.g.a. alder ikke længere kunne skaffe sig til livets opretholdelse. Ret til alderdomsunderstøttelse med statsstøtte og uden fattighjælps virkning (tab af stemmeret m.v.) blev i 1891 gennemført trods Højres modstand. En Højre-politikker betegnede bestemmelsen for „Paradisparagraffen“ - tænk, at gamle

skulle forkæles af både kommune og stat - og tilmed bevare stemmeretten! Det var et vigtigt skridt - staten trådte ind som aktiv partner.

Med loven af 1891 blev der trukket en vigtig skillelinje: Alderdomsunderstøttelse var for „værdigt trængende uden for fattigvæsenet“, og hermed var mange fattige udelukket. Vigtigt var det nye: At staten indgik i at dække udgifterne.

Mange kommuner tilstræbte at fastsætte alderdomsunderstøttelsen til samme beløb som fattigunderstøttelse, der blot skulle yde det nødvendigeste til livets opretholdelse - og det var en skønssag for kommunerne at fastsætte det beløb.

På alderdomshjem

Gamle kan „hvor Omstændighederne taler derfor ... anbringes i særlige dertil bestemte Asyls eller lignende Anstalter“ (Loven af 1891 §5). Det kunne være en fin overgang fra den lavt vurderede fattiggård (og dermed 'fattiglems-stemplende placering') til et alderdomshjem, hvis man tilhørte gruppen af værdigt trængende.

Mange kommuner forsøgte at få deres fattiggård godkendt som alderdomshjem; men fra centralt hold fastholdt man at det stred mod § 5 og at kommunen ikke kunne få statstilskud til en sådan anbringelse. Man løsnede lidt på forholdet: ved skarp adskillelse fra 'lemmerne' kunne dispensation opnås. Det medvirkede i høj grad til at mange gamle anså det for nedværdigende at komme på et alderdomshjem fordi det af mange blev jævnført med anbringelse på fattiggård og dermed at blive betragtet som fattiglemmer.

Først i 1921 blev skønsprikket forkastet og erstattet af et retsprincip. Aldersrenten (den ændrede betegnelse for alderdomsunderstøttelse) blev fra det 65-ende år en fast ydelse, dog bestemt af modtagerens indtægtsforhold. Men aldersrente var fortsat kun for de værdigt trængende. De

store socialreformer i 1933 og 1960 videreførte det famøse 'værdigheds-begreb' og først med folkepensionsloven af 1964 blev der endelig og forhåbentlig endeligt gjort op med begrebet.

Øster Egesborg sogn / kommune og de fattige

Øster Egesborg sogn/kommune omfattede frem til 1970 områderne Øster Egesborg by, Røstofte og Lekkende mod nord, Stårby mod øst, Tolstrup og Skovhuse samt godset Liljendal mod sydøst.⁹

Indbyggertallet i kommunen har varieret fra 755 i 1855 til 1359 i 1880; i 1930 var indbyggertallet 1159 og i 2016 angives indbyggertallet til 629 (Kilde: Statistikbanken). Den betydelige danske udvandring midt i 1800-tallet prægede overraskende nok ikke sognet synderligt; men den store landbrugskrise i midten af 1880'erne spores mærkbart - se senere opgørelse.

I pietismens periode (1600-tallet og op gennem 1700-tallet) oprettedes nogle steder „hospitaler“ for at hjælpe enker, enlige, fattige og syge. De nærmeste for Øster Egesborg sogn lå i Køng og Hammer. Det fremgår ikke at Øster Egesborg sogn har haft beboere der. I 1600- og 1700-tallet har gavmildheden overfor de fattige vist ikke været overvældende i sognet. Den meget agtede gårdmand, skovfoged og fangstfoged¹⁰ Jacob Olsen (1684-1762) af Skovhuse i Øster Egesborg testamenterede 200 sletdaler, sat i obligationer, til de fattige i sognet. Det er også registreret, at en fæstebonde i 1774 skænkede 200 rdl til fattigkassen, og at en anonym engang efter 1800 skænkede 16 rdl til fattigkassen. Nogle sogne kunne prale af langt flere donationer til de fattige.

Da salget af Vordingborg Rytterdistrikt i 1774¹¹ gennemførtes, oprettedes en række hovedgårde - i Øster Egesborg sogn Lekkendegaard og Lilliendal, og i nabosognene

Petersgaard, Høvdingegaarden, Iselingen, Engelholm og Beldringegaard. At være rytterbonde indebar en hel række fordele; men efter 1774 blev gårdene i Øster Egesborg sogn almindelige fæstegårde under den lokale hovedgård/herregård, og det var en klar forringelse for bønderne.

Efter 1802/03 blev fattighjælpen indført, og sognets beboere blev pålagt at betale fattigskat. Det har mange utvivlsomt fundet var tilstrækkeligt at give til de fattige.

Øster Egesborg sogn har været underlagt den almindelige lovgivning, der fra 1803 pålagde sognene at etablere en fattigkommission, der skulle bestå af præsten (formand), politimesteren, én af de store lodsejere (= godsejere) og to af de hæderligste mænd i sognet - ikke valgt men udpeget af den siddende kommission eller af højere myndighed.

Præsten har haft en vigtig rolle. I en ikke offentliggjort artikel om præstegården i

Øster Egesborg skriver Vagn Boberg Nielsen bl.a. vedr. 1840: „I præstens huse¹² bor der ... 5 fattiglemmer, 3 enlige mødre og 3 aftægtsfolk“ og senere, stadig i præstens huse: „... i 1845 ... 6 almisselemmer ...“. Men præsten havde tillige hovedansvaret for forvaltningen af det lokale fattigvæsen, dvs. tildelingen af penge og/eller naturallier, dog efter godkendelse af 'sogneforstanderskabet' (fra 1867 af 'sognerådet').

Præsterne C.F. Platou (1788-1815), J. Clausen (1815-1821), L.C. Holsøe (1821-1835) og N.B. Søjtoft (1835-1844) har sammen med den største lodsejer, formentlig Adam Christopher Knuth-Christiansdal (1802-1840 og Christian Frederik Knuth-Christiansdal (1840-1852), begge af Lilliendal samt 2 af de hæderligste mænd i sognet dannet fattigdomskommissionen.

I tiden efter Øster Egesborg kommunes etablering i starten af 1842¹³ hvor et 'sogneforstanderskab' (i almindelighed bestå-

Skema 1. Ud fra Folketællingerne (FT'erne)¹⁵ kan flg. oversigt opstilles for Øster Egesborg sogn:

FT-år	Antal fattige og plejebørn	Antal beboere i kommunen
FT 1787	11 almisselemmer, heraf 1 vanfør, (6 over 60 år) (+ 2 børn?)	775
FT 1801	3 almisselemmer (alle over 60 år)	806
FT 1834	16 aldersdomsnydende	1055
FT 1840	11 fattiglemmer (11 over 60 år)	
FT 1845	9 fattiglemmer (7 over 60 år), 9 plejebørn	1153
FT 1850	4 ? fattiglemmer?? (ret ulæselig)	
FT 1855	13 fattig-/almisselemmer (8 over 60 år), 9 plejebørn	755
FT 1860	8 almisselemmer (5 over 60 år), 14 plejebørn	
FT 1870	28 fattigforsørgede (15 over 60 år), heraf 4 børn	
FT 1880	47 fattigunderstøttede (28 over 60 år) og 32 plejebørn	1359

ende af 4-9 medlemmer, heriblandt præsten, der var født forretningsfører for fattigvæsenet) stod for kommunens styrelse og forvaltning.¹⁴

De fattige var sammen med skolevæsenet de store udgiftskrævende områder for sogneforstanderskabet - skolevæsenet ret stabilt, fattigvæsenet det modsatte!

Det er bemærkelsesværdigt at en hel del af sognets beboere i vid udstrækning har plejebørn - en del fra de omliggende kommuner: Kalvehave, Mern og Vordingborg.

Sognet har fra omkr. 1880 haft mange på understøttelse. På sognerådsmødet den 27. april 1882 godkendes støtte til hele 88 personer med beløb fra 0,50 kr. til 38,20 kr., heraf ingen registreret som fattigunderstøttede ved FT 1880.

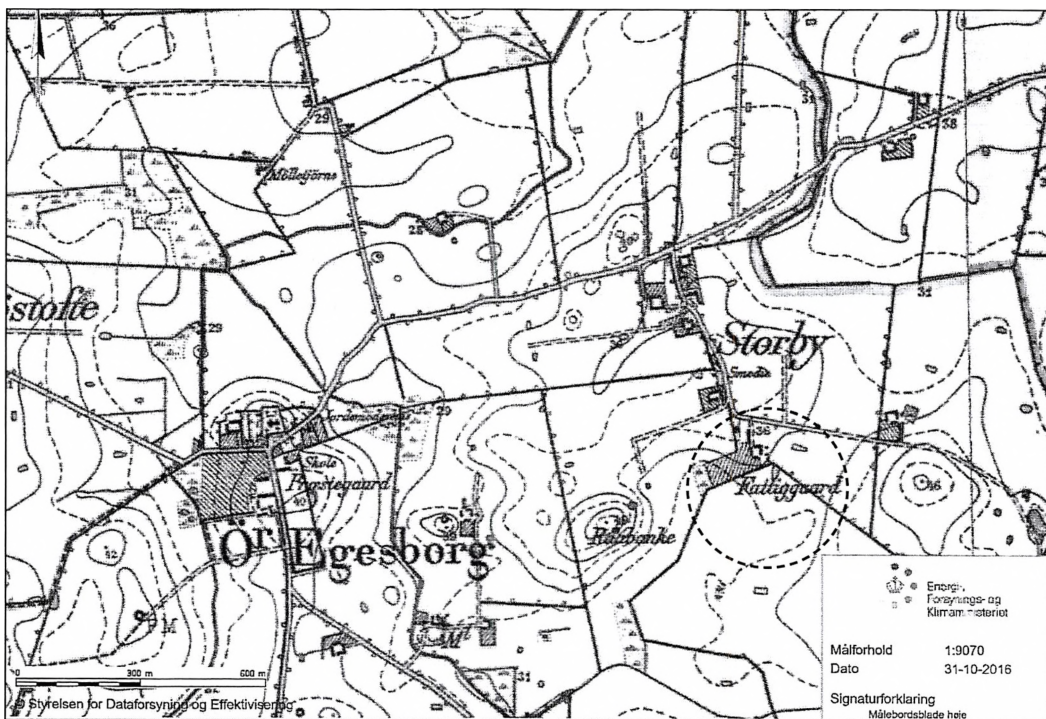
I januar 1883 beslutter sognerådet at søge amtet om tilladelse til at opføre en fattiggård i sognet, og allerede sidst i januar er der positivt svar fra amtet. Den 24. januar giver Præstø amt godkendelse af at

sognet etablerer en fattiggård, og at sognet må optage et lån på 50.500 kr. under nærmere anførte betingelser.

Den 23. juni 1883 holdes der for første gang sognerådsmøde på fattiggården, der under etableringen har Jens Nielsen som bestyrer. I årene forud har hovedparterne af sognerådsmøder været afholdt på Liljendal. I september opslås stillingen som bestyrer af fattiggården, og det overlades til sognerådsformanden „at træffe Overenskomst med Hmd. Peder Hansen om at overtage Pladsen“.

Peder Hansen tiltræder formentlig stillingen ved starten af 1884.

Gennem bekendtgørelser i alle lokale aviser annonceres „Licitation over Opførelse af Stuebygning m.v. til bemeldte Fattiggård“. I overgangen fra gårdens status som fæstegård under Liljendal til status som sognets ejendom, skal sognet betale „Afgift til Liljendal ½ Aar til 1/5 84 af Fattiggården ... 62- Kr. samt Tiende 44,42 Kr.“

Udsnit af kort fra Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering.

Skema 2

FT-år og bestyrer	Fattiglemmer m.v. på fattiggården	Andet i sognet: Alder-domsstøtte o. tilsv.	Antal 'udensogns'/ indbyggertal
1890/ Peder Hansen + sygeplejerske	28 (heraf 6 børn) alle af sognet	32 23 plejebørn	13 (Kallehave de 6)
1901/ Peder Hansen	9 (alle af sognet) samt 5 på alder- domsunderstøttelse (alle udensogns)	28 på fattighjælp 29 plejebørn	3 af dem udensogns 9 af dem udensogns
1906/ Johan Johansen 1911/ Niels Hansen + sygeplejerske	5 samt 4 'alderdomsmænd'	5 på fattighjælpen 2 plejebørn	/1162 indbyggere
1916/ ingen leder anført, formentlig Hans Jørgensen + sygeplejerske	14 (heraf 2 børn)	8 alderdoms- understøttede 4 plejebørn	/1093 indbyggere
1921/ ingen anført formentlig Hans Jørgensen	11 (3 betegnes som fattiglemmer) af de 11 er 3 børn	4 alderdoms- understøttelse, 1 fattigdomsunder- støttelse, 2 plejebørn	9 af fattig- lemmerne udensogns /1090 indbyggere
1925/ Hans Jørgensen + sygeplejerske	3 fattighjælp, 3 alderdoms- understøttelse	18 aldersrente/ understøttelse, 2 på invaliderente, 3 plejebørn	/1112 indbyggere
1930/ alderdomshjem/ Jenny E. K. Larsen	6 aldersrente- modtagere 2 fattigforsørgede	3 plejebørn 5 aldersrente- modtagere	/1157 indbyggere

Men som det fremgår af skema 2, falder antallet af fattiglemmer m.v. drastisk fra 1890 til 1901.

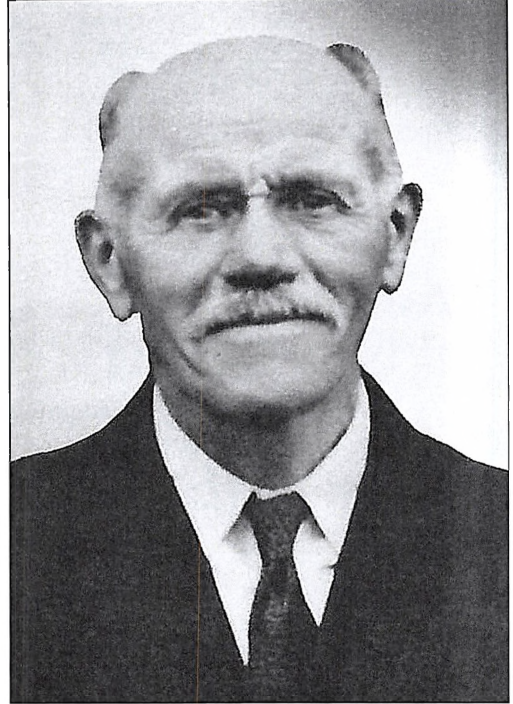
Retten til alderdomsstøtte med statsstøtte og uden fattighjælps virkning blev

vedtaget i 1891, og det har utvivlsomt hjulpet en del ældre fattige til at blive i egen bolig eller på aftægt.

Kommunen og amtet må have været vidende om de politiske forhandlinger, der

Marie Sørensen

Søren Hansen

pegede frem mod retten til statsunderstøttet alderdomsstøtte. I de samme år er andre kommuner i fuld gang med at nedlægge deres fattiggårde!

Det er bemærkelsesværdigt at man ved FT'erne helt frem til 1921 betegner 3 beboere som 'fattiglemmer'. Nu har FT-optællerne måske ikke haft helt styr på terminologien; men kommunen skal dog godkende optællingerne, inden de indsendes til ministeriet.

Om bestyrerparret Peder Hansen og Marie Sørensen (1883-1904) ser 'tegnet på væggen' eller vil prøve noget nyt, vides ikke; men de forlod den synkende skude og bliver bestyrere på Skovlukke-gaarden, i daglig tale kaldet „Lukkegården“.

Søren Hansen, søn af fattiggårdsbestyrer Peder Hansen, har i sine erindringer skrevet om sine barndomsoplevelser på fattiggården - her et uddrag fra hans erindringer:

„Min far var Bestyrer på Staarby Fattiggård i 20½ År fra 1883 til 1904. Der stiftede jeg og mine Søskende Bekendtskab med mange gamle ejendommelige Mennesker.

Der var for det første Ole Bertelsen, en Mand i Firserne. Han var meget plaget af Gigt. Hans Ben var bøjet sammen i Knæene som en Vinkel. Han kunde ikke rette dem ud eller støtte på dem. Min Far måtte løfte ham af Seng og i Seng, når den skulle redes.

Så var der Johannes fra Lekkende. En Original som ikke var Herre over sine Bevægelser. Han stolprede af sted og kunde endog løbe; men så så det ud som han skulde falde hvert Øjeblik. Han havde et meget stort Brok som generede ham meget og han savlede altid, så han måtte sidde ved sit eget lille Bord og spise. Jeg husker engang, jeg så han kom Kulstøv i sin Middagsmad. Men trods alt dette var han ikke dum. Han var et Naturmenneske. Han

kunne forudsige hvad Vejr vi vilde få. Han havde sine Kendetegn, som han lagde nøje Mærke til.

Der var en som hed Ole Madsen. Han var meget fredelig og kunde i lange Tider gå og passe sit Arbejde. Men så en skøn Dag kunde Vagabond-nykkerne komme over ham. Han gik så sin Vej og blev borte en 14 Dages Tid. Den sidste Gang han var ude at vagabondere, blev han længe borte og det blev overdraget Politiet at finde ham. Og så en Dag kom en Gendarm med ham og der var ikke noget at mærke på ham. Han var som sædvanlig. Min Far bød så Gendarmen indenfor og de sad og snakkede ½ Times Tid, hvorefter Gendarmen fik sin Hest og red bort. Men straks efter at han var redet, blev det opdaget at Ole Madsen havde hængt sig. Han var gået op på Stænget, så han hang ud over Loen. Jeg blev så sendt af sted for at prøve på at indhente Gendarmen og det lykkedes også. Jeg kunde nemlig stikke en Genvej, så jeg nåede ham i Øster Egesborg, hvor han holdt og snakkede med en Mand. Han fik hurtigt drejet Hesten om, og så gik det i strakt Galop tilbage til Fattiggården. Gendarmen foretog så Genoplivningsforsøg; men der var ikke noget at gøre. Ole Madsen var død.

Der var også to Brødre fra Rødstofte, Poul Johansen og Didrik Johansen. Poul gik under Navnet „Snotte Poul“, han var en Russer. Han havde været med til mange Bataljer og lavet mange gale Streger, og engang imellem vilde han ikke bestille noget. I en sådan Periode bestemte Sognerådet, at han skulde sendes til Næstved Arbejdsanstalt. Da han kom hjem derfra og blev spurgt hvordan det var gået, svarede han, at han havde fået gode Fæste-penge. Han havde nemlig fået Rottingslag¹⁶.

Didrik var derimod en meget flittig og stabil Arbejdsmand¹⁷ og kom kun på fattiggården fordi han var Enkemand og gammel. Men da han havde været der nogen

Tid, begyndte han at blive nerve-svækket når han ville fortælle noget eller spørge om noget, gav han det helt forkerte Navne. Det slog helt Klik for ham. En Gang sagde han til min bror Peter, om han ikke kunde styre de Heste for ham. Peter vidste jo ikke hvad han mente; men så fik han til sidst spurgt ham, om han skulle barbere ham og skrabe sig på hagen. Jo, jo, det var det han mente. Han blev efterhånden dårligere og en Aften var han stået op af Sengen og gået ud. Min far kom og skulde se til ham, inden han gik til Ro, og så var Didrik væk. Det kan nok være de fik travlt med at lede efter ham alle Vegne. Der var en Mergelgrav tæt ved Gården. Der søgte de også efter ham, og nede i den gamle Gård gik de og råbte hans Navn; men der var ingen der svarede. Men så til sidst kikkede de ind i Vognskuret, og der stod han i bar Skjorte og på bare Fødder og var meget forkommen af Kulde. De spurgte ham så hvorfor han ikke svarede når de kaldte. „Nej, jeg tænke, nu kan de have det så godt!“ - De fik ham så ind i Seng, og Mor kom med en Varmedunk til Fødderne, og så udbrød han: „Det er noget der gasser!“

Der var også nogle særprægede Kvinder. Der var en gammel Pige som hed Hanne. Hun var en tør og mager Skikkelse; men der var Livskraft i hende. Hun gjorde rent på Stuerne og strøede Sand på Gulvet. Det brugte man jo dengang, og det var noget med Fart i. Hvis der var noget der ikke passede hende, rendte hun fra den ene Stue til den anden og skældte ud og slog med Dørene.

Undertiden kom der en Familie med mange Børn til Fattiggården og skulle være der i kortere eller længer Tid. Når Hanne så blev opmærksom på det, råbte hun i Forbifarten: „Nå, der er noget at hænge Gryden over for!“

Der kom også et Par gamle Folk fra Lekkende, Ole Klausen og Margrethe Klausen som vi kaldte hende. Hun gik i

Køkkenet og hjælp til med Opvask og hvad der ellers var af Arbejde. Hun havde været på Lekkendegården og var kendt med Slagtning af Fjerkræ og Kalve og alt Arbejde i en større Husholdning. Hun havde en Svaghed, som hun tit led under. Når hun havde spist fik hun Opstød og Ræben, og det var så højt, at det kunne høres over den halve Fattiggård. Hun var en meget ilter Person, hun ville altid have det sidste Ord. Engang hun og Far var kommet op at skændes, sagde han til hende, at hun skulle holde Kæft; men hun svarede: „Nej, jeg tier ikke stille, om du så træder på mit Halsben!“

Der var også et Par gamle Koner, som var Barnepiger. De sad og vuggede mine mindste Søskende og tog sig af dem, for Mor havde jo så meget andet at passe. Der var „Skrædder Maren“. Hun var et meget fredsommeligt og skikkeligt Menneske, der var ikke ondt i hende. Hun sad og vuggede fra Morgen til Aften, uden at nogen

hørte at hun var misfornøjet eller klagede over noget. Men så en Aften endte det med en Forskrækkelse. Hun skulle igennem Køkkenet for at komme ind på sit Værelse. Og der var mørkt i Køkkenet, og så tog hun Fejl af Dørene og lukkede op til Kælderen i stedet for til Gangen, som hun skulle igennem, og så styrtede hun ned i den dybe Kælder, hvortil der var en Trappe med 11 Trin, og slog sig meget slemt i Hovedet. Men hun levede dog en Tid derefter.

„Karen Væver“ var også en solid Barnepige. Hun var omtrent blind, det sidste år hun sad og vuggede.

Senere var der en fra Lille Skovhuse som var Barnepige. De kaldte hende „Mutter ved Parken“, fordi hun boede ved siden af et Gadekær. Men dengang var den lille så stor, at hun kunne tage ham med ind i den store Stue hvor de Gamle opholdt sig. Engang var hun kommet på Kant med en af de andre Kvinder, og det udartede sig til Håndgemæng. Hun kunne jo ikke smide

Skema 3. Aldersfordeling i tre grupper af 'forsørgede' fra 1840 til 1930.

FT år	Under 14 år	14-64 år	Fra 65 år og op	Antal
1840	1	4	7	12
1845	8	4	6	18
1850				Ej tydet
1855	10	6	6	22
1860	12	7	4	23
1870	7	13	13	33
1880	42	19	22	83
1890	25	5	29	59
1901	0	5	37	42
1906	1	5	9	15
1911	6	5	6	17
1916	11	6	10	27
1921	4	5	9	18
1925	3	4	18	25
1930	3	0	13	16

den lille på Gulvet; men hun var ikke rådvild. Hun to Barnet under venstre Arm, og slog løs med den højre“.

I FT'erne fra 1890 og 1901 kan vi finde nogle af de personer som Søren Hansen omtaler:

Ole Bertelsen er 84 år, da han dør den 22. jan. 1885.

Brødrene Poul (f. 1820) og Didrik Johansen (f. 1826), begge af Kalvehave er på fattiggården både i 1890 og 1901.

„Skrædder Karen“ må være Karen Nielsen (f. 1811) af Øster Egesborg.

Nogle personer har en lang 'karriere' på fattiggården; men Jakob Andersen (f. 10 aug. 1848) i Kalvehave, sætter vist rekord med ophold fra min. 1906 til senest 1925 - 19 år på stedet.

Det skal da anføres, her hvor meget har handlet om 'de gamle', at en hel del gamle kom på aftægt hos dem der overtog deres gård/bedrift - et husmandssted rakte ikke altid til indretning af aftægts-boliger med tilhørende føde.

Ud fra nedenstående skematiske opgørelse er det forståeligt at sognerådet måtte gøre noget dengang i 1880'erne:

At man i 1880 har 42 børn som fattiglemmer eller i pleje (mod betaling) må have været urovækkende. Og samme år topper antallet af personer i 14-64 alderen. At antallet af 'gamle' over 64 år sideløbende er højt, gør situationen prekær: 83 personer får i en eller anden form hjælp af kommunen.

En del af hjælpen betales 'udefra': Kalvehave kommune som den største bidrager - betalte den kommune sig ud af sine problemer?

Det tjener vist Øster Egesborg kommune til ære at man gør noget ved sagen: etablerer en fattiggård i 1883 og udvider/nybygger den i 1891.

Ser vi på tallene, er der 'heldigvis' mange gamle (fra 65 og op) 'på kommunen/fattiggården'. En del gamle findes også som 'aftægtsfolk' eller 'slægtinge' i sognet, og de er formentlig ikke registreret som modtagere af fattighjælp/alderdoms-understøttelse.

Skema 4. Sammenligning m.h.t. 'fattige' i Ø:Egesborg, Kalvehave og Ørslev kommuner 1880, 1890 og 1901.

Kommune	u. 14 år	15-64 år	o. 64 år	Plejebørn	I alt
Øster Egesborg					
1880	12	13	22	32	47 + 32
1890	25	5	28	29	58 + 29
1901	0	5	37	29	42 + 29
Ørslev					
1880	14	3	1	8	18 + 8
1890	12	7	4	6	23 + 6
1901	7	3	15	9	25 + 9
Kalvehave					
1880	26	16	12	22	54 + 22
1890	21	13	3	6	37 + 6
1901	11	1	23	9	35 + 9

De mange 'anbragte' børn (anført som plejebørn eller fattiglemmer) er fortvivlende: I 1880 = 42 børn, i 1890 21 børn, i 1901 15 børn, i 1906 21 børn - fortvivlende! - Mange kom udefra, måske fordi Øster Egesborg dels kunne byde på en fattiggård, dels havde et betydeligt potentiale i tilbud om plejepladser (mod betaling!) - især Skovhuse og Rødstofte havde tilsyneladende en tradition om at tage plejebørn.

At plejebørn ikke (altid) blot var en indtægtskilde fremgår bl.a. af at to personer i 20'erne fortsat betegnes som plejebørn.¹⁸

Ser vi på de forventeligt arbejdsduelige (15-64 årige) der er 'på kommunen', er det flot at se at der (bortset fra perioden 1865-1885) er så få i gruppen.

Nabokommunerne til Øster Egesborg (Kalvehave, Mern, Allerslev, Udby og Vordingborg) har i vid udstrækning forhold svarende til Øster Egesborg:

Anm.: Loven om ret til alderdomsunderstøttelse var ikke vedtaget ved FT'en i feb.1901; personer anført med „aftægt“ er derfor ikke medtalt. - Plejebørn er anført; men det fremgår ikke af FT'erne om de er i pleje med kommunalt tilskud. Kalvehave har som Øster Egesborg etableret en fattiggård. Ørslev har ingen fattiggård.

Ved sammenligning skal det tages i betragtning at Kalvehave kommunes indbyggertal var noget større (i 1880 havde Øster Egesborg 1359 indb., mens Kalvehave havde 2314 indb.), så tallene bør stort set være 1/3 højere i Kalvehave, hvis kommunerne i øvrigt er sammenlignelige, hvad de måske ikke er - jfr. Kalvehaves bredere erhvervsstruktur med havn (fiskeri og færgefart) og senere jernbane.

Øster Egesborg og Ørslev kommuner er mere sammenlignelige: Nogenlunde samme indbyggertal og erhvervs muligheder. Men alligevel er tallene meget forskellige og giver mulighed til at forsøge tolkning/forklaring. Prøv selv!

Lidt ind i 1900-tallet 'omdannes' Staarup Fattiggaard alderdomshjem. Den type 'omdøbning' gav de 'nye' aldersdomshjem et dårligt ry: At bo på alderdomshjem svarede nærmest til den nedværdigende anbringelse på en fattiggård, at blive fattiglem! Langt senere bliver fattiggården/ alderdomshjemmet kursusejendom og opholdshjem for psykisk syge/døgninstitution.

Men hvor blev de 'rigtige' fattige af? I Øster Egesborg sogn kulminerede antallet vel i 1921, hvor 11 fattiglemmer registreres. Der var da endnu nogle år op til de store socialreformer i 1930'erne.

Afslutning

Fattig dengang og i dag

Er det at være fattig kun det at opretholde livet, at placere sig over 'fattigdomsgrænsen',¹⁹ af FN søgt sat som indkomst pr. person.²⁰ Den socialdemokratisk ledede regering (2011-15) indførte en fattigdomsgrænse (= fattig, hvis indtægten ikke overstiger 103.000 kr. om året); men den efterfølgende borgerlige regering afskaffede den. En sådan pengebaseret fattigdomsgrænse er måske relevant i en international sammenhæng; men i det 'rige vesten' er den mindre relevant. Den i Danmark i 1803 beskrevne fattigdomsgrænse: „... den der ei ved egne Kræfter, paa lovlig Maade, kan erhverve sig nødtørftig Underholdning, og saaledes uden anden Hiælp, enten ganske eller for en Deel, maatte savne den Føde, Klæde, Huuslye, Varme og Pleie i Sygdoms Tilfælde, som er dem uundværlig til at vedligeholde Liv og Helbred“, kan forekomme mere relevant end en pengebaseret fattigdomsgrænse.

Op gennem 2000-tallet har heftige politiske drøftelser i vid udstrækning drejet sig om at finde en grænse mellem at være bistandsmodtager/kontanthjælpsmodtager

og fattigrænsen - igen har protestantismens 'gamle' værdier indgået: Find arbejde - der er altid arbejde til den der vil arbejde!²¹

Og godt inde i 2000-tallet konfronteres vi med både at definere fattige i DK og at forholde os til verdens fattige, der i stigende omfang søger en bedre tilværelse i det rige vesten.

Vil vi genindføre skelen mellem 'værdigt' og 'ikke værdigt' trængende? Med Nobelpristageren Bob Dylan kan vi kun synges: „The Answer is blowing in the Wind!“

Litteratur til den generelle del:

Primær litt.:

Knud Erik Antonsen: Asylere i ældre tid. Historisk Samfund for Præstø Amt. Årbog 2014, s. 39-43)

Dansk Velfærdshistorie. Frem mod socialhjælpestaten. Bd. 1. 1536-1898. Red. J. H. Peteren, K. Petersen, Niels Finn Christiansen (Syddansk Universitetsforlag 2010) og Bd. 2. Mellem skøn og ret. Perioden 1898-1933.

Bente Dahl Hansen: Betler eller almisselem (Landbohistorisk Selskab 1984).

Harald Jørgensen: Studier over det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. århundrede (Institut for historie og samfundsfag 1979).

Anne Rasmussen: Forsørget og forfulgt. Om offentlig forsorg på landet i førstehalvdelen af 1800-tallet (Udgivelsesselskabet ved Landsarkivet for Nørre-jylland, 1996).

Øvrig litteratur til den generelle del:

Claus Bjørn: Dengang Danmark blev moderne (Fremad 1988).

Ingeborg Christmas-Møller: På fattighuset (Nationalmuseet), heri mange fine fotos af fattighuse og -gårde, incl. kommentarer.

Den skjulte fattigdom. Middelklassens fattige i København 1750-1850 (Ph.d. afhandling af Peter Wessel Hansen, 2003).

Diverse Danmarks historier fra Politikens og Gyldendals forlag.

Vagn Dybdahl: Det nye samfund på vej 1871-1913, Dansk social historie 5 (Gyldendal 1982).

Folkestyre i by og på land. Danske kommuner gennem 150 år (red. Per Boje m.fl., 1991).

Gunnar Viby Mogensen m.fl.: Socialhistorie (1975).

Jørn Henrik Petersen: Den danske alderdomsforsørgelseslovgivnings udvikling I (1985).

Hans Vagtorg m.fl.: Social- og samfundsfag (Munkgaard 2004).

Nete Balslev Wingender: Gammel og fattig. Skøn og ret i den tidlige alderdomsforsørgelse 1891-1922 (Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1954).

Litteratur til den specielle del:

Artikel af Vagn Boberg Nielsen (Langebæk Lokalhistoriske Arkiv, Østergaardsstræde 1 A, 4772 Langebæk).

Diverse folketællinger (Statens Arkivalier); vedr. FT Kallehave 1901 foreligger der to FT'er. Jeg har valgt nr. II (forskellen til I er ubetydelig).

Søren Hansen: Erindringer (kan lånes hos undertegnede; men findes også på Lokalhistorisk arkiv i Langebæk).

Otto Blom Hansen: Erindringer (kan lånes hos undertegnede)

Historisk Samfund For Præstø Amt. Ny Række. Bind 5.

Kirkebøger (Statens Arkivalier).

Holger Munk: Rytterbonden (Det Danske Forlag, 1955).

Peder Palladius: En Visitatsbog (Anis 2003), siderne 76-81 og 137-140 vedr., især de fattige (citerer herfra).

Rigsarkivet (protokoller fra Øster Egesborg sogn/kommune).

Staarby Fattiggård lå på Stårbyvej 12, Stårby, Øster Egesborg, 4772 Langebæk. Matr. nr. 2 a. Ejerlavskode 261452. Ejendomsnr. 1732. Ligger på hjørnet af Stårbyvej og Enemarksvej

Efterskrift

Min svenskefødte oldemor, Karolina Blom (1843-1939) blev som barn sat i pleje hos den lavestbydende plejefamilie) i Flisby kommune i Sverige. Hendes datter og min farmor, Amalia Charlotte Blom (1878-1916), blev også sat i pleje lige efter sin fødsel. Hun fik en god plejefamilie på husmandsstedet „Skovly“ i Øster Egesborg hos Jens Olsen og Ane Maren (f. Kristiansen). Her blev min far, Otto Blom Hansen født. Min oldefar Peder Hansen (1855-1904) var sammen med hustruen Marie (f. Sørensen) bestyrerpar på den nyetablerede Fattiggård i Staarup i tiden 1883-1904.

Her havde min farfar Søren Hansen (1880-1957) sin tidlige barndom. Han blev gift med Amalia Charlotte Blom og boede i sognet frem til 1926, dels som bestyrer for moderen der forpagtede Skovlukkegården, dels som sælger af margarine og som medarbejder på svigerforældrene husmandssted. På fædresiden er jeg følgelig nært knyttet til Øster Egesborg sogn/kommune.

Især heraf min interessen for emnet.

Noter

1. Succes i livet som udtryk for Guds velbehagelighed fremhæves især af Calvin. Luther har lidt uld i munden og fremhæver at man arbejder af hensyn til næsten. Men hos begge er 'troen' det væsentlige. I Jørn Henrik Petersens „Fra Luther til konkurrencestaten“ (Syddansk Universitetsforlag 2016) argumenterer JHP for Luthers positive syn på de uforskyldt

fattige; men i Luthers skrifter kan man finde mange maniske udtalelser (om jøder, oprørske bønder m.fl.), så Luther kan tages til indtægt for mange synspunkter

2. „Reglement for Fattigvæsenets provisoriske Indretning og Bestyrelse paa Landet i Danmark“, af 5. juli 1803.

3. Jfr. Erklæringen om Menneskerettigheder af 26. august 1789

4. Hoveri = en ydelse som fæsterne af et gods' gårde skulle yde via arbejdsdage hos godsejeren. Oprindeligt var ordningen hensigtsmæssig (godsejeren beskyttede sine fæstere mod ufred, misvækst m.v.); men op gennem 1600- og 1700-tallet blev det en plage for bønderne/fæsterne fordi hoveripligten var ubestemt, og godsejerne udnyttede dette indtil lovgivningen skred ind fra 1799 med landbrugsreformerne.

5. T.R. Malthus (1766-1834). Skrev ”An Essay on the Principles of Population” (1798). Malthus hævdede at befolkningen vil formere sig hurtigere end den nødvendige levnedsmiddelproduktionen kan øges.

6. Junigrundloven af 1849 gav ikke stemmeret til de 5 „f-er“: Fattige, fruentimmere, fjolser, folkehold (= tyende) og forbrydere - samt for personer under 25 år.

7. Vajsen eller vaisen af tyske Waise = forældreløst barn

8. Pestalozzi (1746-1827), Frøbel (1782-1853), Rousseau (1712-1778), m.fl.

9. Frem til 1970 var Øster Egesborg en selvstændig kommune. Fra 1970 blev den en del af Langebæk kommune, og fra 2007 en del af Vordingborg kommune.

10. Fangstfoged = mand der havde tilsyn med løsgående kvæg på den fælles græsjord (= fangen)

11. Kilde Vagn Boberg Nielsen.

12. VBN skriver om ledige boliger efter udflytningen i 1808: „Dem i præstegårdshaven blev benævnt præstens huse“. Hans artikel kan lånes på Langebæk Lokalhistoriske Arkiv, mail: arkiv@laloar.dk

13. „Anordning angående landkommunevæsenet af 13. august 1841“. Der etableres 1020 kommuner (ved revision i 1850 udvides antallet til 1053 kommuner).

14. Det var dog kun den 'besiddende' klasse der havde stemmeret - anslået til 7-8% af befolkningen. Fra 1855 udvidedes stemmeretten så ca. 15% havde stemmeret; men selvfølgelig (!) ikke kvinder, husmænd, tyende og fattighjælpsmodtagere.

15. I nogle tilfælde svære at tolke, bl.a. fordi de tilforordnede anvender forskellig terminologi. FT 1850 i det store hele ulæselig.

16. Rotting = en legemlig straf bestående af slag med et spanskrør - afskaffet i 1911; men tilladt i folkeskolen frem til 1965!

17. På fattiggårdene var beboerne forpligtiget til at 'arbejde' for at minimere sognets/kommunens udgifter

18. Heriblandt Amalia Charlotte Blom, der efter sine plejeforældres død boede i sit plejehjem sammen med sin ægtefælle Søren Hansen

19. FN bruger begrebet „poverty-line“ som grænsen mod en utilstrækkelige levefod

20. uddybende kan læses på [Wikipedia.org/wiki/Poverty threshold](https://www.wikipedia.org/wiki/Poverty_threshold), herunder afsnittene „Basic needs“ og „Relative poverty“ m.fl. afsnit.

21. Jfr. også vendingen: „Arbejde adler! - Men adelen arbejder ikke“.

Villy Blom

Født 1937. Lærerruddannet 1962 fra Vordingborg Statsseminarium. Læst pædagogik og psykologi 1965-1969 på Danmarks Lærerhøjskole og Københavns Universitet. Folkeskolelærer 1962-1970. Seminarie-lærer på Holbæk Seminarium 1970-2001 (praktikleder og studielektor). Forfatter til lærerbøger om og i begynderdansk. Artikler om praktik i lærerruddannelsen. Skrevet artikel i Fynske Årbøger 2016: To erindringer fra Egebjerggaard.

Indre Mission på Sydsjælland og Møn

Den nyeste historie.

Af Mogens Bak-Hansen

I Historisk Samfund for Præstø Amts årbog 2003 er Indre Missions historie på Sydsjælland og Møn gennemgået med udgangspunkt i henholdsvis nedlagt og stadig fungerende missionshuse.¹

Denne artikel er et forsøg på en opdatering til i dag. Da hele Præstø Amt ikke var omfattet af den tidligere artikel, bl.a. var Næstved ikke indbefattet, vil netop Indre Mission i Næstved få lidt mere historisk omtale.

Nu er kirkeligt arbejde mere end det, der foregår i kirkerne, og på samme måde er missionsarbejdet mere end det, der foregår i missionshusene, og denne artikel har til hensigt at beskrive missionsarbejdet i hele sin bredde.

Grundtviganismen og Indre Mission var de 2 store vækkelsesbevægelser med bekendende kristendom og skabte nybrud i 1800 tallet² og længe var der ikke klare skel imellem dem. Begge bevægelser bidrog til nedbrydning af sociale skel. Meget forenklet kan man måske sige, at Grundtvigs begreb: „Menneske først, kristen så“, der skal fortolkes som mennesket må først lære sig selv at kende (Højskolebevægelsen) for bedre at kunne forstå det kristne budskab, skulle ses over for Indre Mission, hvor man lagde mere vægt på bibelens autoritet.

Grundtviganismen er i folkelig bevidsthed blevet til den lyse kristendom og Indre Mission til den mørke kristendom, men billedet er langt mere kompliceret end det. Dele af Grundtviganismen har i moderne

tid udviklet sig i politisk stærkt højreorienteret retning i tæt tilknytning til Tidehverv, mens dele af Indre Mission har været overraskende åbne over for det omgivende samfund.

Men i vore dage er det - i det hele taget at have stærke politiske eller religiøse holdninger - kontroversielt. Rigtig mange mennesker holder en vis ironisk distance til det. De føler, at det kommer tæt på, og de ønsker måske ikke selv at gøre rede for deres holdninger.

Personligt mener jeg, at både det politiske og det åndelige i høj grad har betydning for menneskers liv på forskellige planer, og at vi skylder at tage mennesker, der tager livet meget alvorligt, på deres ord og at prøve at forstå deres bevæggrunde og at overveje, om der er noget vi kan bruge i vores eget liv. Det gælder også Indre Mission, hvor det enkelte menneske sætter troen i centrum. Lonnie West Andersen, tidligere formand for Indre Missions Ungdom og Indre Mission i Vordingborg har tilføjet, at Jesus er midtpunktet i kristendomsforståelsen. Han er „usynlig“ ven, hjælper og forbillede. At mærke Guds kærlighed er overvældende. I dagligdagen prioriteres kirkeligt arbejde og diakoni og i hverdagen vælges en kristen skole for børnene, at synge bordvers, at holde andagt i hjemmet og gå i kirke om søndagen. Børn kan sendes i kristne klubber. Man kan ikke vælge for sine børn, men man kan give dem et fundament og vise at troen og Jesus betyder noget for den voksne.³

1. Hermann Petersen: „Missionshuse på Sydsjælland og Møn. I slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet oprettedes flere missionshuse på Sydsjælland og på Møn. De fleste er nu nedlagt“. s. 71-78 i Historisk Samfund for Præstø Amt. Årbog 2003.

2. Kurt Ettrup Larsen gør opmærksom på, at Indre Missions centrale skikkelse i flere årtier i slutningen af 1800 tallet, Vilhelm Beck, havde udtalt, at det gjaldt om, at børnene fik lov at møde en levende tro og et levende menig-

hedsliv - og frem for alt måtte de ikke kede sig i timerne. Han beklagede, at de fleste bibelhistorier var kedelige, og det „er næsten den værste last ved en bog om kristendom som ved en præst: at være kedelig, altså at gøre kristendommen kedelig“ i Kurt Ettrup Larsen, En bevægelse i bevægelse. Indre Mission i Danmark 1861-2011, Forlaget Lohse, 2011. Citatet er oprindeligt fra Indre Missions Tidende 1885, s. 217.

3. Mail af 27. oktober 2017 fra Lonnie West Andersen.

Men ligesom der i Folkekirken er en officiel tro og en folketro f.eks. på et spørgsmål som genopstandelse/reinkarnation, så er der også i Indre Mission på officielt niveau en troslinje, men med troende i bevægelsen, der kan tro og eller leve anderledes. DR nyheder kunne således citere en opsigtsvækkende undersøgelse foretaget af Indre Mission selv, hvorefter 73% af de unge, der har haft sex, har haft sex før ægteskabet, selv om det er imod den officielle linje. Over halvdelen havde så senere fortrudt det, men kun 12% mente, at det var en synd.⁴

Indre Mission har på AdamogEva.dk en brevkasse om følelser, krop og seksualitet

for de 11-25 årige. Her bliver sex i ægteskrevet beskrevet bl.a. som vigtigt, noget der knytter to elskende tættere sammen og som fantastisk.

Et andet kontroversielt emne i Indre Mission er spørgsmålet om kvindelige præster. Formanden for Indre Mission frem til 1985, John Ørum Jørgensen, måtte træde tilbage, efter at han som provst havde indviet en kvindelig præst. Der er ikke enighed i Indre Missions bestyrelse eller bevægelse om emnet, men den officielle anbefaling er, at man af hensyn til den del af Indre Mission, der er klare modstandere af kvindelige præster, anbefaler, at man ikke inviterer kvindelige præster til

Det tidligere Missionshus i Næstved „Nain“.

4. DR nyheder 23. marts 2017.

Indre Missions egne arrangementer. Der findes kvindelige missionærer og siden 1994 kvinder i Indre Missions selvstændige hovedbestyrelse.⁵

En stor strid har der været om det i 2012 i folkekirken indførte vielsesritual for homoseksuelle. Indre Missions formand har udtalt sig stærkt herimod, mens visse hovedbestyrelsesmedlemmer samtidig med, at de også var imod, dog har lagt stor vægt på retten til forskellighed og samarbejde mellem præster af forskellig observans om alment kirkeligt arbejde.⁶

På AdamogEva.dk hedder det om de homoseksuelle, at Gud elsker dem, men at Gud har skabt mennesket som mand og kvinde, og at et homoseksuelt forhold ikke kan velsignes.

Indre Mission på Sydsjælland og Møn

Indre Mission i Næstved

Indre Mission i Danmark stiftedes i 1861. Indre Mission i Næstved blev grundlagt i

1886, hvor man byggede missionshuset Nain.⁷ Inden grundlæggelsen havde troende mennesker i sidste del af 1800-tallet mødtes i private hjem i byen. Indre Mission opnåede 100 års jubilæum i 1986.⁸ 14 forskellige indre missionærer (forkyndende lægfolk) var tilknyttet Indre Mission i Næstved i de første 100 år. De seneste år har der desuden været unge missionærmedhjælpere. Blandt aktiviteterne de første 100 år var søndagsskole, sommerlejr for børn på Feddet, teltmøder rundt i distriktet. Indre Missions Ungdom⁹ har siden 80'erne holdt møder på balkonen i Missionshuset Nain og udover religiøse aktiviteter også drøftet etiske spørgsmål, haft filmaftener, haft cykelture, orienteringsløb og fællesspisning. Indre Mission har aldrig været en omfangsrig bevægelse på Sydsjælland og Møn. I andre egne har den historisk stået stærkt.

I 2002 var der en længere artikel i Indre Missions Tidende,¹⁰ hvor lokale indre missionske kræfter på Syd- og Midtsjælland opfordrede til at gøre området til en mis-

5. Kurt Ettrup Larsen, En bevægelse i bevægelse. Indre Mission i Danmark 1861-2011, Lohse, 2011 s. 335-38.

6. Claus Vincents: „Flere medlemmer af Indre Missions hovedbestyrelse deler ikke formand Hans-Ole Bækgaards afvisning af præster, som støtter vielse af homoseksuelle“ i www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-tro/ 21. juni 2013.

7. I bibelen er der fortællingen om Enken fra Nain (16. Søndag efter Trinitatis), der har mistet sin søn, og som konfronterer Jesus hermed, og hvor Jesus genopvækker ham. Ved indvielsen af Missionshuset i Næstved i 1886 talte pastor Nansen om, hvorfor missionshuset var kommet til at hedde Nain. Det skulle minde om en af Guds store undergøinger, og at man skulle håbe og bede til, at Gud også ville gøre sådanne tegn iblandt Missionshusets menighed og sammenstille så det med at blive vækket fysisk til live med det at blive vækket af syndens søvn og død, som han udtrykte det, jf. Jann Sjursen (red.), Indre Mission i Næstved 100 år. Jubilæumsskrift 1886-1986. I en nutidig folkekirkelig fortolkning har præsten i Vordingborg, Søren Schiøler Linck, talt om det håb, der ligger i teksten. Det samme gør præsten Martin Drengsgaard fra Bethlehemskirken i København, hvis nylige prædiken om emnet, man kan finde på nettet.

8. Jann Sjursen (red.), ...Jubilæumsskrift 1886-1986. Heri er der en række punktnedslag i Indre Missions historie. Yderligere findes en del materiale om Indre Mission i Næstveds ældre historie i Næstved Arkiverne.

9. I 1978 skete der et brud mellem KFUM/KFUK og Indre Mission. KFUM og KFUK havde i 100 år fungeret som børne- og ungdomsorganisation for Indre Mission. Herefter dannedes Indre Missions Ungdom. Den umiddelbare anledning til bruddet var et forskelligt syn på ansættelse af fraskilte i organisationen - KFUM og KFUK var for, Indre Mission imod, men inden da havde der været uenigheder om flere moralske spørgsmål og om kvindelige præster. En meget indsigtfuld artikel om forskellige niveauer i konflikten, men med et udgangspunkt i KFUM og KFUK er Jørgen Steens: „Manipulation og skjult dagsorden“ i www.kristeligt-dagblad.dk 19. september 2002. For flere nuancer både om uenighederne mellem Indre Mission og KFUM og K, men også internt i Indre Mission, så læs fremstillingen i Kurt Ettrup Larsen, En bevægelse i bevægelse, s. 330-40.

10. Anette Ingemansen: „Gud kalder - tag til Sydsjælland“ i Indre Missions Tidende 19/2002.

sionsmark. Smuk natur, men mangel på missionsfolk var udsagnet. I artiklen kommer vi ind i Missionshuset Nains legestue „Rødderne“. Flere af mødrene har det til fælles, at de er gift med udlændinge, der har det til fælles, at de er muslimer og læger, og dermed giver næring til den antagelse, at afstanden mellem religiøse mennesker af forskellig tro til tider kan være mindre end afstanden mellem religiøse og areligiøse eller mellem religiøse og kulturkristne. Lederen af legestuen denne formiddag er en folkekirkepræst fra Fodby, hvilket er med til at fortælle historien om, at det er en bevægelse inden for Folkekirken - i øvrigt med betydelig forankring såvel blandt præster som lægfolk, hvad det allerede fra starten har været. Bevægelsens fulde navn „Kirkelig forening for den indre mission i Danmark“ fortæller det jo også.¹¹

Karen Sjursen har på det tidspunkt hovedansvaret for legestuen og var i sin tid med til at starte den op. Legestuen er sammen med børneklubben, børnelejren og kurset „Livet længe leve“ de udadrettede aktiviteter, man har ud fra Indre Mission i Næstved. Der er også en kvindegroupe, hvor nuværende og tidligere mødre fra legestuen mødes med jævne mellemrum. Men generelt er der stor mangel på kristne familier, hvorfra man kunne rekruttere ledere.

Efter artiklen i Indre Missions Tidende forsøgte man sig i Indre Mission Næstved med nogle nye mødeformer og med projektet kristendomkursus.dk. Missionær Karsten Mikkelsen og volontør Morten Nørgaard startede en børneklub op. I 2003

kom der dog et ungt ægtepar til Næstved, der tog initiativ til en teenklub for 12-16 årige. De startede også et bibelstudie for unge på 17 og derover. I 2004 var der så mange unge, at bibelstudiet blev til en forening af Indre Missions Unge. Men der kom ikke flere unge par til byen, så Teenklubben forsvandt i takt med, at de få unge blev gamle nok til Indre Missions Ungdom. Og langsomt, men sikkert skete der det, at også Indre Missions Ungdom blev affolket, fordi de unge rejste fra Næstved for at få en uddannelse.¹²

I 2007 overtog missionæren, Suni Johannesen, der boede i Næstved, ledelsen af legestuen Rødderne efter 9 år, hvor Karen Sjursen havde haft ansvaret. Legestuen fortsatte ind til salget af missionshuset i 2010. Det samme gjorde fredagsarrangementer med fælles spisning og program for børn og voksne ca. hver anden måned, ind til 2010. Det samme gjorde sommerlejr på Feddet med missionæren og missionærmedhjælper Morten Nørgaard som ledere.¹³

En anden aktivitet i Indre Mission Næstved var besøgstjeneste hos ældre medlemmer af Indre Mission, hvor der blev holdt andagt med dem og sunget en salme eller lovsang.¹⁴

I august 2010 sættes Missionshuset til salg i Næstved. I omtalen af ejendommen får fantasien frit løb.¹⁵ Salen i Nain kunne f.eks. bruges til koncerter, fitness, kunst eller måske dans. Måske i modstrid med det billede mange udenforstående har haft af Indre Mission, men som Karen Sjursen udtrykker det: „Vi elsker musik, fitness,

11. Sognepræst Bjørn Krohn har i mail af 14. november 2017 understreget sammenhængen mellem Folkekirken og Indre Mission.

12. Mail af 8. november 2017 fra Egon Jakobsen.

13. Brev af 3. november 2017 fra Karen Sjursen.

14. Mail af 12. november 2017 fra missionærmedhjælper Morten Nørgaard.

15. www.sn.dk „Missionshus til salg i Næstved“. 24. august 2010.

kunst og dans“,¹⁶ hvilket blot viser, at i hvert fald de yngre generationer af Indre Mission også er i bevægelse i forhold til den omkringliggende verden. Men der var ingen vej tilbage 10-15 aktive missionsfolk - ifølge en anden kilde 25-30 aktive missionsfolk kunne ikke længere bære missionshusets økonomi. Missionshuset blev solgt og fungerer nu som festmødelokale. Indre Mission holder i dag deres møder hver anden uge i Skt. Jørgens Kirke.

Et mangeårigt medlem af Indre Mission i Næstved, Gustav Nielsen, fortæller, at der i Indre Mission i Næstved er 10-15 aktive i alderen 50+ eller 60+. Udover møderne i Sct. Jørgens kirke holder enkelte bibelkreds privat. Herudover indgår Indre Mission i Næstved i Næstved Økumeniske præstefællesskab, hvor folkekirken, den katolske kirke, frikirker og Frelsens Hær 2. pinsedag sammen arrangerer friluftsgudstjeneste i Herlufsholm, natkirkearrangementer i forbindelse med Citynight og Askeonsdagsvandring fra Sct. Peders kirke over kirkegårde til den katolske kirke, hvor der holdes andagt.¹⁷

En gruppe af yngre medlemmer af Indre Mission holder dog stadig møder i deres hjem, heriblandt Jeanne og Ryan Vibe. I et interview med Indre Missions Tidende tilbage i 2004 stod de frem og fortalte om, at de som kærester havde valgt ikke at være seksuelt sammen, før de blev gift, og at de var glade for, at de hver især havde været den eneste ene for den anden, men også at de som kærester havde været fristet flere gange. De var også inde på, at her kunne jævnaldrende være en støtte for hinanden,

fordi de kunne vejlede hinanden, mens hvis det kom fra generationen før, så ville det føles belærende, hvilket de heller ikke ønskede.¹⁸ I et andet interview med Ryan og Jeanne Vibe i Indre Missions Tidende fra 2012¹⁹ kan man læse, at de indgår i et husfællesskab med omkring 30 børn og voksne fra Næstved, Vordingborg, Møn, Nykøbing Falster og Lolland. Det er primært unge familier og nogle singler, der mødes i private hjem. Jeanne Vibe uddyber baggrunden for fællesskabet: „Vores fællesskab er en god base rent åndeligt, men også socialt, og det gælder både for os og vores børn. Vores primære opgave må være at vise vores børn Jesus. Vores største og værste frygt ved at bo her i området er, at vores drenge ikke får tilstrækkelig mulighed for at vokse op i et kristent miljø med kristne jævnaldrene, som de kan identificere sig med og støtte sig til, og måske dermed ender med at vælge Jesus fra. Netop derfor finder vi dette fællesskab vigtigt for os selv og vores børn“.

I en telefonsamtale med Jeanne Vibe²⁰ fortalte hun mig, at hun og hendes mand Ryan Vibe i dag i deres hjem lidt uden for Næstved holdt religiøse møder for 7-8 voksne, at de stadigt tilhørte Indre Mission, men at kredsen ikke var Indre Mission, men åben for folk med forskellige tilknytninger. På møderne læste man i bibelen, gennemgik bibelstudiehæfter, prædikener og taler fra internettet. I en vis udstrækning kom samfundsforhold også på bordet, og generelt var der en utilfredshed med den måde, man behandlede flygtninge på. Blandt de yngre bekendende kristne

16. Brev af 3. november 2017 fra Karen Sjørnsen.

17. Telefoninterview med Gustav Nielsen 27. november 2017.

18. Anette Ingemansen: „Sov ikke på samme værelse“ i Indre Missions Tidende nr. 21/2004.

19. Anette Ingemansen: „Vi kan ikke leve vores kristenliv uden den opbyggelse, vi får ved at mødes, siger fire unge i Indre Mission i Vordingborg, som samles i et husfællesskab“ i Indre Missions Tidende nr. 19/2012.

20. Telefonsamtale med Jeanne Vibe den 12. november 2017.

var der en søgning mod kirkefællesskaber, og hvis man ikke fandt dem i sin lokale kirke, så valgte man f.eks. Karlsrunder Strandkirke, Gudstjenestefællesskabet i Slagelse eller Lindeskov fællesskabet i Nykøbing Falster, hvor Bjørn Krohn nu er præst. Familien havde ikke fravalgt Indre Mission i Næstved, men der var en generationsforskel, og hvis man skulle have børnene med, så var der ingen børn at mødes med i Indre Mission i Sct. Jørgens Kirke. Om deres liv i øvrigt forklarede Jeanne Vibe, at hun var sygeplejerske på Lungemedicinsk afdeling og i cancerudredningen på Næstved Sygehus, at man nu på sygehusene interesserer sig for de indlagtes tro for at forsøge at tage hensyn hertil, og at hun med disse ofte i længere tid indlagte patienter opnåede stor fortrolighed, og at hun, hvis de udtrykte ønske om det, udover almindelig omsorg også udøvede åndelig omsorg. Blandt sundhedspersonalet var hendes religiøse ståsted bekendt og en del misundte hende hendes tro og omvendt beder hun for dem, for at de skal komme til at tro. Møderne med en del af patienterne var noget helt særligt, og Jeanne Vibe betegnede det som i hendes øjne „verdens bedste job“. Både hun og Ryan havde en vennekreds, hvor ca. 50% kom fra tidligere studier og arbejde og ikke var troende, men de andre i studiekredsen blev henad vejen meget nære venner, som man også så i andre sammenhænge, og hvis liv man levede meget med i.

Karen Sjursen fra Næstved Indre Mission var optaget i Indre Missions hovedbestyrelse fra 2008-12. hendes målsætning var bl.a. at sætte fokus på Sydsjælland og for at arbejde for flere medarbejdere til området. Men hun fandt dog hurtigt ud af,

at der var økonomisk krise, og at man på landsplan var nødt til at fyre medarbejdere for at få balance i økonomien.²¹

Karen Sjursens mand, Jann Sjursen, der tidligere har været leder af Indre Mission i Næstved, har i en bog om tro²² fortalt lidt mere om, hvad tro for ham indebar. Han kommer fra et hjem med andagt, borbøn og et hjem, hvor der for øvrigt blev talt meget om kirke, politik og samfundsforhold. Han var som barn KFUM spejder og mødte også der et kristent budskab og et kristent menneskesyn. Spejdernes friluftsliv gjorde, at han fik et inderligt forhold til naturen og fik syn for, at Gud stod bag. Senere fulgte livet på en kristen idrætsefterskole. Her blev også drøftet etiske og eksistentielle spørgsmål. Han opfatter sig som kristen qua sin dåb, og at Gud har været en konstant i hans liv, og ambitionen er at troen skal påvirke hele hans liv. I en årække var han formand for Kristeligt Folkeparti (senere omdøbt til Kristendemokraterne), men meldte sig i 2007 ud efter gradvist at have følt sig i uoverensstemmelse med partilinjen. Det der konkret førte til udmeldelsen var at partiet ikke længere gik klart imod fri abort (det ufødte barns ret). I 2007 traf han det overraskende valg at søge stillingen som generalsekretær i den katolske nødhjælpsorganisation Caritas og oplevede en følelse af at være en religiøs bror til katolikkerne, og i 2010 blev han udpeget som formand for Rådet for Socialt Udsatte. I 2015 tog han og Arbejderens det gensidigt overraskende skridt i deres kamp for en mere solidarisk socialpolitik, at Jann Sjursen, som erklæret kristen blev klummeskriver i Arbejderens, der udgives af Kommunistisk Parti (stiftet i 2006). Men for Sjursen har kristendom-

21. Brev af 3. november 2017 fra Karen Sjursen.

22. Else Marie Nygaard, Min tro. 17 personlige fortællin-

ger, Kristeligt Dagblads Forlag, 2015, heri Jann Sjursen: „Min tro skal påvirke hele mit liv“ s. 150-61.

men et evighedsperspektiv og derfor er døden kun et komma.

Indre Mission i Hammer

Indre Mission i Hammer er et fællesskab, der kan tælles på to hænder. Formanden er Gudrun Wilhelm. Hun leder de ugentlige møder i missionshuset „Tabor“, Hammervej 56, der blev indviet i 1935, og om søndagen finder man Gudrun og hendes mand på kirkebænken i den lokale kirke. „Vi er begge født og opvokset i Hammer sogn, og det har været naturligt for os at komme i missionshuset og kirken“ fortæller Gudrun.²³

Fanefjord

I 2011 stiftedes en børneklub i et samarbejde mellem den rullende søndagsskole Eviggilad²⁴ og sognepræst i Bogø Kirke og Fanefjord Kirke, Bjørn Krohn. Børneklubben blev i starten støttet af Danmarks Folkekirkelige Søndagsskoler, som er et arbejde ud fra Indre Mission. Senere tilsluttedes klubben DFS, men ifølge Bjørn Krohn ikke som et ideologisk tilhørsforhold.²⁵ I børneklubben mødtes man hver fredag fra kl. 15-16.30. Der kom ca. 20 børn i alderen 5-12 år. Der blev sunget med fagter til, bedt en bøn, fortalt bibelhistorie, spist kage og drukket saftevand, legget eller lavet hobbyarbejde og afsluttet med en sang og Fadervor. Med i ledergruppen var Bjørn Krohn, men også en ung kristen pige fra Libanon, Wendy, desuden hendes mor, pensionisten Viola og i

en periode en af børnenes mor. Ifølge missionsærmedhjælper Morten Nørgaard, der også var aktiv her, stoppede klubben, da Bjørn Krohn ophørte med at være præst i Fanefjord.²⁶

Indre Mission i Stege²⁷

I de første år efter årtusindskiftet var der stadig et alsidigt arbejde ud fra Missionshuset Saron. Der havde i en årrække været børnearbejde, og da børnene blev større fortsatte de i juniorklub og der efter teenklubben. Der var en trofast flok børn, som havde været med i en del år. Klubmøderne var en forkyndelse af kristendommen, ofte var udgangspunktet en lignelse, men også de spændende historier fra Det Gamle Testamente blev brugt. Der er blevet sunget mange sange både for store og små, med og uden bevægelse. Der var forkyndelse, men også aktiviteter som boldspil, løb med poster/opgaver. Desværre stoppede arbejdet, da de unge mennesker flyttede for øen for f.eks. at komme på efterskole.

Om mandagen mødtes og mødes de voksne. Typisk kl. 19.30. Efter en velkomst synger vi fra „Hjemlandstoner“, Indre Missions sangbog. Herefter er der en tale - ofte af en missionær ansat i Indre Mission eller en præst - Bjørn Krohn har således været en af de faste talere²⁸ - eller en, som har med et missionselskab at gøre. Efter talen drikkes der kaffe, og her er der mulighed for at få en snak om det, der er blevet sagt i talen. 1-2 gange om måneden holdes bibelaften ud fra bibelstudiehæfter eller med ud-

23. Anette Ingemansen: „Vi bliver i vores sogn“ i Indre Missions Tidende 23. september 2016 og som note 1.

24. Søndagsskolen Eviggilad er arrangeret af Danmarks Folkekirkelige søndagsskoler, der er en del af Indre Missions aktiviteter.

25. Bjørn Krohn i mail af 14. november 2017.

26. Anette Maria Ingemansen: „Troen er en vandring“ i In-

dreMission.budskab/ 23. juni 2013. Anette Ingemansen: „Børneklub på Møn blomstrer“ i Indre Missions Tidende nr. 25 2013. Mails af 15. og 21. november 2017 fra Viola Nielsen.

27. Dette afsnit bygger, når ikke andet er anført, på mail af 12. november 2017 fra Indre Missions formand i Stege, Lisbeth Thorslund

28. Mail af 14. november 2017 fra Bjørn Krohn.

gangspunkt i et tema, som kan være aktuelt som kristen. I 2013 udkom „salmer og sange“, som er den nye sangbog udgivet i samarbejde med andre kristne organisationer, men der har manglet en pianist til at lære de aktive de nye sange.

Tidligere holdt man 5 gange om året kredsmøder sammen med Indre Mission i Hammer, hvor man på skift besøgte hinanden, hvor man så også var flere sammen. Disse møder er ophørt, da det er blevet for svært at arrangere.

Igennem mange år har der været tradition, nemlig en julefest mellem jul og nytår. Her har børneklubber ofte lavet krybbespil. Der er blevet sunget julesalmer, gået om juletræet, hørt julehistorie mm. En anden tradition, som der stadig holdes fast i er forårsfesten, efterårsfesten - som også er fødselsdagsfest for huset - og endelig adventsfest. Ved disse fester er forkyndelsen det centrale, men der er også plads til hygge og lotteri, samtaler og ikke mindst at synge.

Indre Mission i Stege fejrede i 2012 100 års jubilæum. 59 kom til spisning, men på det tidspunkt var omkring 25 aktive ved møderne i missionshuset, og de fleste var over 75 år. Få år tidligere havde der også været en børneklub i Stege ledet af en tidligere missionær, den daværende missionær og hans kone samt en volontør. Folk fra andre afdelinger af Indre Mission kom med glæde til julehygge og juletræsfest i Stege Missionshus.²⁹

I missionshuset Saron er der ikke så mange tilbage. De fleste er efterhånden i 80'erne eller først i 90'erne. En er simpelt hen vokset op og er kommet i Saron hele sit liv, mange er kommet gennem rigtig

mange år. Den yngste er sidst i 50'erne, så er der nogle i 70'erne og så op efter. Nogle kommer fra Sydsjælland, men ellers er det typisk folk fra Møn. De sidste år er der ikke kommet nye til, så man erkender at inden for en overskuelig fremtid, så vil møderne ophøre.

Der er planer om at sælge Missionshuset i 2018, men man vil forsøge at holde møder, så længe det er muligt. Huset er ejet af Indre Mission i Danmark, som også skal stå for salget. Man er en del af Indre Mission, som tidligere havde ansat en missionær, som boede i lejligheden ovenpå. Indre Mission har ansatte bosiddende rundt om i landet. Nedskæringer har gjort, at den nærmeste missionær for os er i Maribo eller Slagelse. Der er altid mulighed for at „kalde“ (bede dem om at komme og tale) en missionær til at holde møde, hvis man betaler transporten, så i princippet kan man også få talere fra Jylland, Fyn og Bornholm.

Lederen af Indre Mission i Stege Lisbeth Thorslund henviser for så vidt angår forkyndelsen til Indre Missions hjemmeside, idet hun siger, at forkyndelsen lokalt er den samme som på landsplan, hvor de 4 kerneværdier er forkyndelse der frigør, fællesskab der favner, forvaltning der forandrer og fundament der fastholder.

Indre Missions Ungdom i Vordingborg³⁰

Indre Missions Ungdom i Vordingborg startede omkring 2002 med 3 unge. Én af deres ungdomskonsulenter, Jesper Iversen, var med i etableringsfasen. Det voksede snart efter til 8 unge, der mødtes privat og på Vordingborg Soldaterhjem, hvor Leo og Else Lassen var ledere. Gruppen havde

29. Anette Ingemansen: „IM fejrede missionshusets 100-års-dag“ i Indre Missions Tidende 24. oktober 2012 og mail fra Lonnie West Andersen.

30. Afsnittet om Indre Mission i Vordingborg bygger helt

overvejende på mails fra den tidligere formand Lonnie West Andersen, men også på Anette Ingemansen: „Gud kalder - tag til Sydsjælland“ i Indre Missions Tidende 19/2002 og Anette Ingemansen: „Mørket forsvandt ved forbøn“ i Indre Missions Tidende 26. januar 2014.

Fra venstre mod højre ses Simon Juhl Rom, Morten Nørgaard og Jesper Andersen. Liggende henover dem Lonnie West Andersen. De 4 ledere af Teen-Crash gruppen.

Morten Nørgaard på gyserdagen i TeenCrash klubben. Hvis man vil se flere billeder af aktiviteterne med aktive børn kan man gå ind på <http://www.jel-lej.dk/teencrash/index.html>

ikke den store kontakt med andre IMU fællesskaber eller IM fællesskaber, men sommetider var en missionær forbi og holde oplæg eller tale. Deltagerne i Indre

Missions Ungdom kom mere eller mindre fast i en folkekirke. Hvilken folkekirke kunne afhænge af personligt tilhørsforhold til kirke og præst. Formanden Lonnie West Andersen sad i perioden 2009-11 i Vordingborg kirkes menighedsråd, da hun var deltager i et gospelkor ledet af Rebekka Rom, også aktiv i Indre Mission kredsen, som havde brug for nogle flere til at låse op for kirken, og det kunne menighedsråds-medlemmer...³¹ Men selv om grunden var lavpraktisk, så kom Lonnie West Andersen med i menighedsrådets aktivitetsudvalg og Jesper og hendes børn blev døbt af henholdsvis Niels Simonsen og Lisbeth Froholt - 2 af kirkens præster. Fra 2005-10 var der en teenklub, der arrangerede Teen-Crash, som holdt til fredag eftermiddag på soldaterhjemmet. Menighedsrådet betalte husleje til soldaterhjemmet og 4 aktive fra Indre Missions Ungdom inviterede de 3 præsters konfirmander. Men der var mange unge forbi i de ca. 5 år TeenCrash eksisterede. De kom efter skole, og nogle sluttede man med at bestille pizza sammen eller lave mad på soldaterhjemmet med teenagerne. Der var alle mulige fantasifulde aktiviteter, men det sluttede med en andagt og en sang til sidst inden kagen eller popcornene. Klubben lukkede ned, da tilskuddet fra kirken bortfaldt - angiveligt fordi det var for dyrt, men måske i virkeligheden fordi kirken ikke havde det så nemt med, at lederne kom fra Indre Mission.³²

Fra omkring 2009 forvandlede Indre Missions Ungdom til Indre Mission, da medlemmerne, der efterhånden havde stiftet familie, følte at de nu hørte hjemme i selve Indre Mission. Hver anden torsdag var der „Bibeltorsdag“ med bibelstudie eller taler, som var på de voksnes præmisser. Her sang man efter Indre Missions sang-

31. Mail af 12. november 2017 fra Lonnie West Andersen.

32. Mail af 12. november 2017 fra Morten Nørgaard til artiklens forfatter.

bog „Fællessang“. Og hver anden søndag var der „Familiesøndag“, hvor man mødtes til Gudstjeneste, frokost og familievenlig aktivitet/andagt. Parret Lonnie West Andersen og Jesper Andersen flyttede i 2013 til Bornholm - dels da deres familier boede der og dels for at deres børn mødte andre børn med kristne værdier at spejle sig i. Efter at de flyttede, flyttede andre af de unge også. Et andet par i kredsen var Anna og Bjørn Krohn, sognepræsten i Fanefjord. Bjørn Krohn har i et interview over for Kristeligt Dagblad³³ fortalt om præstekaldet som en livsopgave - en tjeneste for mennesker og for Gud, men samtidig også at folkekirken var under forvandling, fordi dens tilbud indgår i rækken af tilbud til det moderne menneske. Fra statens side stilles der nye krav. Folkekirken skal levere resultatmålinger og opstille effektiviserings- og besparelsesstrategier, administration og planlægning fylder mere og mere, hvilket faktisk også fylder temmelig meget i DR dramaserien Herrens Veje, der er blevet vist her i efteråret.

Morten Nørsgaard var også en del af kredsen i Vordingborg, og han blev fra 1. juni 2007 ansat som missionærmedhjælper, men fortsat bosat i Vordingborg.³⁴ Han havde tidligere været volontør i Indre Mission. Morten Nørsgaard havde bl.a. til opgave at ryste forskellige medlemmer af Indre Missions Ungdom på egnen sammen, at skabe et fællesskab. Et eksempel herpå var da en 15-16 medlemmer af Indre Missions Ungdom IMU'ere en forårsdag i

2010 mødtes på Beredskabsstyrelsen Sjællands kaserne i Næstved, hvor man udover at besøge stedet, tog brandmandsdragterne på og prøvede at slukke ild. Dagen sluttede med fælles aftensmad, lovsang og vidnemøde.³⁵

En af de andre senere aktive i gruppen i Vordingborg var Lilly Liltorp. En to gange stressramt kvinde der desperat søgte en udvej. Hun kom i kontakt med en healer. Hun brugte meditation og lærte selv at heale. Men kom i tvivl om, om det var den rigtige vej. I hende udspandt der sig en drabelig åndelig kamp mellem det alternative og det religiøse, som hun i sin barndom og ungdom havde haft kontakt til i Vestjylland. Hun opsøgte det indre missionske miljø, hvor nogen gik i forbøn for hende, og hun følte, at byrden lettede. Hun udtrykker det selv således, at hun valgte Satan fra og valgte Jesus til. Nu fandt hun det kristne fællesskab i Indre Mission i Vordingborg.³⁶

Nyråd. For nogle år siden var Indre Mission også aktive i Nyråd Præstegård, der var en del af Vordingborg sogn, ved i fællesskab med den dengang nye præst, Lisbeth Froholt, at arrangere Messy Church – en familieklub med mad, fællesskab og bibelhistorie.³⁷

Indre Mission på landsplan har været i tilbagegang de seneste årtier, således var der i 1990 114 indremissionærer og missionærmedhjælpere, mens der i 2010 var 48, og for søndagsskolernes vedkommende var der i 1990 602 og i 2010 364.³⁸

33. Johanne Duus Hornemann: „Præstekaldet kigger ikke på, hvad klokken er“ interview med Bjørn Ohlendorff Krohn, www.kd.dk 12. juli 2010.

34. Udfordringen 1. maj 2007.

35. Indre Missions Tidende nr. 24 2010.

36. Anette Maria Ingemansen: „Mørket forsvandt ved forbøn“ i Indre Missions Tidende 26. januar 2014.

37. Mail af 12. november 2017 fra missionærmedhjælper Morten Nørsgaard.

38. Kurt Ettrup Larsen, En bevægelse i bevægelse, s. 342 og s. 362.

Mogens Bak-Hansen

Født 1964. 1993-2000 redaktionsmedlem på tidsskriftet „1066“. Ph.d i historie fra Københavns Universitet 2004. Siden 2014 guide ved Stevnfortet og siden 2015 redaktør af Historisk Samfund for Præstø Amts årbog.

Historisk Samfund for Præstø Amt 2017

Årsberetning,
Generalforsamling,
Regnskab,
Ekskursioner og
Anmeldelser

Årsberetning

Vi gjorde det lidt anderledes, end vi plejer, til årsmøderne - idet vi kombinerede årsmødet med et besøg på den gamle radarstation i Stensved/Skovhuse - vi plejer jo at have et foredrag - men i år er det både besøg og foredrag.

Efter vi havde aftalt det hele - fik vi lidt kolde fødder - et årsmøde eller en generalforsamling, som det jo også er, skal give plads til alle medlemmer. Her var der lige pludselig begrænsninger, idet der kun var plads til ca. 40 deltagere - kunne vi det?

Der plejer ganske vist aldrig at være mere end de ca. 40 medlemmer der kunne være her, men hvad nu hvis der kom flere? Vi var derfor nødsaget til at bede om tilmeldinger for ikke at risikere at nogle mødte op, som vi var nødsaget til at afvise på grund af pladsmangel.

Vi nåede op på lige godt 40 deltagere, og der var plads til alle.

Vi fik fortalt historien om radarstationen, som er et af de mange koldkrigsanlæg, der heldigvis aldrig blev brug for - og vi siger tak til hjemneværnet og Allan Huglstad, der gjorde besøget muligt.

Meget af udstyret på radarstationen er fjernet, nu hvor den ikke længere indgår i Danmarks forsvar. Det store tårn med kuplen står der stadig, men der er ikke længere radarudstyr i kuplen - det skulle tilbageleveres til Nato - men der er en meget fin udsigt over Sydsjælland fra tårnet. Og alt det andet udstyr er også fjernet - kun en masse kabler m.m. vidner om alt det, der har været her engang.

Efter rundtur og kaffe gik vi over til det egentlige årsmøde.

Formanden bød velkommen og første punkt på dagsordenen var valg af dirigent.

Bestyrelsen foreslog Knud Erik Antonsen som dirigent - hermed følger vi en lang

tradition om at et nyligt afgået bestyrelsesmedlem opstilles som dirigent.

Dirigenten konstaterede, at årsmødet var indvarslet i henhold til vedtægterne, og at mødet var beslutningsdygtigt.

Herefter aflagde formanden årsberetning for året 2016.

Året har ikke budt på de store begivenheder - det har været et „normalt år“. Udfordringerne og opgaverne har været de samme som tidligere: Årbogen er den største aktivitet, og vi mener, at vi har fundet en god redaktør, der har bragt en vis fornyelse til årbogen - tak til Mogens Bak-Hansen for det store arbejde der er med årbogen! Vi nåede ikke i løbet af året at finde en løsning på litteraturanmelder - det arbejder vi stadig med - og det er en stor opgave for den, der skal finde og anmelde litteratur fra vores område.

Medlemstilgang og -afgang optager stadig bestyrelsen. Vi kan igen i år konstatere, at tilgangen af nye medlemmer ikke kan hamle op med den naturlige afgang vi har af medlemmer, der stopper medlemsskabet - mange på grund af alder og nogle på grund af dødsfald. lige som så mange andre foreninger, vil vi gerne have unge og nye kræfter med i medlemskredsen - men de er åbenbart svære at finde. Dette selvom der på mange måder er fokus på vores historie.

Vi har i nogle år arbejdet på at kunne sende elektroniske nyhedsbreve til vore medlemmer, men må konstatere, at vi stadig mangler en hel del mailadresser på medlemmer - så meddel os gerne din mailadresse hvis du ønsker at modtage aktuelle nyheder m.m.

Et andet område, hvor vi har en stor udfordring er med hensyn til deltagerantallet på vores arrangementer. Igen i 2017 måtte vi aflyse den planlagte flerdages tur, der

skulle gå til Øland og Kalmar. Vi spurgte på årsmødet sidste år om grunden til manglende tilmeldinger, men ingen kunne give et entydigt svar. Vi prøver igen i 2018 med en flerdages tur - og igen til Ølands-området. Vi har en forhåbning om at det lykkes at samle et tilstrækkeligt deltagerantal - i samarbejde med andre foreninger.

Turen til Arbejdermuseet og Politimuseet blev gennemført med et rimeligt deltagerantal.

I år havde vi prøvet noget nyt i forbindelse med en-dages turen til Fredensborg Slot og Karen Blixen museet i Rungsted. I maj-måned (godt en måned før turen) havde vi indbudt til en aften med fokus på Karen Blixen og hendes periode i Kenya. Foreningens kasserer Aase Schmidt holdt et meget fint oplæg om emnet, der havde samlet ca. 15 deltagere i Næstved. Det var et godt grundlag for besøget på Rungstedlund.

Deltagerantallet gjorde, at det var nødvendigt at gennemføre turen i egne biler - det ville blive for dyrt med en bus.

Foreningens hjemmeside fungerer efter vores mening godt - der er faktisk mange besøgende på siderne. Vi håber, at medlemmer og andre interesserede finder nyttig viden ved opslag på hjemmesiderne.

Beretningen blev taget til efterretning.

Kassereren fremlagde det reviderede årsregnskab - der blev godkendt uden bemærkninger.

Valg af medlemmer til bestyrelsen: To af vores trofaste bestyrelsesmedlemmer gennem mange år havde på forhånd meddelt, at de ikke genopstillede - det var Egon Damgaard og Svend Skov. De har begge ydet en meget stor indsats i foreningen gennem en lang årrække - og vi vil savne deres store viden og lokalkendskab.

I stedet valgtes: Lars Mathiasen fra Møn og Jonna Pedersen fra Stensved. Jonna som suppleant. Leoni Pedersen der har været suppleant er indtrådt i bestyrelsen.

Der var genvalg af Mogens Niss, Næstved

Som revisorer genvalgtes Henning Nielsen og Erling Rasmussen.

Under punktet Drøftelse af foreningens forhold var der ingen bemærkninger.

Kontingentet blev foreslået uændret 200 kr/år. Dette blev vedtaget.

Efter ønske/krav fra vores bank skal det af vedtægterne fremgå hvem der er tegningsberettigede.

Derfor foreslås, at der til §7 tilføjes - „Foreningen tegnes af formand og kasserer“. Dette blev vedtaget.

Formanden takkede medlemmer og bestyrelsesmedlemmer for godt samarbejde i løbet af året.

Herefter kunne dirigenten afslutte generalforsamlingen.

Jens Hallqvist

Årsmøde med generalforsamling

Generalforsamling
Skovhuse radarstation
Lørdag den 18. marts 2017

VALG AF DIRIGENT:

Bestyrelsen foreslog Knud Erik Antonsen.

FORMANDENS BERETNING:

Jens Hallqvist begyndte med en velkomst til de 48 medlemmer, som iflg. brandmyndighederne måtte være på Radarstationen, hvor vi både så stedet og hørte om den kolde krig. Vores planlagte ture, hvortil alt for få medlemmer har tilmeldt sig, blev drøftet og en endelig konklusion kom vi ikke til, men en blanding af pris, udvalgte turforslag (?) og alderen på mange medlemmer kunne være årsagen. Da busser er dyre, talte vi om at udflugtsmålene fremover kunne køres til i egne biler. Nyhedsbrevet fra Mogens Bak-Hansen udtrykte vi vores glæde over og opfordring til alle om at afgive mailadresser, så vi kan se om alle de forskellige historiske arrangementer, der tilbydes i vores område. Formandens beretning blev taget til efterretning.

ÅRSREGNSKAB:

Aase Schmidt gennemgik foreningens årsregnskab, som udviser et underskud på kr. 12.886, så vi næste år desværre bliver nødt til at realisere vores værdipapirer. Vort medlemstal fra 2014 var på 353 medlemmer til dags dato at være på 277, hvoraf 11 er institutioner. Trykning af Årbogen har vi med ny trykmetode samt andet papir givet os en besparelse på ca. kr. 5.000 (Årbogen 2016 kostede kr. 53.385). Aase vil forsøge at ændre vores to konti til én, samt betale kr. 675,00 til forsikring mod hacking.

VALG AF MEDLEMMER TIL BESTYRELSEN SAMT VALG AF SUPPLEANTER OG VALG AF REVISOR:

Mogens Niss genvalgtes. Som nyt bestyrelsesmedlem blev Lars Mathiesen valgt i stedet for Svend Skov. Lars Mathiesen kommer fra Stege og han er formand for Lokalhistorisk forening Møn. Som Egon Damgaard Hansens afløser valgtes tidl. suppleant Vagn Nielsen og som nyt bestyrelsesmedlem blev Leoni Pedersen valgt. Suppleanter blev Jonna Pedersen og bestyrelsen vil finde endnu én som gerne kommer fra Stevns/Fakse-området.

VALG AF REVISOR:

Genvalgt blev Henning Nielsen og Erling Rasmussen. Bestyrelsen vil finde en revisorsuppleant.

DRØFTELSE AF HISTORISK SAMFUNDS FORHOLD OG FASTSÆTTELSE AF KONTINGENT:

Forsamlingen blev enige om at fastholde kontingentet til kr. 200,00 pr. år.

BEHANDLING AF INDKOMNE FORSLAG:

Forslag om at foreningen overfor banken kun tegnes af formand samt kasserer. Dette for at lette foreningens arbejde i forhold til hvidvasknings-loven.

EVENTUELT:

En fra salen fortalte, at vi nu havde fået en kvindelig Brigadegeneral. Godt gået! Til sidst bad formanden om ordet og dette for at takke de afgåede bestyrelsesmedlemmer Svend Skov og Egon D. Hansen, som hver fik 3 fl. rødvin. Dirigenten samt

Allan Hugstads fik ligeledes tak og vin. Vi afsluttede generalforsamlingen kl. 17.30.

Godkendt af dirigent: Knud Erik Antonsen d. 29. marts 2017.

Referant Anette Christoffersen.
Historisk Samfund for Præstø Amt.

Historisk Samfund for Præstø Amt				
Regnskab 2016				
Driftsregnskab 2016:	2016		2015	
	Alle beløb i DKK		Alle beløb i DKK	
	Indtægter	Udgifter	Indtægter	Udgifter
Medlemskab	55.573		51.123	
Bogsalg incl. Forsendelse	2.629		8.909	
Resultat af aktiviteter				
- tur til Jylland - aflyst	-		88.260	-87.035
- tur til Mølleåen og Brede	14.850	-14.294	42.680	-43.855
- tur til Tyskland	65.850	-65.286	7.175	-7.020
- tur til Arbejdermuseet og Politimuseet - aflyst				
Bet. vedr. kommende aktiviteter	12.190		-	
Tilbagebetaling ture		-1500		
Renteindtægter	25		1.721	
Udbytte	1.056		-	
Gebyrer og forsikring, bank og depot		-1.346		-2.565
Medlemspublikationer, årbog og program		-53.385		-58.161
IT og Web		-213		-213
Vederlag, kørsel mv.		-7.750		-4.000
Årsmøde, andre møder og gaver		-10.111		
Administration og kontorhold, herunder revisor		-4.100		-16.160
Porto		-8.707		-3.326
Afrunding	3			
i alt	152.176	-166.692	199.867	-222.334
Årets driftsoverskud		-14.516		-22.466
Kursændring værdipapirer		1.650		-1.830
Overskud i alt		-12.866		-24.296
<u>Statusopgørelse 31/12-2016</u>				
	Alle beløb i DKK		Alle beløb i DKK	
	Aktiver	Passiver	Aktiver	Passiver
Formue pr. 1/1-2016	149.185		173.483	
Underskud	-12.866		-24.296	
Gæld vedr. årbog 2016		-43.243		-53.385
Forudbetalt vedr. kommende aktiviteter		-12.190		-1.000
Kassebeholdning pr. 31/12-2016		-		-
Bankkonto (6070-4554751) Sparekassen Sj. pr. 31/12-2016		32.655		62.590
Bankkonto (1551-8054118) Danske Bank pr. 31/12-2016		35.230		18.764
Værdipapirer til kursværdi pr. 31/12-2016		123.867		122.217
i alt formue pr. 31/12-2016	136.319	136.319	149.185	149.185
Note	stk	kurs	værdi	
Max Bank, konkurs -nullet 22.11.16	48	0,01	0,48	
Bankinvest, Korte obligationer	1173	90,83	106.544	
Bankinvest EM obligationer	262	66,12	17.323	
i alt værdipapirer			123.867	

*Dagsdato er regnskabs afdækket bilag er stikprovis
kontrolleret, beholdninger er konstateret
indek at bemærke.*

Revisionpåtegning:
Dato: 7/2-17.

Henning Nielsen Erling Rasmussen

Henning Nielsen Erling Rasmussen

Forårstur: Besøg på arbejdermuseet og politimuseet

Søndag den 5. marts 2017

43 deltagere fra Historisk Samfund og fra Øst Danmarks Landbocenters senior afdeling tog med bus til København.

Da bussen passerede Danmarks sidst fundne vikingeborg fik deltagerne en orientering om Borgring.

Den blev bygget ca. 980 for at styrke Harald Blåtands magt. Borgen var omgivet af et skanseværk med tilspidsede træpæle. Der er ingen voldgrav, men Køge Ådal havde i vikingetiden én af Sjællands bedste naturhavne. Der graves stadig ved Borgring, men der er endnu ikke fundet huse, smykker eller lignende - kun en lille

bitte glasperle. Der skal stadig graves til næste år. Museum Sydøstdanmark vil gerne have Borgring optaget på listen over Unesco World Heritage - som er listen over umistelig verdensarv - sammen med de andre ringborge i Danmark.

Første stop på turen var Arbejdermuseet i Rømersgade. Deltagerne blev delt i 2 hold med følgende tema: Forretningsliv i 1950'erne og Familien Sørensen.

Første besøg på omvisningen Forretningsliv var i museets kaffebar. Vi fik fortalt om Rich's - det, der drik's - og om kiksekage, som dengang havde en gen-

nemtrængende smag af palmin og kakao. De fleste af deltagerne kunne godt nikke genkendende til beskrivelsen. Arbejdermuseets forretningsgade viste, hvordan en typisk gade så ud i 1950'erne. Husmoderen skulle dengang gå fra butik til butik for at handle ind til aftensmaden. Af butikker kan nævnes A.C. Hansens trikotage forretning med kjoler, strikkevarer, arbejdstøj og metervarer. Der var også amerikansk inspireret modetøj, så som cowboybukser samt dyre skjorte og damestrømper i det nye materiale - nylon.

Meyers ismejeri solgte smør fra store dritler, æg i løs vægt, mælk i glasflasker samt stangis til datidens isskabe.

Besøg i Familien Sørensens toværelses lejlighed på Østerbro i 1950'erne. Familien bestod af far og mor og 5 hjemmeboende børn. Den yngste datter Yrsa blev boende i lejligheden indtil 1989, hvor hun flyttede på plejehjem. Arvingerne forærede alt indhold til Arbejdermuseet. Gulvene er overalt de gamle ferniserede

fyrretræsgulve. Flyttede man møblerne, ser man, at de altid har stået det samme sted. Der er simpelthen ferniseret uden om møblerne. Der var selvfølgelig lokum i gården. Der kom senere WC i forbindelse med køkkentrappen.

Frokosten blev indtaget i Café og Øl-Halle fra 1892. En meget fin anretning bestående af datidens inspirerede pålæg og rugbrød samt mulighed for at nyde en øl af den gammeldaws type - bl.a. STAR. Der var mulighed for at købe snaps samt nyde en kop kaffe.

Efter en kort bustur var næste besøg Politimuseet, som var den tidligere STATION 6. Her boede stationslederen med sin familie samt de ugifte betjente. Der var også indrettet celler i bygningen.

Museet var opdelt i mange forskellige emner. Deltagerne havde på egen hånd mulighed for at se de mange forskellige afdelinger med hvert sit emne. Her skal bl.a. nævnes: Efterforskningen, hvor der blev vist de mest moderne metoder, som bruges

til identifikation af forbrydere. Drabsrummet, som beskrev de forskellige former for drab begået i Danmark. Det var muligt at læse beskrivelser om de mange drab samt se diverse drabsvåben knive, økser o.l. Det blev anbefalet, at børn ikke besøgte rummet.

Det var et spændende besøg, hvor det var muligt at få et indblik i politiets mange arbejdsområder før og nu.

Deltagerne kunne derefter sætte sig ind i bussen med kurs mod Sydsjælland møttet med de mange spændende indtryk.

Sommertur: Fredensborg slot og Rungstedlund Lørdag den 5. august 2017

Turen foregik i egne biler, da vi ikke var så mange deltagere som forventet.

Som noget nyt i Historisk samfund havde Aase Schmidt tilrettelagt en aften i maj måned, hvor vi hørte om Karen Blix-

ens baggrund og især om livet i Afrika. Meget spændende og en god introduktion til besøget på Rungstedlund.

Lørdag den 5. august kom vi så til Fredensborg. Under kyndig vejledning blev vi

Fredensborg

Rungstedlund

Rungstedlund

guidet rundt inde på Fredensborg slot. Her måtte man ikke fotografere, men TV havde netop haft en udsendelse på tv, hvor dronningen selv viste rundt og fortalte. Dernæst gik turen rundt i dels den offentligt tilgængelige park og dernæst i den private urtehøve. Også her blev vi guidet rundt af en fagperson. Der blev fortalt om parkens store - og gamle træer. Nogle af dem langt over 100 år. Der bliver stadig plantet nye træer, som engang i fremtiden kan erstatte de gamle kæmper. Der var smukke staudebede. Nogle af disse var nyplantede efter en af dronningens mærkedage, idet ønskesedlen var ca. 100 stauder, som dronningen på forhånd havde ønsket sig. Der var også et æbletræ med 24 podede sorter hvoraf ca. 15 trivedes. Der var en urtehøve, som var

helt fantastisk. Herfra blev kongehuset forsynet med friske grøntsager året rundt. TV har også tidligere vist en udsendelse, hvor prins Henrik viste rundt i urtehøven. Der var god inspiration at hente. I parken var der en stor sten med 15 navne indgraveret. Det var navnene på kongefamiliens afdøde hunde.

Efter en dejlig frokost i Fredensborg gik turen til Rungstedlund. I stuerne var der - ligesom på Karen Blixens tid - de smukkeste buketter. Også her var der kyndig guidning, ligesom vi så en film. Karen Blixen ligger begravet i udkanten af skoven og der var tid til en spadseretur hertil. Undervejs i området hørte og så vi det rige fugleliv. Dagen sluttede med kaffe og kage på Rungstedlund.

Litteratur om Præstø amt 2016/2017

Bogø

Hans Christian Rylander En civiliseret anarkist - et langt liv i kunst og kunstpolitik

Af Hans Christian Rylander, Helle Rylander og Mette Reinhold Nielsen. Eget forlag, Rylander, 2016, 320 sider. Pris 399,95 kr.

Hyldest til en alsidig og flittig kunstner. Bogen om billedkunstneren Hans Christian Rylander er et digert værk, tung som en mursten og på over 300 sider. Rylander selv kalder den en „rodebog“ eller en „bladrebog“. Den er fyldt med en masse farvestrålende billeder, for det meste gengivelser af Rylanders kunstværker, og derudover er der 44 tekster, dels af Rylander selv, dels af venner og bekendte. Tilsammen giver det et billede af en person, der har været en markant skikkelse i den danske kunstverden gennem fem årtier. Nu er det blevet tid til at se tilbage på hans kunstneriske og ikke mindst kunstpolitiske indsats.

Bogen rummer en masse forskellige historier og anekdoter samt biografiske oplysninger. Han blev født i 1939 på Nørrebro i København. Hans far, Anders Rylander, var uddannet tømrer. Han var modstandsmand under krigen og blev fagforeningsmand i Specialarbejderforbundet. Han var glødende socialdemokrat og kendte bl.a. Anker Jørgensen. Hans mor, Kirsten, kom fra et konservativt hjem, og det var lidt af en bet for familien, at hun giftede sig med en socialdemokrat.

Ægteskabet slog af og til gnister, men det holdt i alle årene. Hans Christian så dog ikke så meget til sin travle far, men

blev mest passet af sin mor. Også morforældrene kom drengen meget hos, og under krigen tog de ham med til ostebutikken i Købmagergade, hvor de købte kanin-kød. Andet kød fandtes ikke, fordi det almindelige kød blev solgt til tyskerne. Morfaren havde drevet det gamle traktørsted „Slukefter“ på Strandvejen, et sted, hvor berømte kunstnere som Drachmann, Hamsun og Strindberg havde boet. Han var meget kunstinteressert og tog den lille Hans Christian med på museum hver tirsdag. En dag sagde drengen til ham, at han godt kunne tænke sig at hænge på væggen på Statens Museum for Kunst, og svaret lød: „Hvis du gør dig rigtig umage, så kommer du nok også til det“ (nogle af Rylanders værker er da også blevet indkøbt til museets samling). Da det samme ønske blev udtalt på Thorvaldsens Museum, lød svaret

imidlertid: „Det kommer du aldrig til, for her kan kun være værker af Thorvaldsen“. Men det er skæbnens ironi, at ønsket alligevel gik i opfyldelse, da Decembristerne (med Rylander i spidsen) rykkede ind med en dialogudstilling i 2013. Nævnes skal i den forbindelse, at Rylander samme år lavede en balletforestilling i samarbejde med Den Kongelige Ballet, som blev opført på Thorvaldsens Museum, sideløbende med dialogudstillingen.

Skoletiden var lykkelig. Hans skoleinspektør på Holmegårdsskolen i Hvidovre elskede ham overalt på jorden og tog ham ofte med i teateret sammen med sine egne børn. Hans Christian fik lov til at lave arrangementer i skolens store aula, og han fik mange kreative oplevelser. Han tegnede og malede meget, så meget, at moren var bange for, at det skulle tage overhånd. Hun var meget optaget af, at hendes søn fik noget ordentligt at leve af. Hans Christian tog realeksamen, og moren sørgede også for, at han tog studentereksamen og efterfølgende en læreruddannelse. Så havde han noget at falde tilbage på, hvis det ikke gik med maleriet.

En kort tid havde han arbejde som skolelærer i Munkebo på Fyn. Han blev gift med Bente Moes og fik familie med to børn. Han fandt dog snart ud af, at det ikke var skolelærer, han ville være. Han ville være kunstner. Derfor blev han først elev på Det Fynske Kunsthøgskole (tegnings og grafik), og senere kom han ind på Kunstakademiet i København (malerskolen), hvor han fik Egill Jacobsen og Helge Bertram som lærere. Rylander nød sin tid på akademiet, hvor han sågar fik tildelt selveste Willumsens atelier. Efter fem år fik han dog at vide af sin lærer, at det på tide, han startede for sig selv - uden for akademiet.

I sin ungdom var Rylander meget aktiv og skrev indlæg til tidens venstreorienterede aviser så som Land og Folk og Social-

Demokraten. I 1960'erne var han ivrig fortæller for Kunstfonden og deltog i marcher og demonstrationer. Selv har han også fået del i Kunstfondens midler og er blevet tildelt den livsvarige ydelse.

Rylanders værk er meget omfattende og dækker maleri, grafik, skulptur, installation, video osv. Mest kendt er han nok for sine malerier og skulpturer, der er ekspressive og ofte går over i surrealisme. Når han maler, er det altid inden for det figurative maleri. Det centrale i hans billeder er mennesket, som han skildrer uden at udlevere eller idealisere det. Det er gerne placeret i en borgerlig verden, præget af materialisme og fremmedgjorthed.

Omkring mennesket ser man en verden, præget af forurening, vold, død og undertrykkelse, hvor figurerne udtrykker smerte og frygt. Man finder sønderrevne menneskedele midt i den håbløse verden, men der er også drømme, håb og kærlighed i billederne.

Rylander vil gerne pege på problemerne, men anviser ingen bestemte løsninger. Derfor kan han heller ikke kaldes moralist. I bogen betegnes han som en „civiliseret anarkist“, hvilket nok mere er en betegnelse for hans måde at male på end en betegnelse for hans politiske tilhørsforhold. Hans malestil er den ekspressive naturalisme, hvor han behændigt maler billedets forskellige elementer ind, så de til sidst udgør en samlet helhed. Billederne er collage-agtige, og det myldrer med mennesker, dyr, fugle, fisk og masker - altid med farven i centrum. På de historiske billeder finder man både historiske og nutidige personer imellem hinanden: Konger, dronninger, videnskabsmænd, forfattere, digtere osv. Kunstanmelderen Preben Winther taler i bogen rammende om „Rylanders billedbombardement“. Vi kastes ud i en verden, hvor der virkelig sker noget, og det kræver tid og indlevelse at trænge ind i de enkelte værker.

Rylanders navn blev for alvor kendt, da han malede et gavlmaleri i Brande i 1968, („Fantasivisioner“), et værk, der desværre er blevet nedtaget på grund af manglende vedligeholdelse og misforståelser.

Han har en enkelt gang udstillet sammen med Koloristerne, men ellers har Decembristerne siden 1968 været hans foretrukne kunstnersammenslutning. En overgang var han også dens formand. Det er gennem årene desuden blevet til adskillige separat-udstillinger herhjemme og i udlandet. I 1982 vistest hans første retrospektive udstilling på Vejle Kunstmuseum, en udstilling, der senere kom til Paris. Museumsdirektør Stig Miss skriver levende om udstillingen og mødet med Rylander og hans anden „kone“ Åse Stensgaard, der havde stor betydning for maleren (s.156ff). Hun var bl.a. med til at forme værket „Erindringer i smertens kapitæl“, der nu er opstillet i forhallen til Vejle Rådhus. Åses tidlige død er et af smertepunkterne i Rylanders liv, som han fortæller åbenhjertigt om i interviewet med Lisbeth Bonde (s.68).

Rylander deltog i Venedig Biennalen i 1984 sammen med Anders Kirkegaard, og herfra stammer værket „Hvordan befrier vi os fra os selv og vore herrer“, der i dag tilhører Vejle Kunstmuseum.

I 1986 udførte Rylander fire malerier, „Primus Inter Pares“, samt skulpturen „Jernaldergud“, til Odense Universitet. Dertil kommer udsmykninger til Helsingør Rådhus, Østre Landsret, Nykøbing Katedralskole og Retten i Næstved. Han største og mest markante værk er dog uden tvivl den næsten 100 m lange udsmykning af Provianthuset på Christiansborg, der tog ham - og 34 medarbejdere - 14 år at udføre.

Det store værk, der blev finansieret af Kunstfonden, blev indviet i 2005. På billederne i foyeren og vandrehallen optræder der et væld af historiske skikkelser, men også folket er repræsenteret i form af en hel væg med masker, der er afstøbninger af

folk fra Bøge og andre steder, heraf en del kendte folk. Derudover er der en række skulpturer af bl.a. fugle, enkeltbilleder af videnskabsfolk og billeder af mere symbolistisk indhold. På et af billederne ser man Rylander selv med bind for øjnene og en hund ved fødderne.

Politikeren Ida Auken fortæller om udsmykningen, at den er „opfindsom og fuld af farver“, og den fylder hende med glæde, hver gang hun ser den (s.75).

Et forarbejde til dette store værk er billedet „Erindringsøjeblikke“ fra 2003-04, der også rummer portrætter af historiske personer, historiske scener, samt dyr og fugle. Billedet tilhører i dag Vejle Kunstmuseum.

Rylander er også en udmærket portrætmaler, hvilket ikke længere er nogen selvfølge blandt malere i vore dage. Portrætterne af de to borgmestre, Benny Christensen og Niels Alsing Andersen, er gode eksempler herpå.

Gennem årene har Rylander været god til at gøre opmærksom på sig selv, og han har været så privilegeret, at han altid har kunnet sælge sin kunst. Han betragtes derfor som en ret forkælet kunstner. I salgsprocessen har han gjort en del brug af gallerister og kunsthandlere, eksempelvis Galleri Birkdam, Gallerie Moderne, Galleri Asbæk, Faurischous Galleri og Galerie Provence.

Rylander har også spillet en væsentlig rolle som kunstnernes talerør og „politiker“. Han har forstået at sno sig i det kunstpolitiske miljø, og han har således været formand for KIKU's bestyrelse (Komiteen for internationale Kunststillinger), ligesom han har siddet i bestyrelsen for CDB (Center for Dansk Billedkunst). Dertil kommer, at han har været medlem af Statens Kunstfonds repræsentantskab og Kunstfondens Indkøbs- og Legatudvalg.

Han har i årenes løb flyttet en del rundt i landet. Som omtalt har han boet i København og på Fyn, og desuden i „Pilehuset“ i

Ammendrup ved Helsinge. Siden 1997 har han boet på Lollikgården på Bogø, hvor han - ved siden af sit eget kunstneriske virke - også driver en kunstscole.

Fra den store gård er der en dejlig udsigt over Grønsund, og trods noget plaget af sygdom arbejder Rylander forsat med nye projekter sammen med sin assistent Mette Reinholdt Nielsen. Han er i dag gift med Helle Rylander, der er sygeplejerske og udøvende musiker.

I bogen er der meget godt at hente om Rylanders liv og virke. Bl.a. en interessant analyse af det trefløjede maleri „Døde sommerfugle falder fra træerne på begærets tiltrådte stier“ fra 2009-11, der er skrevet af præsten Poul Joachim Stender. Denne føler sig næsten suget ind i værket og føler, at hans egne nederlag bliver afsløret sideløbende med de på maleriet skildrede nederlag og ulykker: Mordet i Finnerup Lade, de slesvigske krige, en død soldats hånd fra 2. verdenskrig, hængende i pigtråd og en busulykke med linje 15 i Husum. Stender skriver bl.a.: „Jeg bilder mig ind, at Rylander elsker det malplacerede, som er i overmål på hans pågående billede og giver en mod til at turde være til stede i livet, selv hvor forkert placeret man ind imellem oplever sig selv og andre. Det må være det malplacerede, der giver malerier og tilværelsen spræl“ (s.225).

Kunsthistorikeren Bente Scavenius skriver i anledning af en udstilling fra 1982 mere generelt om Rylanders kunst: „Han

bliver aldrig éntydig. Der er en evig konflikt i hans billeder, som på en scene, hvor et drama skal have sin begyndelse, sit højdepunkt og sin slutning indenfor en begrænset tid. Rylander bruger billedrammen scenisk, hvor mennesket og dets rekvisitter er aktører. Handlingen er primært koncentreret omkring manden og kvinden og deres indbyrdes forhold. Eller rettere manden i kvinden og kvinden i manden. De er omgivet af menneskeskabte ting, der fremstår som rester af et samfund og en kultur, samt af symboler med et religiøst eller erotisk indhold“ (s.89).

Bogen kan varmt anbefales til alle kunstinteresserede, der gerne vil trænge ind i en spændende kunstnerskæbne, hvis liv har været særdeles alsidigt. Her skildres en mand, der har været i stand til at holde mange bolde i luften samtidigt, og bogen rummer mange bud på hans kunstneriske og kunstpolitiske mission.

Selv skriver han om hensigten med denne mission: „Jeg laver mine ting i et nutidigt samfund til mennesker, der kæmper med den moderne skæbne, som er flugten fra at ville have en skæbne. Det er den moderne skæbne, som er flugten ind i en frihed, som vi helst vil være foruden. Den er drømmen om en lighed, der ikke kan forenes med kærligheden. Det er håbet om et broderskab, som kun kan blive til, hvis det består af mennesker, som hver især rummer det unikke, det særegent individuelle“ (s.295).

Boganmelder:

Knud Munck

Født 1951 i Holstebro. Er cand. theol et phil. fra Aarhus Universitet. Har fungeret som højskolelærer et par år, ellers præst i folkekirken i København og på Sjælland. Pt. ansat som sognepræst i Kalvehave-Stensby Pastorat. Har skrevet bøger og artikler om bl.a. kirkekunst, litteratur og teologi. Er jævnligt kronikør til aviser og anmelder af bøger for Præsteforeningens Blad. Skriver lokalhistorie til sit eget kirkeblad.

Faxe

Rosendals historie

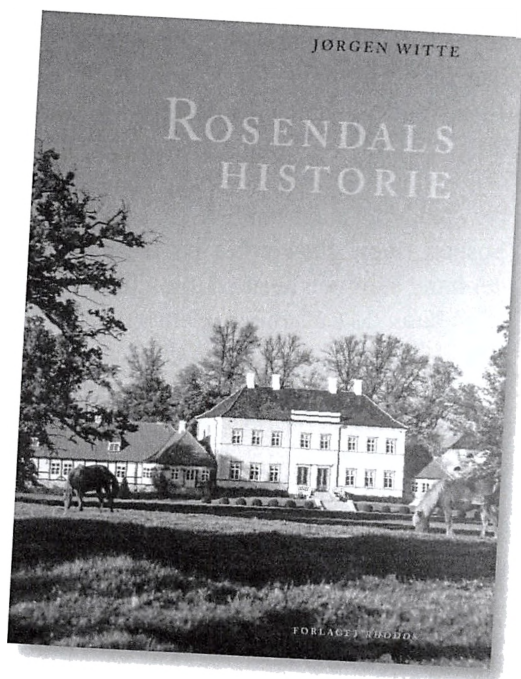
Af Jørgen Witte, Forlaget Rhodos, 2016, 266 sider + billedliste, arkiv- og litteraturliste, noter, personregister og stednavne-register.

Bogens oprindelse er en anmodning fra den daværende ejer af Rosendal, Hans Michael Jebsen, direktør for handelsfirmaet Jebsen & Co. Ltd. i Hong Kong med 6.000 ansatte, milliardær, ejer af Schackenborg slotskro sammen med Prins Joachim, gift med grevinde Desirée Joana Jebsen, til mag.art. Jørgen Witte. Denne for mange ukendte familie brød for få år siden diskretionen ved at en datter og forældrene medvirkede i en serie om Herlufsholm kostskole med Anders Agger.

Rosendal hed oprindelig Totterupholm, hvor hovedgården blev opført i 1560, i 1748 kom det til at hedde Rosenlund ved oprettelse til baroni. I 1788 ophævedes baroniet, og godset fik sit nuværende navn, Rosendal. Godset ligger syd for Faxe.

Ifølge Jørgen Witte var Sydsjælland i Senmiddelalderen en skovrig egn, hvor agerbruget og husdyrbruget var præget heraf. Danmark i begyndelsen af 1500-tallet var et stændersamfund, hvor de førende stænder, herremænd (adel) og de katolske bisper ejede det meste af jorden i landet og også besad den politiske magt. Som i andre lande var der en lille gruppe ekstremt rige godsejere med meget politisk magt og så en større gruppe mellemstore godsejere og en større gruppe godsfattige, lavadelige. Alt i alt skønnedes herremandsstanden at udgøre blot knap 2.000 individer.

Grundlæggeren af Totterupholm Ide Munk var datter af en landsdommer og Rigsråd Mogens Munk og hun giftede sig ind i den magtfulde adelige slægt Rosenkrantz. Efter hendes død overtog datteren Mette Rosenkrantz Totterupholm. I sit an-

det ægteskab blev hun gift med den nyudnævnte rigshofmester Peder Oxe. Ved hans død var Mette Rosenkrantz én af landets rigste adelsfruer. Senere faldt hovedgården i en række andre adelsslægters eje. I 1686 kom godset i Niels Juels besiddelse. I 1767 kom besidderen af Rosenlund, som det da hed, Holger Rosenkrantz, til at være formand for den landvæsenskommission, der skulle se på landvæsnets „Fremtarv og nytte“. Selv om han var konservativ og mod reformer blev han valgt, fordi han var en god borger og en fornuftig mand, der behandlede sine bønder ordentligt. I 1788 overgik Rosenlund til Haagen Christian Astrup, der var jurist af uddannelse og ikke adelig, der i 1789 omdøbte godset til Rosendal, men han behandlede bønderne ringe. I 1806 købte Christian Conrad Sophus Danneskiold-Samsøe sammen med et par svogre Rosendal. Han ejede desuden herregårdene Holmegaard, Næsbyholm, Bavelse og Ravnstrup. Blandt Danne-

skiolds fortjenester var, at han var med til at forberede forsvarsanlæggene på Samsø, han blev amtmand for Præstø Amt, og i 1808 reddede han Gåsetårnet fra nedrivning. Det var også ham, der bevirkede, at sejlrenden fra Bavelse til Karrebæksminde blev uddybet med henblik på transport på Susåen, men glasværket på Holmegaard, der hang sammen hermed, blev først opført efter hans død af enken Henriette Danne-skiold-Samsøe, jf. Susanne Outzens artikel

om Holmegard Glasværk i Historisk Samfunds årbog 2016.

Jørgen Witte kommer ud over historien for godset ind på bygninger, landbrugsdrift, skovdrift, kalkudvinding, ansatte på godset, fæstere af jord, hoveriet m.m. Værket er meget oplysende - også om egnen generelt.

Boganmelder:

Mogens Bak-Hansen

Næstved

Næstved Sygehus 200 år. 1817-2017.

Udgivet af Sygehusledelsen, Næstved Sygehus, Region Sjælland, januar 2017 som pdf fil, der kan udprintes på Region Sjællands hjemmeside.

Initiativtager til sygehuset var grev Christian Dannevkjold-Samsøe, som samtidig var amtmand i Præstø Amt. Det var et af de første sygehuse, der blev bygget i provinsen. Tilbage af det oprindelige hospital er det såkaldt gule hus, den gamle inspektørbolig ud mod Ringstedgade. Det er i dag den ældste fungerende hospitalsbygning i Danmark og rummer lægekontorer.

I 1966 indviedes „skyskraberen“ det nye 14 etages patientbygning. Der er nu kaldeanlæg og radioanlæg. Røntgenfilm fremkaldes på 7 minutter. Det samlede personale tæller 670 ansatte. Foran sygehuset står „Livskredsløbet“ en karakteristisk kæmpeskulptur i stål, glas og glasfiber, der er 16 meter høj, udført af kunstneren Børge Jørgensen og kostede 200.000 kr., som Statens Kunstfond var med til at betale.

Fra 1990 har der været sygehusklavn på Næstved Sygehus, der også rummer en børneafdeling.

Udviklingen inden for sygehusvæsenet er ligesom samfundsudviklingen næsten ikke til at forstå. Behandlingsmetoderne, de nu korte indlæggelsesperioder, sygeplejerskernes uniformer har over tid skiftet dramatisk. I 1891 fjernede man blindtarme på Næstved Sygehus og i 1900 foretog overlæge Hjalmar Maag verdens første direkte

hjertermassage, men patienten døde timer senere. I 1927 oprettes en fødeafdeling. Fra 2007 har der været stråleterapi i Næstved. Nu er operation af kunstige hofter og knæ en hovedopgave på sygehuset.

Sundhedsstyrelsens krav til Region Sjælland for at få adgang til kvalitetsfondsmidler er ændring af den daværende sygehusstruktur. Der skal være et supersygehus og kun 4 akutsygehuse. Regionsrådet vælger Køge som regionens hovedsygehus, og akutsygehuse lægges i Holbæk, Køge, Nykøbing Falster og Slagelse, mens Næstved beholder kræftspecialet, der dog efter planen i 2025 skal overgå til Køge. Da det er en officiel publikation bliver der ikke stillet spørgsmålstejn ved klogskaben i disse politiske beslutninger.

Navneforbistringen er også eksploderet. I 1817 hed det Præstø Amts Sygehus, Næstved, og i 1965 blev det til Central-sygehuset i Næstved, i 2003 blev det til Storstrømmens Sygehus, Næstved. I 2007 hed det Sygehus Syd, Næstved Sygehus, for i 2013 at skifte til det nuværende Næstved Sygehus.

Hvis man vil vide mere om historien kan man på Næstved Medicinsk-Historiske Museum, Ringstedgade 61 i Næstved - museet er åbent tirsdag formiddag, købe Mogens Scharling, Næstved Sygehus 200 år, juni 2014, 67 sider, pris 100 kr.

Hvis man vil vide mere om fremtidens sygehusvæsen, kan man gå ind på Region Sjællands hjemmeside.

*Boganmelder:
Mogens Bak-Hansen*

Præstø

Fortællinger fra Præstø

Hans Christian Thomsen & Kai Christiansen, Lokalhistorisk Forening for Præstø, 2017. Pris 250 kr.

De 2 fremtrædende lokalhistorikere i Præstø - Hans Christian Thomsen og Kai Christiansen har med denne bog samlet en lang række historier om Præstø.

Bogen har solgt godt og i en artikel fra 13. december 2016 gør den ene af forfatterne - Hans Christian Thomsen - op med forestillingen om at lokalhistorie er og skal være noget kedeligt noget. Ifølge ham skal det være lige så meget underholdning som information.

Bogen er ifølge den anden forfatter - Kai Christiansen - en manifestation af en voksende selvbevidsthed i Præstø efter kommunesammenlægningen med storebror Vordingborg.

Præstø er i dag en charmerende, smukt beliggende købstad, der er udfordret af den generelle økonomiske udvikling og årtiers centraliseringsbestræbelser. Bogen dokumenterer, at der er masser af spændende historier at fortælle, og det bliver gjort med udsyn og gejst, så det er en fornøjelse. Måske kan man som historiker ærgre sig over den til tider meget korte form, når der i nogle tilfælde kunne være fortalt mere, eller det måske kunne være gjort mere nuanceret, men det skal ikke skygges for, at bogen helt overordnet er spændende, velfortalt og oplysende. Når den korte form lykkes og giver appetit på mere som Hans Christian Thomsens: „Og så tager jeg lige en cigar til Stoffer“ om den mildt sagt farverige politimester i Præstø, Vagn Bro el-

ler - ligeledes Thomsen - når historien synes fortalt som i „Et lille „eventyr“, „Herfra min verden går“ eller „Slaget på Præstø torv“, hvor man dels får et ubehageligt indblik i et lokalsamfunds trakasserier og en for 300-400 år siden set i forhold til i dag enten utrolig lemfædig eller utrolig hård retspraksis eller det skræmmende klasseopdelte samfund beskrevet i „Den kongelige dyrehave m.m.“, hvor Christian IV dér på Sydsjælland skabte Nordeuropas største jagtrevir på 400 kvadratkilometer til sig selv! Blandt de mest oplysende artikler er Kai Christensens lidt længere artikler om udflugtsstedet Lekkende Gods og dets skiftende anvendelse og om Henrik Stampe - grundlæggeren af Stampe-dynastiet på Nysø og forfatteren til dødsdommene over Struensee og Enevold Brandt! - Men senere også aktiv i kong Frederik VI's kup mod den reaktionære Guldberg, der medførte landboreformer og stavnsbåndets ophævelse. Der kunne være fortalt andre historier om f.eks. Præstø kirke og munke, byens form og grænser (Præst-ø), om stranden i Præstø og om sygdom i Præstø, men det kan jo et eventuelt nyt bind råde bod på...

Endelig bør det også bemærkes, at Præstø Lokalhistoriske Forening og Præstø Lokalhistoriske Arkiv i deres blade faktisk har bragt en række af artiklerne tidligere. De kan findes på nettet på www.praesto-arkiv.dk/, hvilket burde være nævnt i udgivelsen. De lokalhistoriske arkiver er et af fundamentene i meget historieskrivning og altså også her.

*Boganmelder:
Mogens Bak-Hansen*

Stevns

Stevns før og nu 2015

Udgivet af Stevns Lokalhistoriske Arkiv og Vallø Lokalhistoriske Arkiv.

Hans Hagbard Petersen fortæller om „Min barndom på Gjorslev“ som godsforvaltersøn. Vi får en levende skildring af livet på godset i 40'erne og 50'erne med mange ansatte og børn, arbejdsopgaver, skolegang og leg i trygge, men langt fra kedelige rammer.

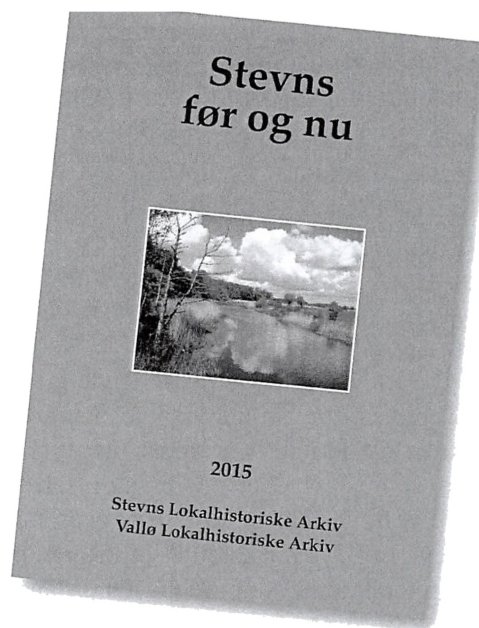
Anni Cassias skriver om „Frysehusene på Stevns - en fodnote i andelsbevægelsens historie“. Fra kort efter 2. Verdenskrig og op til nutiden har de især på landet udøvet en funktion som fælles fryser for anbringelse af bl.a. vildt, kød og fisk.

Dan Pedersen skriver om „Tryggevældestenen“ - en runesten, der er tilbage fra 900-925 og som formentlig drejer sig om en fornem høvdingeslægt. Stenens oprindelige placering diskuteres også. De sidste 150 år har den befundet sig på Nationalmuséet.

Jørgen Holstein behandler „Tryggevælde Ådal og Å - dens historie“. Vi hører om dannelsesprocessen, ændring af løb, vadesteder, broer, vandmøller og byer.

Inge Rasmussen skriver om „Carl Gustav Grønvolds erindringer. Da familien Grønvold fik sin første bil“. Det er en god historie, der bliver fortalt. Man føler, at man kommer til at kende kusen og senere chaufføren Hans Larsen, der måtte omstille sig da automobiler vandt indpas.

Knud Rasmussen beskriver historien om „Florentines redningsdåd“. Historien er usædvanlig, idet en kvinde fra de lavere sociale lag, en kvinde i huset, frygtløst og snarrådigt redder 3 børn fra druknedøden i iskoldt vand. Florentine bliver ikke blot belønnet for heldedåden, men kong Christian IX viser særlig interesse for hendes indsats. Der findes sågar en mindesten for Florentine Larsen i Gevnø.

Per Widstrup beretter om sin egen barndom og ungdom i „At vokse op i en købmandshandel - på landet. En beretning om mine første 16 år, 1951-1967, i Højerup“. Historien er et bidrag til beskrivelse af Højerup by, dens erhverv, skole og indbyggere i perioden.

Ole Olsen fortæller grundigt og meget informativt om „Ruteflyver i brand over Stevns“ om en flyulykke nær Holtug på Stevns 3. september 1946.

Jens Skovly beretter i „Klipperinge - en landsby i forandring“ om landsbyens status omkring 1960, hvor der i en mindre by stadig var et omfattende handels- og foreningsliv.

Ruth Larsen skriver om „Stevns lokal radios historie. Danmarks ældste Lokalradio“. Stevns Lokal Radio var en af i alt 90 radiostationer, der i begyndelsen af 80'erne opstod som følge af Folketingets vedtagelse af et forsøg med lokalradio. Radiostationerne kunne have meget forskellige betingelser og økonomi fra at være en millionforretning med sendetid det meste af døgnet til en radio med få timers sendetid, et minimalt budget og statsstøtte. Stevns Lokal Radio fik statsstøtte,

men havde det beskedne budget af 25.000 kr. årligt, 9 ugentlige sendetimer og 15-20 ulønnede medarbejdere. Lokalradioen startede 1. september 1982 som landets første lokalradio. Radiostationen eksisterer endnu med en blanding af kommunalt tilskud, loppemarked og støttefest.

Svend Bech-Jensen skriver i „De unge spørger somme tider: „Hvad skete der“ om sin modstandsgruppe under 2. Verdenskrig, der var en såkaldt „hvilende gruppe“ i Tommestrup, hvilket vil sige, at den først skulle træde i aktiv karakter, når tyskerne var at miste grebet om magten i landet. Svend Bech-Jensen fortæller om en række hændelser i den sidste del af krigen, hvor man får et indtryk af at modstandshandlin-

gerne af nødvendighed skete på kryds og tværs af modstandsgrupper samtidig med, at man søgte at involvere så få som muligt i aktive handlinger for bedst muligt at skjule sin eksistens.

Årbogen afsluttes med en Stevnssang skrevet af Sognepræst i Store Heddinge C. H. Visby (1801-71) omhandlende Højrup kirke og dens da meget dramatiske situation. Det hedder bl.a.: „Ud over dybet alteret står, holdt af usynlige hænder“ og længere nede „Hvert nytårsnat et hanefjed nærmer vi ud til graven, men og ved Herrens kærlighed et fjed til paradishaven“.

Boganmelder:

Mogens Bak-Hansen

Stevns

Stevns før og nu 2016. Jubilæumsudgave.

Udgiver Stevns Lokalhistoriske Arkiv 40 år.

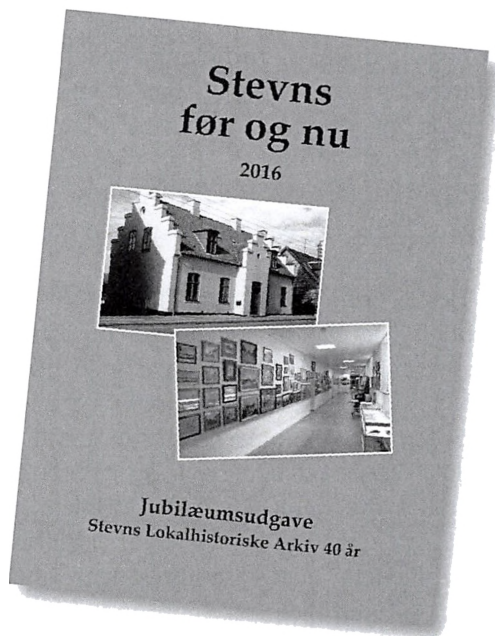
Årbogen indeholder en vigtig artikel af Poul Henriksen om „40 år med det lokalhistoriske arkiv“, hvor man får et interessant indblik i den konkrete udvikling af et lokalarkiv på Stevns, og at det var en stor udfordring - lokaler, det rent faglige omkring arkivregistrering, hen ad vejen skridtet med at udgive publikationer, indførelse af EDB, udstillinger, pladsmangel, en del frivillige, men begrænsede midler. Historien ligner en skabelon for andre lokalarkiver, men den er vigtig både for den almene viden og for beslutningstagerne, der her på en meget billig måde får løst et samfundsanliggende: Bevarelse og formidling af den lokale kulturarv.

Man kan også læse Hans Peter Hansens beretning: „Det stevnske kridt blev til skolekridt“, hvor den lokale produktion af kridt langs Stevns klint førte til et ret omfattende salg af kridt til skoletavler ind til nye vægophængte linoliumstavler krævede meget rent kridt og et kridtstøberi i Ålborg omkring 1960 udkonkurrerede bl.a. den lokale stevnske kridtproduktion.

Der er historien om Christizan Lindencrones ophævelse af hoveri i 1767 og indførelse af arvefæste i 1769 for 243 bønder på Gjorslev gods og de efterfølgende markeringer heraf af Jens Skovly.

Blandt de øvrige artikler kan nævnes Knud Rasmussens „Lille Heddinge, en

landsby på Stevns“, Aksel P. Hansen: „Hjemmeværnet på Stevns fandt takten fra første dag“ og Jens Skovlys „Et numismatisk blik på Stevns“. Sidstnævnte artikel kommer vidt omkring med dels definitioner af en numismatiker og en møntsamlere og dels på så eksotiske emner som frimærkepenge, propforeningers tegn og 100 mands foreningers emblemer.

Alt i alt en meget alsidig årbog, pæn i form (Faxe Bogtryk) som vi selv benytter os af, og det er på ingen måde en skam, at man er gået væk fra stiv indbinding til limet ryg for at spare nogen omkostninger for at sætte tæring efter næring.

*Boganmelder:
Mogens Bak-Hansen*

Stevns

En hårnål klemt inde bag panelet

Af Søren Ulrik Thomsen.
Gyldendal, 2016.

Søren Ulrik Thomsen har optrådt i Hårbøllehuset på Vestmøn - der trods sine beskedne rammer - er et kulturcentrum i miles omkreds, og det var i kategorien et stort navn som digter og forfatter på den danske kulturscene, og når man har mødt ham, forstår man det godt, og når man har læst ham bliver indtrykket af en sansningens mester blot forstærket. Dette være sagt for ikke at holde nogen væk fra at læse bogen, selv om den er noget dyster.

Bogen er tilegnet Søren Ulrik Thomsens forældre og går fra iagttagelser fra forfatterens nuværende København med glimt tilbage til forfatterens barndom på Stevns.

Søren Ulrik Thomsen fører os rundt til kendte steder i København og bydele og fortæller om deres karakter, så man ser dem for sig i et nyt lys, og vi får et indblik i bybilledets mange grupperinger, men også i at hvert menneske er et individ med sin egen sammensætning af egenskaber og

præferencer - også selv om verden er så meget mere reguleret i dag end den var, da Søren Ulrik Thomsen var ung for omtrent 50 år siden.

Erindringsglimtene handler meget om det, som Søren Ulrik Thomsen bed mærke i, altså det der skilte sig ud – hvad enten det var læreren med det ustyrlige temperament og dårlige nerver, der blev ordineret LSD (Lyserg-Syre-Diethylamid) og efter sigende udover at have terroriseret eleverne uden påvirkning af stoffer efter sigende i en LSD rus skulle have raseret sit værelse på det lokale Højskolehjem i Store Heddinge i 1969, tømreren, der var science fiction forfatter, eller Stevnsegnens sære eksistenser, der i folkemunde fik øgenavne, blev anset for tossede og ikke altid blev behandlet ordentligt, selv om de mest af alt blot var lidt anderledes end folk er flest, eller det var selvmordene blandt dem, han kendte. Barndommen er jo i høj grad menneskets referenceramme og for Søren Ulrik Thomsen giver det sig udslag i at kendte romaner for hans indre blik finder sted på lokaliteter på Stevns.

Boganmelder:
Mogens Bak-Hansen

Suså

Årsskrift 2016

Udgiver Suså Egnshistoriske Forening.

Pris 60 kr.

Et meget interessant emne ligger gemt i Anne-Grethe Guldfelts artikel: „Forbunds-skole og Ungdomsgård til en „farlig hoben“ penge. I august 1956 indviedes forbundsskolen og ungdomsgården skabt af 2 nabokommuner Skelby og Gunderslev. De indgik en uopsigelig overenskomst i 25 år. Susåskolen skulle være det håndgribelige og vedvarende bevis på, at der blev bygget bro mellem de 2 sogne. Men det var mere end et samarbejde mellem 2 sogne. Det var en dyr satsning på 1,7 millioner kr. med statstilskud på 350.000 kr. og lån for sognekasserne. Det var et samarbejde på tværs af Susåen, på tværs af mentale skel, på tværs af kommuner, herreder og på tværs af 2 amter (Sorø Amt og Præstø Amt). Det var at gå imod historien, hvor der i Skelby og Gunderslev lå 2 kirker med mindre end 300 meter i mellem sig i luftlinje. Gunderslev sogn lægges i 1966 ind under storkommunen Fuglebjerg, hvorefter overbygningseleverne bliver henvist til Glumsøegnens skole, men skoleforbundet består, selv om Fuglebjerg Kommune forsøger at opsiges overenskomsten med Susåskolen. Det afstedkommer protestmøder og lovligheden heraf var også mere end tvivlsom, så det gik i sig selv igen. Susåskolen, der både var en praktisk og politisk manifestation på tværs af Susåen bestod. Skolen ophørte først 1. januar 2006, hvor Fuglebjerg og Suså Kommuner indgik i Næstved Kommune, der nedlagde den. I 2001 fik Skelby og Gunderslev sogne fælles præst på trods af, at de lå i 2 provstier.

En anden artikel af Erling Hansen: „Snedker-, blomster- og bedemandsforretning i Herlufmagle“ beskæftiger sig med den mangfoldighed af opgaver man kunne

have som mindre håndværker med medhjælpende hustru, erhvervsdrivende og aktiv sognebo i en mindre provinsby som Herlufmagle: sognefoged, snedkerforretning (møbler, udskæring og maling af ligkister), blomsterforretning (kranse- og blomsterbinderi), skæring af urglas og biavler.

Herudover kan vi læse om Tybjerg og Omegns Folkedanserforening, der oprettes i 1946 og har opnået 70 års jubilæum. En forening der udover folkedans også arrangerede dilettant og bankospil. Foreningens succés de første år kædes sammen med, at der efter 2. Verdenskrig var et stort behov hos mange mennesker for at komme ud og være sammen om aktiviteter. Medlemstallet var i 1946/47 helt oppe på 213, men faldt så til 35 i 1950/51! Herefter er det gået i bølger, hvor der i perioder var aktive folkedansere og i perioder ingen aktive folkedansere. I dag er der blot 20 medlemmer, men de danser hver mandag aften i vinterhalvåret på Tybjerg Privatskole.

Blandt andre artikler er der en omtale af Sandby og Glumsø Missionshus. Indre Mission blev stiftet i 1861. Sandby Missionshus var aktivt fra 1896-2001, hvor det blev solgt til andet formål. Glumsø Missionshus blev indviet i 1897. Huset blev solgt til privat beboelse i 2007. Irene Fredhøj beretter om, hvordan det var at vokse op i meget beskedne kår i lejligheden i Glumsø Missionshus i 50'erne og 60'erne i kristne rammer, men ikke så forskelligt fra så mange andre.

Ruth Dinesen kommer i artiklen „Søvang/Lindehuset“ om Glumsø ind på bl.a. belastende soldaterindkvarteringer i begyndelsen af 1900 tallet - kom der krig?, børnelammelse/den spanske syge (formentlig i virkeligheden medbragt af amerikanske soldater i Europa) og mændenes forsøg på at undgå at kvinder bliver valgt ind i byrådet omkring 1915.

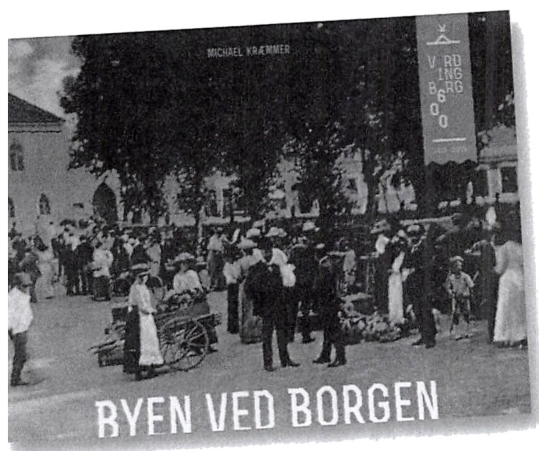
Boganmelder:

Mogens Bak-Hansen

Vordingborg

Byen ved Borgen Vordingborg gennem 600 år 1415-2015

Af Michael Kræmmer, Museum Sydøstdanmark, 2015.

Bogen udkom i 600 års jubilæet for Vordingborgs første købstadsrettigheder. Titlen: Byen ved Borgen hentyder til, at byen kan takke kongeborgen for, at det overhovedet nåede så vidt, for selv om der var en bebyggelse i Middelalderen, så var den relativt beskedne. Det nuværende borganlæg og Gåsetårnet var fra Valdemar Atterdags tid i 1360'erne.

Slotstorvet ved borgen hænger sammen med bygningen af det nye rådhus i 1840'erne. Inden da var den centrale plads Kirketorget. Et billede fra Slotstorvet, der hed Rådhuset omkring år 1900 afslører desværre mere liv dengang end i dag...

I bogen fortælles historie om Vordingborg med udgangspunkt i 8 kapitler: Slotstorvet, Riddergade-kvarteret, Kirketorget, Algade, Boulevard-kvarteret, Oringe, Masnedsund og Masnedø.

Meningen er, at man så efter smag og behag kan gå, cykle eller køre bil rundt efter ruterne. En god idé i sig selv, men ved alene at lade sig styre af denne idé, bliver

bogen måske lidt for meget styret af bygninger frem for af fortællinger efter denne anmelders smag.

Ingen tvivl om, at forfatteren har dækket det meste interessante af byen, men det nordligste og østligste af byen og Ore er slet ikke omtalt. Jyske Lov er nævnt, men historien er som sådan ikke fortalt, Musikskolen og Rudolf Steiner skolen - 2 af byens største aktiver - er ikke nævnt. Det succesrige gymnasium burde have fået en plads. Den smukke Eos statue er ikke omtalt. Godserne, der omkranser byen, burde have fået kort omtale.

Fortællingen er ikke kronologisk, men med punktnedslag. Nogle af historierne er mest kuriøse, men der fortælles også rigtig mange interessante og til dels overraskende historier - bl.a. om Vor Frue Kirke, om Vordingborg Husmoderskole, dens betydning og udvikling, Kirkeskoven som bynært, rekreativt område, rigtig meget om militærets indvirkning på byens historie gennem tiderne og ikke mindst de mange positive følgevirkninger af opførelsen af en militærkaserne i 1912, om arbejderkvarteret Masnedsund og om beskæftigelsesarbejder i 30'erne og under 2. verdenskrig. Historier som er værd at fortælle videre.

Når bogens resultat alt i alt er godt så skyldes det ikke mindst, som forfatteren også gør opmærksom på, at han er blevet hjulpet af Lokalhistorisk Arkiv, der har svaret på mærkelige spørgsmål og fundet fotos, som han formulerer det. Jeg vil driste mig til at antyde, at de nok også har stået fadder til en del af historierne ...

Bogen er flot illustreret og en oplagt gave til folk, der har et forhold til Vordingborg.

Bog anmelder:

Mogens Bak-Hansen

Øvrige

Her er DK

Af Iselin C. Hermann, Anne Meisner og Helle Selma Harbsmeier, Brøndum, 2017.

Dette værk er bygget op ud fra den idé, at man får forskellige mennesker til at fortælle om et sted, som de har et særligt forhold til. Den samme idé blev nyligt brugt på Møns Museum, hvor man fik en række folk til at fortælle om det sted, de holdt særligt af, i Vordingborg Kommune. Her er det altså så bare hele landet.

Men hvor man på Møns Museum tydeligt havde overvejet hvilke personer og hvilke steder, der skulle repræsenteres, så må man sige, at Her er DK er anarki på den på en gang sjove og irriterende måde. Steder, der absolut fortjente en plads på landkortet kommer ikke med, og til gengæld kommer dybt kuriøse steder med. Bogen er absolut i den skønlitterære genre ved at den er godt skrevet og finurlig.

Nå, men nu kan vi vel ikke holde spændingen ud længere om hvad der er kommet med for Præstø Amt... Det er alt for lidt i denne så naturskønne egn... men ikke desto mindre er der hele 2 (!!) sider om Glumsø knallertmuseum og så med fuld rette også noget om Tystrup-Bavelse Søerne og Stevns Klint og Verdensarven. Rødvig og Rødvig Havn er også omtalt

fyldigt, og det sted har også en særlig atmosfære, herudover har vi så Store Spjellerup, Faxe Ladeplads, Præstø, Feddet, Storstrømmen, Ullemarke og Hvide Klint med. Jeg skal advare om, at det kan både være for det positive og det negative, at et sted kommer med. De større byer i vores område er ikke repræsenteret. Men gå selv på opdagelse...

*Boganmelder:
Mogens Bak-Hansen*

For at fremme aktualiteten anmeldes ikke blot litteratur fra det foregående år, men også udgivelser fra første halvår af indeværende år.

Husk at sende bøger til anmeldelse
Historisk Samfund for Præstø Amt,
kontaktperson Mogens Bak-Hansen

Historisk Samfund for Præstø Amt oprettet 1912

Foreningens hjemmeside
www.historisk-samfund.dk

Bestyrelsen

Jens Hallqvist (formand)
Svinøvej 42, 4750 Lundby
Tlf. 55 76 50 90/40 74 18 70, jens@hallqvist.dk

Mogens Niss (næstformand)
Nyborgvej 39, 4700 Næstved
Tlf. 41 69 17 53, kmniss@stofanet.dk

Aase V. Schmidt (kasserer)
Bellisvej 10, 4750 Lundby
Tlf. 58 56 13 70, aase.v.schmidt@gmail.com

Anette Christoffersen (sekretær)
Indre Vordingborgvej 34T, 4700 Næstved
Tlf. 23 38 91 93, ac@echristoffersen.dk

Mogens Bak-Hansen (redaktør)
Bygvænget 14, 4760 Vordingborg
Tlf. 51 43 68 67, mogensbak11@gmail.com

Hanne Tømmerup,
Tjørnevej 10, Fensmark, 4684 Holmegård
Tlf. 55 54 70 13, hat@mail1.stofanet.dk

Leoni B. Pedersen,
Hestehavevej 107, 4720 Præstø
Tlf. 55 99 23 91, leoni.pedersen@gmail.com

Lars Mathiasen
Tlf. 22 16 20 29, historielet@gmail.com

Vagn Nielsen
Askemarksvej 40, 4760 Vordingborg
Tlf. 55 37 72 45, asaxmose@websped.dk

Suppleanter

Jonna Pedersen
Tlf. 60 49 28 29, jonna@lokalhistorie-moen.dk

Salg af publikationer

Følgende årbøger m.m. kan købes ved henvendelse til:

Formanden Jens Hallqvist
Tlf. 4074 1870, mail: jens@hallqvist.dk

*Alle priser er inklusive moms,
men eksklusive forsendelsesomkostninger.*

Årbøger 1919-84
Pris pr. bd. 45,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.
(Send en søgелiste. Mange årgange er udsolgt).

Årbøger 1985-1997 (1998 udsolgt)
Pris pr. bd. 60,00 kr., medlemspris: 45,00 kr.

Årbog 1998
Udsolgt

Årbøger 1999-2014
Pris pr. bd. 75,00 kr., medlemspris: 50,00 kr.

Årbog 2015
Pris pr. bd. 100,00 kr., medlemspris: 75,00 kr.

Årbog 2016
Pris pr. bd. 125,00 kr.

Årbog 2017
Pris pr. bd. 149,00 kr.

F. Vestergård: Salget af Vordingborg Rytterdistrikt
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

Benny Christensen: Skibsværft og flådebase
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

F. Michelsen:
Næstved 1870. Da banen kom til byen
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Erling Petersen:
Søde ord og dyre løfter optegnelser fra tingbøger
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Susåen og den Danneskjoldske kanal
Pris: 50,00 kr., medlemspris 30,00 kr.

Brigaderen på Rønnebæksholm
Pris: 30,00 kr., medlemspris: 20,00 kr.

Sådan lå landet - Præstø Amt indtil 1920

Punkterne henviser til områder, de enkelte artikler omhandler.

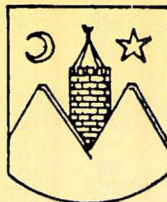

Præstø Amt

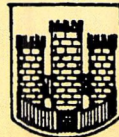
Vordingborg

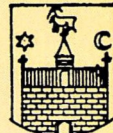
Næstved

Stege

St. Heddinge

Præstø

